

PIOTR SKARGA

Kazania sejmowe

wolnelektury.pl

FUNDACJA
nowoczesna
Polska

PIOTR SKARGA

Kazania sejmowe

PIERWSZE. NA POCZĄTKU SEJMU. PRZY Ś. MSZY SEJMOWEJ

*Jeśli kto z was potrzebuje mądrości, niech jej prosi od Pana Boga, który wszystkim hojnie daje, a nie wymawia: a dana mu będzie.*¹

Jacob, 1.

Zjachaliście się² w imię Pańskie na opatrowanie³ niebezpieczności Koronnych⁴, abyście to, co się do upadku nachyliło, podparli; co się skaziło, naprawili; co się zraniło, zleczyli; co się rozwiązało, spoiłi; i jako głowy ludu, braciej i członków waszych, jako stróżowie śpiących i wodzowie nieumiejętnych, i świece ciemnych, i ojcowie dzieci prostych, o ich dobrym i spokojnym obmyślali. Co iż jest rzecz niełacna⁵ i wielkich darów Bożych potrzebująca, uciekacie się do kościoła i ołtarza, do szukania łaski Ducha ś., z którejby wam był dany rozum i mądrość na dobrą i szczęśliwą takich potrzeb odprawę⁶. I poganie to czynili: gdy swoje sejmy i rady o dobrym pospolitym zaczynali, radzili się bogów swoich przez kapłany swoje. Bo sam przyrodzony rozum ukazuje, iż rządy i sprawy królestw i państw z Boskiej opatrności i pomocy stoją, a ludzki rozum i staranie zabiegać wszystkiemu nie może. Daleko więcej przystoi wam, oświeconym wiadomością Boga prawego, tym uczcić Pana Boga swego i tym sobie pomóc, abyście od niego rady swoje poczynali, a do kapłanów jego z onemi żołnierzmi Judskimi mówili: „Proście za nami Pana Boga waszego, aby nam oznajmił Pan Bóg wasz drogę, którą iść mamy, i rzecz, którą czynić mamy, a my głosu Pana Boga naszego, do którego was posyłamy, słuchać będziemy, aby nam było dobrze, gdy usłuchamy rozkazania Pana Boga naszego”⁷. Prosim tedy teraz za te potrzeby wasze i nasze Pana Boga, ofiarując mu za was przeczystą ofiarę ciała i krwi Syna jego, aby nas wszystkich wysłuchawszy, dał Ducha rady dobrej na pomoc wszystkiemu ludowi Bożemu, który się w tej Koronie zamyka. Jedno też was upominamy, abyście też sami prosili i do tego się skłonili, jakoby prośba wasza miejsce u Pana Boga miała. Co czynim tymi słowy Jakuba apostoła: „Jeśli kto z was potrzebuje mądrości, niech jej prosi od Pana Boga, który wszystkim hojnie daje a nie wymawia, a będzie mu dana”⁸.

Dziwno być może, dla czego tak mówi ten ś. Apostoł: „Jeśli kto z was mądrości potrzebuje”. I któż jej nie potrzebuje? Izali⁹ co dobrego kto bez niej począć i sprawić może? O której mówi Salomon¹⁰, iż „mądrość od końca do końca wszystko mocnie zatrzymawa i wszystko wdzięcznie rządzi”¹¹. „Umyśliłem — prawi — przywieść ją sobie do towarzy-

Mądrość

Bezpieczeństwo, Mądrość,
Dobro, Bóg, Upadek,
Ojczyzna, Państwo

Modlitwa

Mądrość

¹Jeśli kto z was potrzebuje mądrości, niech jej prosi od Pana Boga... — Jk 1, 5. [przypis edytorski]

²jachać (daw.) — jechać. [przypis edytorski]

³opatrowanie a. opatrzenie (daw.) — zapobieganie, opieka, staranie. [przypis edytorski]

⁴Korona — tu: państwo polskie. [przypis edytorski]

⁵niełacny (daw.) — niełatwy, trudny. [przypis edytorski]

⁶odprawa (daw.) — załatwienie, rozstrzygnięcie. [przypis edytorski]

⁷Proście za nami Pana Boga waszego, aby nam oznajmił Pan Bóg wasz drogę, którą iść mamy... — Jr 42, 3 i 6. [przypis edytorski]

⁸Jeśli kto z was potrzebuje mądrości, niech jej prosi od Pana Boga... — Jk 1, 5. [przypis edytorski]

⁹izali (daw.) — czy. [przypis edytorski]

¹⁰Salomon (ok. 1000–931 p.n.e.) — biblijny król Izraela, syn Dawida, słynny z mądrości; tradycja przypisuje mu autorstwo kilku starotestamentowych ksiąg dydaktycznych (mądrościowych) oraz *Pieśni nad Pieśniami*, w interpretacji religijnej zaliczanej do tej samej grupy. [przypis edytorski]

¹¹mądrość od końca do końca wszystko mocnie zatrzymawa i wszystko wdzięcznie rządzi — Mdr 8, 1. [przypis edytorski]

stwa, wiedząc, iż się ze mną dobrem dzielić będzie i rozmową będzie myśli i teskności mojej. Przez nią będę miał sławę u ludzi i uczczenie młody od starych, i będę ostry w rozsądku, i u możnych dziwny¹², i przez nią mieć będę nieśmiertelność i pamięć wieczną. Przez nią rządzić ludźmi i narody posłuszne mieć będę, i między wielkością ludu udam się dobrym i na wojnie mocnym. Wszedź w dom mój, z nią odpoczywać będę. Bo nie ma gorzkości towarzystwo jej, ani teskności spółzycie jej, ale wesele i radość. Tem ja zamilowałem i o niem się starałem z młodości mojej, i chciałem ją sobie brać za oblubienicę, i stałem się miłośnikiem urody jej. Przełożyłem ją nad majestat i królestwa, i bogactwa z nią zrównane za nicem poczytałem. Nad zdrowie umiłowalem ją i przyszło mi wszystko dobre z nią¹³. Póty Salomon. Z czego baczyć każdy może, co to jest mieć mądrość,

Mądrość, Rozum, Prorok,
Mędrzec

zwłaszcza taką, o której tu ten mądry mówi: wieczną onę i niestworzoną, z której i ta potoczna nasza, jako świeca z niej zapalona, pochodzi, to jest rozum przyrodzony, bez którego żadna sprawa dobrą być i porządną nie może. Przeczże tedy tak mówi Jakub ś., jakoby się kto naleść mógł, któryby jej nie potrzebował?

Dla tego, iż są ludzie jedni, którzy się za mądre mają i swojemu rozumowi i mądrości dufają¹⁴: i stąd albo nie proszą, albo niepilnie Pana Boga o nią proszą. O takich mówi Prorok: „Biada wam, którzyście w oczach waszych mądrymi i u siebie roztropnemi”¹⁵. I Mędrzec¹⁶ mówi: „Ufaj w Panu Bogu z całego serca, a nie wspieraj się na mądrości swojej”¹⁷. I Apostoł upomina, aby nikt sam sobie mądrym się nie udawał¹⁸. Takie rozumienie o sobie szczerem jest głupstwem. Bo fundament mądrości jest: swojej nie dufać mądrości.

Drudzy są, którzy mają mądrość taką, jaką tenże Apostoł opisał: ziemską, bydłęcą i djabelską¹⁹. Ziemską — iż mają rozum tylo²⁰ na dostawanie i zatrzymanie, i rozmnożenie dóbr świeckich docześnie; i w ziemi wszystkie ich rozum zostaje, nie oglądając się na wieczne i przyszłe, aby do nich docześnie nakręcali²¹, jakoby lepsze dla podlejszych nie upadały. Taką mądrość mają Politycy dzisiejszy²², którzy nauczają panów i królów, aby o religią i dotrzymanie, i obronę wiary ś. katolickiej, i o ludzkie zbawienie nie dbali i dla niego nic nie czynili, tylo docześniego pokoju i dobrego mienia poddanych swoich pilnując, zbawiennych potrzeb ich zaniechali.

Polityka, Król, Religia,
Mądrość, Zbawienie

Taka mądrość słusznie się też zowie nie tylo ziemską, ale i bydłęcą. Bo także bydło dobre swoje cielesne z przyrodzonej skłonności obmyśla i o nie się stara, o duszę, której nie ma wiecznej i rozumnej, nie dbając.

Mądrość, Dusza

Ten taki rozum zowie się też djabelski. Bo czart niocz²³ się więcej nie stara, jedno aby ludzie wieczne dobra jako i on tracili i nic o tym, co jest po śmierci, nie myśleli, ale się tylo tym dobrym mieniem widowym²⁴ zabawiwszy i na nim się w grzechach uwichławszy, na wieki ginęli. A też pospolicie taka świecka mądrość wszystkie swój dowcip²⁵, dóbr tych świeckich dostając, na oszukanie i na szkody ludzkie obraca, co jest własno piekielnikom, którzy na takim dowcipie i warstacie zasiedli.

Mądrość, Diabeł, Piekło

Nie daj, Boże, abych to o was rozumiał, przezacni Panowie, żebyście u siebie sami mądrymi byli, a mądrości od Pana Boga nie potrzebowali albo takiej mądrości świeckiej i bydłowej, i szatańskiej pragnęli. Ja od was wszystkich do Pana Boga wołam: „Potrzebujęm i barzo potrzebujęm, Panie Boże nasz, aby się nasze rozumy niebieską twoją mądrością oświecały”. Byście mieli rozumy i dowcipy, jako oni w Pismie mianowani Etan i Eman,

¹²dziwny (daw.) — tu: godny podziwu. [przypis edytorski]

¹³Umyśliłem przywieść ją sobie do towarzystwa, wiedząc, iż się ze mną dobrem dzielić będzie i rozmową będzie myśli i teskności mojej... — Mdr 8, 9–16 oraz Mdr 8, 3–7, z opuszczeniami i parafrazami. [przypis edytorski]

¹⁴dufać (daw.) — ufać, wierzyć. [przypis edytorski]

¹⁵Biada wam, którzyście w oczach waszych mądrymi i u siebie roztropnemi... — Iz 5, 21. [przypis edytorski]

¹⁶Mędrzec — określenie autora jednej ze starotestamentowych ksiąg dydaktycznych (mądrościowych). [przypis edytorski]

¹⁷Ufaj w Panu Bogu z całego serca, a nie wspieraj się na mądrości swojej... — Prz 3, 5. [przypis edytorski]

¹⁸Apostoł upomina, aby nikt sam sobie mądrym się nie udawał — zob. Rz 12, 16. [przypis edytorski]

¹⁹mądrość (...) ziemską, bydłęcą i djabelską — Jk 3, 15. [przypis edytorski]

²⁰tylo (daw.) — tylko. [przypis edytorski]

²¹nakręcać (daw.) — ukierunkowywać; fałszywie interpretować. [przypis edytorski]

²²Politycy dzisiejszy — zwolennicy rozdziału państwa i kościoła. [przypis edytorski]

²³niocz (daw.) — o nic. [przypis edytorski]

²⁴mieniem widowym zabawiwszy — tj. mieniem (bogactwem) doczesnym nacieszywszy. [przypis edytorski]

²⁵dowcip (daw.) — bystry umysł, rozum. [przypis edytorski]

i Kalcol, i Dorda²⁶ i on Achitofel, o którym mówiono „kto się go radził, jakoby się Boga radził”²⁷: tedy tak wielkim niebezpieczeństwami, do których to przychodzi królestwo, nie zabieście, i w tak okrutnej nawałności morskiej, jako Psalm mówi, pożartą mądrość wasza zostanie²⁸.

Namienię²⁹ trochę tych niebezpieczeństw naszych, którychcie lepiej niżli ja świadomi, na większą pokorę i gorętszą modlitwę waszę. Naprzód widzicie rozerwanie wielkie serc ludzkich i potarganie jedności i miłości, i zgody sąsiedzkiej, nie tylo dla różności wiar i dla nauk heretyckich, które na to szatan wrzucił, aby rozrywał i rozpraszał; ale też dla powaśnienia się stanów między sobą i dla wielu obłudności i nieuprzejmości³⁰, której się między wami nasiądo, iż jeden drugiemu nie dufa, jeden drugiemu nie życzy, i do swoich pożytków ubiegając się, spólnie się hydzicie³¹ i chytrze oszukawacie. Tak iż się prorockie wołanie iści: „Strzeż się każdy od bliźniego swego i żadnemu bratu swemu nie dufaj, bo każdy brat podchwytą i dół pod drugim kopa. Każdy przyjaciel zdradliwie postępuje i brat się z brata śmieje, a prawdy nie mówią; język ich jako strzała raniąca: w uścich pokój z przyjacielem mówi, a tajemnie sieci nań zastawia”³². To się podobno mówić może, kto patrzy na sprawy wasze. Jakoż inaczej prorokować, jedno z Prorokiem mówić: „Rozdzieliło się serce ich, teraz poginą”³³? A co prędzej gubi królestwa, jedno jako Pan Jezus mówi, niezgoda sąsiedzka w nim³⁴?

Nadto namnożyło się w tym królestwie ludzi złych barzo, którzy, posmakowawszy sobie *interregna*³⁵, w których mogli o królestwo targować i pożytków swoich z oszukania miłej ojczyzny i rozerwania jej szukać, jeszcze nie przestają, a gdzie mogą, bunty i zmywy czynią, na urząd Boży szemrząc i potwarzę zmyślając, i do rozruchów i nowin namawiając. Niespokojni, łakomi, niesprawiedliwi, sięją wszędzie niezgody, nic na dobre pospolite nie pomniąc, a tą łódką, w której się wszyscy wieziem, swoim bieganem chwiejąc, do zanurzenia ją i utopienia przywodzą.

Tacy byli za Machabeuszów³⁶ oni, jako je Pismo zowie, *viri iniqui*³⁷, którzy do obcych panów biegając³⁸, wojska ich na ojczyznę przywodzili i zamieszki wielkie czynili, jaki był Symon³⁹ i Jason⁴⁰, i inni, z którymi Judas Machabeusz⁴¹ miał wielką pracą, nim je wykorzenił, przy których żadnego pokoju swojej ojczyźnie obmyślić nie mógł. To są dziwnie⁴² szkodliwi ludzie, którzy, swoje potraciwszy, na cudze patrzą, a zamieszka i zgu-

Kłótnia, Szatan, Religia

Proroctwo, Prorok, Brat,
Kłamstwo, Zdrada

Bunt, Buntownik, Okręt

Zdrada, Ojczyzna, Kłótnia,
Bunt

²⁶*Etan i Eman, i Kalcol, i Dorda* — wielcy mędrzy, wymienieni w 1 Krl 4, 31, wg Wulgaty (w BT: 1 Krl 5, 11). [przypis edytorski]

²⁷*i on Achitofel, o którym mówiono „kto się go radził, jakoby się Boga radził”* — 2 Sm 16, 23, o wielkim mędrцу, doradcy króla Dawida. [przypis edytorski]

²⁸*i w tak okrutnej nawałności morskiej pożartą mądrość wasza zostanie* — por. Ps 106, 25–27. [przypis edytorski]

²⁹*namienić* (daw.) — wymienić, wspomnieć. [przypis edytorski]

³⁰*nieuprzejmość* (daw.) — nieszczerłość, niezyczliwość, obłudność. [przypis edytorski]

³¹*hydzić się* (daw.) — brzydzić się, gardzić. [przypis edytorski]

³²*Strzeż się każdy od bliźniego swego i żadnemu bratu swemu nie dufaj...* — por. Jr 9, 3–7. [przypis edytorski]

³³*Rozdzieliło się serce ich, teraz poginą* — Oz 10, 2. [przypis edytorski]

³⁴*A co prędzej gubi królestwa, jedno jako (...) niezgoda sąsiedzka w nim?* — zob. Łk 11, 17. [przypis edytorski]

³⁵*interregnum* (lac.) — bezkrólewie, czas pomiędzy śmiercią lub abdykacją jednego króla a koronacją następnego. [przypis edytorski]

³⁶*Machabeusze* — judejski ród kapłański, który w 167 p.n.e. zainicjował powstanie przeciw władzy Seleucydów i stanął na jego czele; po zwycięstwie niezależnym państwem żydowskim rządziła ich dynastia, zw. dynastią Machabeuszów (do 37 p.n.e.). [przypis edytorski]

³⁷*vir iniquus* (lac.) — człowiek niesprawiedliwy, wrogi, nieprzychylny. [przypis edytorski]

³⁸*Tacy byli za Machabeuszów oni, jako je Pismo zowie, viri iniqui, którzy do obcych panów biegając...* — por. 2 Mch 3; 1 Mch 1, 10–13; 2 Mch 4, 7–14, o żydowskich zdrajcach i inicjatorach hellenizacji społeczeństwa, współpracujących z syryjskimi władcami z dynastii Seleucydów. [przypis edytorski]

³⁹*Szymon z rodu Bilgi* (II w. p.n.e.) — przełożony Świątyni Jerozolimskiej, zdrajca, który nakłaniał wodza syryjskiego króla Seleukosa IV Filopatora do zagarnięcia skarbów Świątyni (2 Mch 3; 2 Mch 4, 1–3). [przypis edytorski]

⁴⁰*Jason, arcykapłan* (II w. p.n.e.) — arcykapłan jerozolimski, narzucał rodakom grecki sposób życia; uzyskał stanowisko dzięki zaferowaniu królowi Antiochowi IV Epifanesowi dodatkowych wpływów do skarbcza królewskiego, zapewne z części ofiar dla Świątyni, oraz przeprowadzenie hellenizacji Jerozolimy (2 Mch 4, 7–15); po 3 latach utracił urząd, bezskutecznie próbował odzyskać je siłą, co spowodowało atak Antiocha na Jerozolimę. [przypis edytorski]

⁴¹*Juda Machabeusz* — jeden z przywódców żydowskiego powstania Machabeuszów przeciwko Seleucydom w latach 167–160 p.n.e. [przypis edytorski]

⁴²*dziwnie* (daw.) — niezwykle. [przypis edytorski]

bą ojczyzny poratowania swego szukają. Z takimi długo porobicie⁴³ i wie Pan Bóg, jako je naprawicie, a przy nich jako całą ojczyznę zachowacie!

Zginęła w tym królestwie karność i dyscyplina, bez której żaden rząd uczynić się nie może, którą Pismo ś. pilnie wszędzie zaleca. Nikt się urzędów ani praw nie boi, na żadne się karanie nie ogląda. Bo gdy bojaźń Boża ginie i wstyd upada, w samej tylo karności urzędowej nadzieja do pohamowania złości zostaje. Której gdy nie masz, Rzeczpospolita ginie, a jako gdy obręczy z beczki opadają a nikt ich nie pobija, wszystko się rozsypuje.

Wszyscy się wolnością ślachecką bronią, wszyscy ten płaszcz na swe zbrodnie kładą i pocziwają a złotą wolność w nieposłuszeństwo i we wszeteczność⁴⁴ obracają. O piękna wolności, w której wszystkie swowolności i niekarność panują, w której mocniejszy słabsze uciskają, w której Boskie i ludzkie prawa gwałcą, karać się nie dadzą ani królowi, ani urzędowi! Wszyscy jako synowie Beliala⁴⁵ bez jarzma, bez wodze⁴⁶! Ludzie, jako jest u Jopa⁴⁷ ś., próżni i pyszni, którzy mniemają, iż się wolnemi jako źrzebię u osła urodzili⁴⁸, które o uździe i wodzy nie myśli. Takie hamować i lepsze a ostrzejsze prawa na nie stawić, barzo już teraz nielacna to praca.

A zwłaszcza iż poważność i moc, i władza królewskiego majestatu osłabiała, fałszywym i nieroztropnym wolności szkodliwej rozszerzaniem ściśniona i skrócona, iż się rzecz nie może: „Król, który siedzi na stolicy sądu, rozprasza wszystko złe wejrzeniem swoim”⁴⁹ ani ono mówić się może: „Rozprasza niebożne król mądry i sklepy⁵⁰ nad nimi buduje”⁵¹ i ono: „Jako lwi ryk, tak postrach królewski”⁵², bo teraz żaden się króla nie boi, ani jego sądów, ani jego karania. Kto chce, o nim szemrze, każdy go ćwiczy i pedagogiem jego być chce, i poważności jego uwłoczy. Co dzień władzy królewskiej ubywa, a ludzkiej śmiałości i nadętości przybywa. Jakoż głowa mocna być ma? Jakoż egzekucja praw⁵³ potężna zostanie? By był namędrzy Salomon, gdy władzy i potężności do karania, i rządów, i pieniędzy nie ma, żadnej przygodzie pospolitej⁵⁴ nie poradzi. A gdy na głowie zejdzie⁵⁵, niedługo członki ustaną.

Sejmy ty jako wam źle wychodzą i jakiejby w nich naprawy potrzeba, sami to lepiej widzicie. Ja to tylo mówię, co wszyscy widzą. Zjeżdżacie się z wielkimi kupami jezdnych i pieszych, jako na wojnę, nie na radę, i utracacie to, czymby niemałe wojsko uchwycić podobno mogło. Tak długi czas tu siedzicie, a mało sprawujecie. Wiele, wedle Proroka, siejecie, a mało użynacie⁵⁶. Na pobory⁵⁷ narzekacie, a tu większe utraty na tym takim zamieszaniu podejmujecie. Młodszy bracia⁵⁸ drugdy⁵⁹ wszystko rozporą⁶⁰ i popsują, i powichlą, i odjachawszy drugie do nieposłuszeństwa poburzą. Pierwej sejmowe stanowienie było jako Boskie niewzruszone i święte, teraz moc traci, powagi nie ma. Cóż za pożytek z tych takich utrat i pracy sejmowej, i trudzenia swego macie? Od sejmów gdzie się ucie-

Sprawiedliwość, Kara

Wolność, Szlachcic, Król,
Szatan, Pycha, Vanitas

Król, Władza, Pycha

Upadek, Pycha, Klótnia,
Szlachcic

⁴³robić (daw.) — tu: trudzić się. [przypis edytorski]

⁴⁴wszeteczność (daw.) — nieprzyzwoity postępek, rozpusta. [przypis edytorski]

⁴⁵Belial — biblijny termin hebrajski używany jako określenie człowieka niegodziwego, dosł.: bez wartości, bezużyteczny; w tradycji rabinicznej objaśniany także grą słów jako „bez jarzma”, tj. odrzucający przykazania Boże; później spersonifikowany jako jeden z upadłych aniołów; w Biblii Hebrajskiej najczęściej w postaci idiomu: „synowie Beliala” (np. 1 Sm 2, 12; 1 Sm 10, 27). [przypis edytorski]

⁴⁶wodza (daw.) — pas rzemienny połączony z wędzidłem. [przypis edytorski]

⁴⁷Job a. Hiob — postać biblijna, bohater starotestamentowej *Księgi Hioba*. [przypis edytorski]

⁴⁸Ludzie próżni i pyszni, którzy mniemają, iż się wolnemi jako źrzebię u osła urodzili — Hi 11, 12 wg Wulgaty, por. tłum. Wujka; werset różnie interpretowany. [przypis edytorski]

⁴⁹Król, który siedzi na stolicy sądu, rozprasza wszystko złe wejrzeniem swoim — Prz 20, 8. [przypis edytorski]

⁵⁰sklep (daw.) — sklepienie. [przypis edytorski]

⁵¹Rozprasza niebożne król mądry i sklepy nad nimi buduje — por. Prz 20, 26; w łac. Wulgacie, z której przytacza Skarga, fragment ten brzmi: *incurvat super eos fornicem, zagina nam nimi łuk (jarzma?)*; w oryginalnej cytatu mowa o kole, zapewne młockarskim, przetaczanym po ziarnach na klepisku. [przypis edytorski]

⁵²Jako lwi ryk, tak postrach królewski — *Jako ryk lwi, tak i gniew królewski* Prz 19,12 (Biblia Wujka). [przypis edytorski]

⁵³egzekucja praw (daw.) — wykonanie praw; postulaty średniej szlachty z XVI w., głoszące konieczność przestrzegania praw przez króla i magnatów. [przypis edytorski]

⁵⁴przygoda pospolita (daw.) — zagrożenie, niebezpieczeństwo publiczne. [przypis edytorski]

⁵⁵na głowie zejdzie (daw.) — zabraknie głowy. [przypis edytorski]

⁵⁶Wiele siejecie, a mało użynacie — Ag 1, 6. [przypis edytorski]

⁵⁷pobór (daw.) — tu: podatek w dawnej Polsce. [przypis edytorski]

⁵⁸młodszy bracia — tu: posłowie z izby sejmowej (w przeciwieństwie do senatorów, czyli starszych braci). [przypis edytorski]

⁵⁹drugdy (daw.) — niekiedy, czasem. [przypis edytorski]

⁶⁰rozparać (daw.) — zniszczyć, rozdzielić. [przypis edytorski]

kać i apelować będziecie? Gdyż tak zelżone są, w których jest powaga królewska, powaga rady jego i dobrych synów zezwolenie: sądowe dekreta moc mają, a sejmowe upadają.

Przeto czujcie⁶¹ o takiej pladze⁶² Boskiej nad wami, iż Pan Bóg dopuścił pomieszanie rad⁶³ i rozumów waszych, iż widząc, nie widzicie, chcąc co czynić, nic nie czynicie. Co we dnie zrobicie, to się w nocy obali, i błogosławieństwa żadnego z waszych rad i sejmów niemasz. Bo na żadnym się nic nie naprawi, a snać⁶⁴ się po każdym, co skazi w posłuszeństwie, w karności, w sprawiedliwości i w prawach pobożnych.

A co nagorzej, skąd już bliskie i nagle niebezpieczeństwo nadchodzi: turecka moc i szabla na głowy wasze następuje, bliskie i co rok bliższe tyrana tego sąsiedztwo we wrota już wasze pogląda. Pokój z nim niepewny ani trwały: gdy czas lada który upatrzy, uciśnie was, nie wiem jako do wojny takiej gotowych, i pod niewolę swoją, uchowaj Boże, podbij! Jakie skarby macie, jakiego żołnierza, jako opatrzone⁶⁵ zamki i żywności, to lepiej sami wiecie. Tatarzyn⁶⁶, przyrodzony nieprzyjaciel, nad wami co godzina stoi, na tureckie rozkazanie i posługi do zguby waszej czekając.

Na naprawę tedy rzeczy tak skażonych i trudnych i zabieganie tym i inszym, które się nie mienią, niebezpieczeństwu, wielkiej mądrości porzebujecie. A nie tylko tej przyrodzonej, której ludzie nabywają dowcipem, wychowaniem dobrym, czytaniem zwłaszcza historyj i innych około Rzeczypospolitej pisanych nauk, radą, towarzystwem mądrych, ćwiczeniem i rzeczy samych dotykaniem i doświadczeniem, laty i starością: ale też i onej z nieba mądrości sięgać wam potrzeba, którą miał Józef⁶⁷ na sprawowanie królestwa egipskiego. O którym rzekł Faraon⁶⁸: „Izali najdziem takiego męża, któryby ducha Bożego pełny był? Iżec Bóg ukazał to, coś powiedział, izali mędrszego nad cię i tobie podobnego najdę? Ty będziesz nad domem moim, twemu słowu i rozkazaniu lud wszystkim posłuszny będzie, tylo majestatem królewskim pierwszy nad cię będę⁶⁹. Tej mądrości używał panom Egipcy on Józef, jako jest w Psalmie: „Słowo Pańskie zapaliło go, posłał król i z więzienia go wyjął, i postanowił go panem domu swego i przełożonym nad wszystką majątnością swoją, aby nauczał pany jego jako sam siebie i stare jego⁷⁰ w mądrości ćwiczył⁷¹”.

Taką mądrość do sprawowania ludzi od Boga miał Mojżesz⁷², który, gdy się z tego urzędu wymawiał, usłyszał ono słowo: „Ja będę — mówi Pan Bóg — w usciach twoich i nauczę was, co czynić będziecie mieli⁷³. Tej mądrości jako ognia, którego nie ubywa, od Mojżesza na sprawowanie ludu, gdy jemu samemu ciężkie było, udzielił Pan Bóg siedmudziesiąt mężom, którzy wzięli na ten urząd Ducha Bożego⁷⁴. I prorokowali zaraz na wstępie tego urzędu, to jest, o Panu Bogu swym dziwy powiadali, dobroć i mądrość jego sławiąc: jako on sam dobre ludzkie obmyśla i przez niego królowie królują, i mądry ostrożnie i sprawiedliwie o ludziach sobie poruczonych⁷⁵ radzą.

Takiej wam, przeważni Senatorowie, mądrości z nieba potrzeba. Bo ludzka rychło poglobdzi i wszystkiego upatrzyć, i wszystkiemu zabezpieczyć nie może. „Bojaźliwe i niepewne

Kara, Bóg, Błądzenie

Bezpieczeństwo, Wojna

Mądrość, Bóg

Mądrość, Bóg, Nauczyciel

⁶¹czuć (daw.) — uświadamiać sobie, zdawać sobie sprawę, rozumieć, wiedzieć. [przypis edytorski]

⁶²plaga — tu: kara, dopust. [przypis edytorski]

⁶³rada (daw.) — tu: rozum, rozsądek. [przypis edytorski]

⁶⁴snać a. snadź (daw.) — widać, widocznie. [przypis edytorski]

⁶⁵opatrzone (daw.) — tu: zabezpieczony. [przypis edytorski]

⁶⁶Tatarzyn (daw.) — Tatar. [przypis edytorski]

⁶⁷Józef — patriarcha biblijny, syn Jakuba i Racheli, którego historia opisana jest w *Księdze Rodzaju*; przez zazdrosnych braci sprzedany w niewolę, trafił do Egiptu, gdzie zyskał uznanie jako objaśniacz snów; dobre rady spowodowały, że władca ustanowił go zarządcą całego Egiptu, w którym Józef zapobiegł klęsce głodu. [przypis edytorski]

⁶⁸faraon — jedno z określeń władcy starożytnego Egiptu. [przypis edytorski]

⁶⁹Izali najdziem takiego męża, któryby ducha Bożego pełny był? Iżec Bóg ukazał to, coś powiedział, izali mędrszego nad cię i tobie podobnego najdę?... — Rdz 41, 38–40 z drobnym opuszczeniem. [przypis edytorski]

⁷⁰stare jego — tu: starszyzna, urzędnicy. [przypis edytorski]

⁷¹Słowo Pańskie zapaliło go, posłał król i z więzienia go wyjął, i postanowił go panem domu swego... — Ps 104, 19–22. [przypis edytorski]

⁷²Mojżesz — prorok biblijny, przywódca Izraelitów w okresie wyjścia z Egiptu i wędrówki do Ziemi Obiecanej. [przypis edytorski]

⁷³Ja będę w usciach twoich i nauczę was, co czynić będziecie mieli — Wj 4, 15. [przypis edytorski]

⁷⁴Tej mądrości jako ognia, którego nie ubywa, od Mojżesza na sprawowanie ludu, gdy jemu samemu ciężkie było, udzielił Pan Bóg siedmudziesiąt mężom, którzy wzięli na ten urząd Ducha Bożego — zob. Lb 11, 16–17. [przypis edytorski]

⁷⁵poruczyć (daw.) — oddać pod opiekę. [przypis edytorski]

— mówi Mędrzec — opatrności nasze⁷⁶. Jeśli onemu Beseelowi i Ooliabowi⁷⁷, i innym rzemieśnikom na budowanie namiotu Bożego na puszczy⁷⁸, i kościoła onego nositelnego⁷⁹, i na okrasę⁸⁰ jego, i na szaty i ubiory kapłańskie do ołtarza Ducha Bożego było potrzeba, iż Pan Bóg mówi: „Napełniłem go Duchem Bożym, mądrością i rozumem, i umiejętnością do roboty”⁸¹: daleko więcej tego Ducha Bożego wam potrzeba, na naprawę królestwa i budowanie serc i cnót ludzkich, i na pohamowanie nierządu, złości i swowolaństwa, i na oddalenie wszelkiego złego, którego się to królestwo boi.

Mądrość, Bóg, Duch, Król,
Państwo

Słuchajcież rady tego ś. Apostoła: proście Pana Boga o tego Ducha mądrości. Proście, ale dobrze. Bo jeśli źle prosić będziecie, tenże mówi: nic nie uprosicie. Proście roztropnie i bacznie⁸². Bo ten niebacznie i bez wstydu prosi, który rzeczy przeciwne swej prośbie czyni, a do tego się, o co prosi, z swej siły, którą może mieć, nie przyczynia. Gdyby kto prosił do siebie przyjaciela, a jegoby u siebie nieprzyjaciela przechowywał, izaliby wstyd miał i uprzejmość w prośbie swojej? Mądrości Bożej przeciwne i nieprzyjacielem jej jest serce i sumnienie pomazane grzechami. Jako Mędrzec mówi: „Nie mieszka mądrość w ciele poddanym grzechom”⁸³ i drugi pisze: „Nie mieszka na ziemi, gdzie rozkosznie żyją”⁸⁴, i drugi: „Nieczystość jest w winie i swary są w pijaństwie: kto się w nich kocha, mądrym nie będzie”⁸⁵, i Psalm naucza: „Początek mądrości bojaźń Boża”⁸⁶. Próżno kto ma sobie o mądrość tuszyć⁸⁷, który się Pana Boga nie boi, a w grzechach leży, a zwłaszcza w nieczystości i rozkoszy.

Mądrość, Grzech, Wino,
Pijaństwo, Rozkosz

Przeżoż mądrość, która z góry jest, zowie naprzod tenże Jakub ś. wstydlivą i czystą⁸⁸. Bo w nieczystości i rozkoszach cielesnych nikt mądrym być nie może. Co i poganie pisali, iż rozkosz cielesna wszytki zmysły wewnętrzne do siebie ciągnie i na nich je bawi, od baczenia i uważania dobrego rozum odwodząc.

Grzech, Spowiedź, Brud,
Chrystus, Ojczyzna

A iż grzechów wszyscy trudno uść⁸⁹ mozem, od tego łaskę mamy Jezusa Chrystusa w sakramencie spowiedzi, na której krew jego oczyścia nas, jako Jan ś. naucza, od grzechów⁹⁰ i one odpuszcza, i naczynie do mądrości, to jest sumnienie, ochędożne⁹¹ czyni. O byście onych starych Senatorów, ojców waszych, jako synowie dobrzy naśladowali, a do tak trudnej rady wchodząc, sakramenty się przyprawili: rychlejbyście z waszych sejmów pociechę naleźli, płacząc za grzechy, biorąc przenaświetsze ciało Chrystusowe, w którym Bóstwo i Ducha ś. dary przebywają! Nie wiem, jeśliście to uczynili. A jeśli nie, wždy⁹² uczynicie jeszcze, a Bogu się swemu ukorzcie, jeśli mądrości dostać na dobrą radę zachowania ojczyzny swojej pragniecie.

Mądrość, Klótnia

Przeciwna też jest, wedle tegoż Apostoła, mądrości Bożej niespokojność: gdy się kto w rozterkach kocha, sieje między bracią niezgody, ten i Ducha Bożego mieć, i mądrym być nie może. Bo mądrość z nieba — mówi Jakub ś. — spokojna jest⁹³. Przeżoż odnówcie między sobą święty pokój, zgodę i jedność. Wyrzućcie kacerstwa⁹⁴, które są wszytkiej niezgody matką. Odpuszczaj jeden drugiemu, a daruj krzywdy swoje ojczyźnie, aby dla

⁷⁶Bojaźliwe i niepewne opatrności nasze — Mdr 9, 14. [przypis edytorski]

⁷⁷Besaleel i Oholiab — główni rzemieślnicy odpowiedzialni za wykonanie Arki Przymierza oraz Namiotu Spotkania, przenośnej świątyni, w czasie wędrówki Izraelitów po pustyni, z Egiptu do Ziemi Obiecanej (Wj 35, 30n). [przypis edytorski]

⁷⁸puszcza (daw.) — pustkowie; pusty, dziki teren; pustynia. [przypis edytorski]

⁷⁹nositelny (daw.) — przenośny. [przypis edytorski]

⁸⁰okrasa (daw.) — przybranie, ozdoba. [przypis edytorski]

⁸¹Napełniłem go Duchem Bożym, mądrością i rozumem i umiejętnością do roboty — Wj 31, 3, o Besaleelu. [przypis edytorski]

⁸²bacznie (daw.) — roztropnie, uważnie. [przypis edytorski]

⁸³Nie mieszka mądrość w ciele poddanym grzechom — Mdr 1, 4. [przypis edytorski]

⁸⁴Nie mieszka [mądrość] na ziemi, gdzie rozkosznie żyją — Hi 28, 13 wg Wulgaty. [przypis edytorski]

⁸⁵Nieczystość jest w winie i swary są w pijaństwie: kto się w nich kocha, mądrym nie będzie — Prz 20, 1. [przypis edytorski]

⁸⁶Początek mądrości bojaźń Boża — Syr 1, 14. [przypis edytorski]

⁸⁷tuszyć (daw.) — spodziewać się, mieć nadzieję. [przypis edytorski]

⁸⁸mądrość, która z góry jest, zowie naprzod tenże Jakub ś. wstydlivą i czystą — por. Jk 3, 17, gdzie nie występuje jednak słowo „wstydliva”. [przypis edytorski]

⁸⁹uść (daw.) — uniknąć. [przypis edytorski]

⁹⁰Jezusa Chrystusa (...) krew jego oczyścia nas od grzechów — 1 J 1, 7. [przypis edytorski]

⁹¹ochędożny (daw.) — czysty, zadbany, schludny. [przypis edytorski]

⁹²wždy (daw.) — w końcu, wreszcie, jednak. [przypis edytorski]

⁹³mądrość z nieba spokojna jest — Jk 3, 17. [przypis edytorski]

⁹⁴kacerstwo (daw.) — odstępstwo religijne: wyznawanie religii protestanckiej lub herezji. [przypis edytorski]

niezgody waszej nie ginęła, a w miłości i szczyrości braterskiej radzić o niej mogliście. „Jeśli gorzkie zazdrości i swary są w sercach waszych — mówi tenże Apostoł — nie chlubicie się i przeciw prawdzie mataczmi nie bądźcie. Bo ta mądrość nie jest z nieba, ale jest ziemską, bydłęcą, djabelską”⁹⁵. O Boże, dajże wam spólną i uprzejmą⁹⁶ miłość na tych zjazdach, a wszech niezgod oddalenie!

Jest jeszcze nieprzyjaciel mądrości: górne i wysokie o sobie bez wstydu i mierności rozumienie, które pospolicie tam bywa, gdy młodszy starym i prostszy mędrszym nie ustępują ani ich słuchają. „Bo mądry — mówi Pismo — słuchając, mędrszym zostanie i rozumnym do rządów będzie”⁹⁷. Gdzie mądrość jest i *modestia*⁹⁸, tam i pokora, i większe rozumienie⁹⁹ o drugich niżli o samym sobie, jako Apostoł upomina: „Skromność — prawi — wasza niech wszystkim ludziom wiadoma zostaje”¹⁰⁰. I tam mądrość stolice swoje osadza — jako mówi ś. Jakub — gdzie taka pokora i mierność przemieszkiwa¹⁰¹. Dziś młodzi nastali, którzy się sami nie znając i górne swoje dumki¹⁰² podnosząc, starym i świadomym nie ustępują i jako rzekł Izajasz: „Burzy się dziecię na starego i podły na zacniejszego”¹⁰³. „Przed siwą głową wstawaj — Pismo naucza — a uczci personę starą, a bój się Boga”¹⁰⁴.

Upór też nieprzyjaciel jest mądrości, który wywodom lepszym nie ustępuje, a choć widzi, iż go rozumem przemagają, jednak swego zdania puścić nic chce i nie jest, jako tenże ś. Jakub mówi¹⁰⁵, *suadibilis*¹⁰⁶, to jest łączny¹⁰⁷ do namówienia za słusznymi wywodami, ale twardy i uporny, swoje tylo jakkolwiek chcąc przewieść¹⁰⁸. To wielka jest przeszkoda do mądrości.

Jest i inszy nieprzyjaciel mądrości, co wy zowiecie *popularitas*¹⁰⁹: gdy kto sławę sobie i mnimanie u pospólstwa jednając, za ich nierozumnym i niepożytecznym rozumieniem idzie, więcej przyjaźni u ludzi, niżli prawdy szukając. Przetoż Zakon¹¹⁰ naucza: „Nie naśladowaj pospólstwa, abys co złego czynił, ani w sądzie do wielu person przystaj, prawdy odstępując”¹¹¹. Mądry jako przy swym mniemaniu, gdy mu co lepszego ukażą, nie stoi: tak też za wielkością person i liczbą większą nie idzie, gdy prawdy nie widzi. Nie ma swej głowy¹¹², gdy czego nie wie albo nie rozumie, albo baczeniem swym nie zasięga. Nie ma też cudzej głowy, gdy słuszności i sprawiedliwości nie upatruje: do dobrych i lepszych, nie do ludniejszych przystaje. Przeto taką mądrość opisując, ś. Jakub zowie ją *bonis consentientem*¹¹³, która do dobrego i do dobrych, nie do lekkich i niespokojnych, i złą rzecz prowadzących, choć ich jest więcej, przystaje.

Kto też jest okrutny, a dobrych uczynków miłosiernych nie czyni, do tego mądrość Boża nie idzie. I przetoż mówi Izajasz: „Gdy łaknącemu wylejesz duszę swoją (to jest wnętrznego miłosierdzia nad nim użyjesz) i duszę strapioną napełniasz, w ciemnościach wznidzie światłość twoja i ciemności twoje będą jako półdnia”¹¹⁴. Ciemność zowie niewiadomość i zaćmienie rozumu. Kto dobre uczynki czyni, oświeca mu Pan Bóg rozum, a kto okrutny na bliźniego i nie czyni miłosierdzia nad nim, zaślepnieje w rozumie swoim

Mądrość, Pycha, Pokora

Mądrość, Sława

Mądrość, Dobro

Mądrość, Okrucieństwo,
Miłosierdzie, Rozum,
Błądzenie

⁹⁵Jeśli gorzkie zazdrości i swary są w sercach waszych... — Jk 3, 14–15. [przypis edytorski]

⁹⁶uprzejmy (daw.) — szczerzy. [przypis edytorski]

⁹⁷Bo mądry, słuchając, mędrszym zostanie i rozumnym do rządów będzie — Prz 1, 5. [przypis edytorski]

⁹⁸modestia (łac.) — skromność. [przypis edytorski]

⁹⁹rozumienie (daw.) — tu: poszanowanie, troska. [przypis edytorski]

¹⁰⁰Skromność wasza niech wszystkim ludziom wiadoma zostaje — Flp 4, 5. [przypis edytorski]

¹⁰¹tam mądrość (...) gdzie taka pokora i mierność przemieszkiwa — luźne nawiązanie do Jk 3, 13. [przypis edytorski]

¹⁰²dumka (daw.) — wymysł, mniemanie. [przypis edytorski]

¹⁰³Burzy się dziecię na starego i podły na zacniejszego — Iz 3, 5. [przypis edytorski]

¹⁰⁴Przed siwą głową wstawaj, a uczci personę starą, a bój się Boga — Kpł 19, 32. [przypis edytorski]

¹⁰⁵jako tenże ś. Jakub mówi, *suadibilis* — w Jk 3, 17, wg Wulgaty. [przypis edytorski]

¹⁰⁶*suadibilis* (łac.) — taki, którego łatwo namówić, przekonać; ustępliwy. [przypis edytorski]

¹⁰⁷łączny (daw.) — łatwy. [przypis edytorski]

¹⁰⁸przewieść (daw.) — przeprowadzić, postawić na swoim. [przypis edytorski]

¹⁰⁹*popularitas* (łac.) — popularność, wziętość. [przypis edytorski]

¹¹⁰zakon (daw.) — tu: prawo, przykazanie, wiara, religia. [przypis edytorski]

¹¹¹Nie naśladowaj pospólstwa, abys co złego czynił, ani w sądzie do wielu person przystaj, prawdy odstępując — Wj 23, 2. [przypis edytorski]

¹¹²głowa — tu: rozum, opinia, zdanie. [przypis edytorski]

¹¹³*bonis consentiens* (łac.) — zgodny z opinią dobrych ludzi; taką mądrość opisując, ś. Jakub zowie ją *bonis consentientem*: w Jk 3, 17 wg Wulgaty. [przypis edytorski]

¹¹⁴Gdy łaknącemu wylejesz duszę swoją — Iz 58, 10. [przypis edytorski]

i rady dobrej nie najdzie. Dla tegoż tenże Jakub ś. mądrość od Boga opisuje, iż jest pełna miłosierdzia i uczynków dobrych. Bądźcie miłosierni na ubogie i strapione, i nad temi, którzy tu na sejmie sprawiedliwości żebrac będą, a Pan Bóg oświeci rozumy wasze.

Jest jeszcze przeszkodą do mądrości posądzanie prędkie i skwapliwość w domysłach i podeźraniu. Są ludzie, którzy za małym domysłem i znakiem, i odniesieniem¹¹⁵ ludzie potępiają. Baczny nie rychło wierzy ani domysłem swoim dufa do potępienia bliźniego. Czeka, uważając i jedno do drugiego przykładając, aż się co pewnego pokaże. Kto tego nie ma, w wielu rzeczach pobłądzi i powaśnienia niepotrzebnego naprowadzi. Dla tegoż Jakub ś. o mądrości od Boga danej mówi, iż nie jest posądzająca.

Nakoniec, obłudność i nieuprzejmość wielką jest przeszkodą mądrości. Bo mówi Pi-smo: „Duch ś. karności ucieka od obłudnego”¹¹⁶, który prostą drogą nie idzie. Przetóż Jakub ś. ten ostatni znak kładzie mądrości, która z góry jest, iż jest bez obłudności¹¹⁷. „Biada temu — mówi Mędrzec — który jest malutkiego serca i ust złośliwych, który dwiema drogami chodzi”¹¹⁸ i z tym się w rzeczy zgadza, i z owym; i to chwali, co jeden czyni i mówi, i to, co drugi przeciwny czyni i mówi, a obiema nieżyczliwy ani uprzejmy. I temu pochlebuję i owemu, a swoje myśli, jakoby obu oszukał, i mniema, że jest mądry, a on jest złośliwy i zdrażliwy. „Kto idzie prosto — mówi Mędrzec — ten idzie bezpiecznie”¹¹⁹, a nieuprzejmy w tym sidle zostanie, które na drugie zakłada.

I to jest nierozum wielki i złość, której się barzo między wami nasiąło. Rzadki teraz prosty i mądry, jako Pan nasz nauczyć raczył: abyśmy nikogoż nie oszukiwali, jako prości i uprzejmi, a sami się też oszukać nie dali, jako mądrzy i ostrożni¹²⁰. Mądrość bez prostoty jest chytrłość i złość. Job się zaleca temi słowy: „Mąż prosty i prawy, i Boga się bojący, a od złego odstępujący”¹²¹. Boże, daj wam taką i onę starożytną ojców waszych prostotę i uprzejmość, a odmiatanie¹²² wszelkiej dwojakości i zmyślenia, i obojętności, która do brania Ducha mądrości barzo przeszkadza i ludzkie przyjaźni a spojenie serc ludzkich psuje, gdy jeden drugiemu nie dufa, gdy się jeden drugiego strzeże, a gładko z sobą mówiąc, jeden drugiego łowi. Uchowajże was tego, Boże!

Jest jeszcze druga przyprawa do brania i uproszenia mądrości z nieba: nabyta nauka z pracy i dowcipu do rządzenia ludzi i spraw pożytków pospolitych¹²³, i dobrej rady. Bo Pan Bóg na to dał przyrodzony rozum, aby go sobie człowiek pracą swoją pomnażał, a nic mu bez pracy i jego starania, ile w nim jest, dać nie chce. Każdego rzemiosła uczyć się potrzeba i o tym, jako ludzie rządzić i pożytków pospolitych nabywać i dochowywać, upomina Salomon, mówiąc: „Do was, królowie, mówię, abyście się uczyli mądrości, a nie ginęli”¹²⁴ i niżej: „Jeśli się kochacie w stolicach i swoich majestatach, o królowie, miłujcie mądrość, miłujcie światłość mądrości, którzy nad ludem przełożeni jesteście”¹²⁵. Faraon król nad bydłem nie chciał mieć pasterzów, jedno dowcipnych¹²⁶, gdy mówił do Józefa: „Jeśli wiesz, iż między bracią twoją są dowcipni mężowie, uczyni je pasterzmi nad bydłem moim”¹²⁷. Izali nie droższy ludzie niż bydło? A jakoż je do rządzenia nieumiejętnym i nieroztropnym poruczać mamy? Wielkie to rzemiosło ludzie rządzić: a jakoż je umieć ma ten, który się go nie uczył?

O mądrym mówi Pismo: „Mądry pyta się i szuka mądrości starowiecznych”¹²⁸. To

Mądrość, Błądzenie

Mądrość, Fałsz

Mądrość, Nauka, Historia,
Praca, Król, Rozum,
Władza

Mądrość, Książka, Historia

¹¹⁵odniesienie (daw.) — doniesienie, donos. [przypis edytorski]

¹¹⁶Duch ś. karności ucieka od obłudnego — Mdr 1, 5. [przypis edytorski]

¹¹⁷mądrości, która z góry jest, iż jest bez obłudności — w Jk 3, 17. [przypis edytorski]

¹¹⁸Biada temu, który jest malutkiego serca i ust złośliwych, który dwiema drogami chodzi — Syr 2, 12. [przypis edytorski]

¹¹⁹Kto idzie prosto, ten idzie bezpiecznie — Prz 10, 9. [przypis edytorski]

¹²⁰jako Pan nasz nauczyć raczył: abyśmy nikogoż nie oszukiwali, jako prości i uprzejmi, a sami się też oszukać nie dali, jako mądrzy i ostrożni — rozwinięcie tematu Mt 10, 16 (w tłum. Wujka: „Oto ja was posyłam jako owce między wilki. Bądźcież tedy mądrymi jako węzowie, a prostymi jako gołębicę”). [przypis edytorski]

¹²¹Mąż prosty i prawy, i Boga się bojący, a od złego odstępujący — Hi 1, 1. [przypis edytorski]

¹²²odmiatanie (daw.) — wzgardzenie, odrzucanie. [przypis edytorski]

¹²³sprawy pożytków pospolitych — interesy publiczne. [przypis edytorski]

¹²⁴Do was, królowie, mówię, abyście się uczyli mądrości, a nie ginęli — Mdr 6, 10 wg Wulgaty (w BT: Mdr 6, 9). [przypis edytorski]

¹²⁵Jeśli się kochacie w stolicach i swoich majestatach, o królowie, miłujcie mądrość (...) którzy nad ludem przełożeni jesteście — Mdr 6, 22–23 wg Wulgaty, z drobnym pominięciem (w BT: Mdr 6, 21, krótsze). [przypis edytorski]

¹²⁶dowcipny (daw.) — mądry, rozumny, roztropny. [przypis edytorski]

¹²⁷Jeśli wiesz, iż między bracią twoją są dowcipni mężowie, uczyni je pasterzmi nad bydłem moim — Rdz 47, 6. [przypis edytorski]

nawiecej ma być z ksiąg i czytania, i dziejów, które przed nami były, to jest z historii. Bo, jako mówi Nazyanzenus¹²⁹: „Zacna rzecz jest mieć rozum pełny wiadomością historii, bo historia jest mądrość w kupę złożona i rozum ludzi wiele, w jedno zebrany”¹³⁰. Kto jej nie wie i w niej się nie kocha, jest jako dziecko, które ojca i matki nie zna. Toż się mówi o innych pismach, które są o tym rzemieśle i policyach, tak pogańskich jako i chrześcijańskich, i naszych świętych.

A nie tylko z czytania, ale z słuchania mamy nabywać mądrości. Bo mówi tenże: „Mądry powieści mężów znacznych chować będzie i dla nich i cudze ziemie zbiega”¹³¹¹³². Wiele nam pomagają preceptorowie¹³³ i towarzystwa, i rozmowy z ludźmi mądrymi, jako mówi Pismo: „Ja, mądrość, w radzie mieszkam i przy myślach uczonych jestem”¹³⁴. Kto ani czyta, ani słucha mądrych, ani się ich radzi, ani z nimi towarzyszy: skąd ma mądrym być i rozumu dostawać?

Próżno Pana Boga kusi, kto o mądrość prosi, a sam się o nią nie stara. I Apostołowie, Ducha ś. pełni, czyniąc *concilium*¹³⁵, pierwsi się o wszystkim pilnie wywiadowali i rozumem przyrodzonym pisma zbierali, jako to i na koncyliach¹³⁶ ich potomkowie czynią. Potym Panu Bogu poruczywszy, Duchem ś. mówili: „Tak się Duchowi ś. podoba i nam”¹³⁷.

Przeżoż niemasz co chwalić, gdy do rady i do obmyślenia dobrego pospolitego mało jest uczonych, ćwiczonych, starych i doświadczonych, którzy rękami swymi sprawy Rzeczypospolitej długo piastowali i w nich przebywali. Bo to rzemiosło nie jest jako filozofia i teologia, której się z ksiąg w komorze nauczyć możesz. Ale rządzenie ludzi jest jako siekiera z młotem i koń z szabłą i wojskiem, do których jeśli się nie przyuczysz a rękami swymi nie przyłożysz, nic nie będziesz umiał. Nie tylko myśleniem, ale działaniem i dotykaniem się rzeczy, i długim doświadczeniem, roście i nabywa się mądrość do rządów ludzkich.

Jest się o co frasować i bać: iż ludzie młodzi, nieświadomi, niećwiczeni w Rzeczypospolitej rządu czynią — drugim, mędrszym i ćwiczeńszym, i starszym, takie na skazę wszytkiej Korony przeszkody czynią.

Czyniwszy to, co możemy z siły naszej, wołajmy do Pana Boga i rano wstawajmy, o mądrość z nieba prosząc. Jako też Pismo mówi: „Mądry serce swoje podał na rane wstawanie do Pana Boga, który go stworzył, i modlić się przed Nawyższym będzie. Bo jeśli Pan ten wielki chcieć będzie, napełni go ducha umiejętności, a on puści jako deszcz wymowę mądrości swej i w modlitwie wyznawać Pana będzie, a on radę jego poszczęści”¹³⁸.

Jeśli nam na wielkiej i nabytej nauce do spraw Rzeczypospolitej schodzi, wždy na modlitwie do Pana Boga i na miłości ku złotej ojczyźnie, i na miłości ku braciej, którzy się wam wszytkiego zwierzyli, i na gorącości przeciw złej i fałszywej braciej, którzy mieszają a swoich pożytków szukają, niechaj nie schodzi. Nagrodzi Pan Bóg ostatek¹³⁹, gdy w bojaźni Bożej, w zgodzie, w uprzejmości i szczyrości do dobrego pospolitego szukać łaski jego będziemy.

Mądrość, Nauczyciel,
Mędrzec

Mądrość, Praca, Władza

Władza, Państwo

Mądrość, Modlitwa, Bóg

Ojczyzna, Brat, Bóg

¹²⁸Mądry pyta się i szuka mądrości starowiecznych — Syr 39, 1. [przypis edytorski]

¹²⁹Grzegorz z Nazjanzu (ok. 330–390) — patriarcha Konstantynopola, teolog, doktor Kościoła, słynny ze swoich mów. [przypis edytorski]

¹³⁰Zacna rzecz jest mieć rozum pełny wiadomością historii, bo historia jest mądrość w kupę złożona i rozum ludzi wiele, w jedno zebrany — Grzegorz z Nazjanzu, poemat *Παρά Νικολόβουλος προς τον πατέρα* (łac. *Nicobuli filii ad patrem*, Od Nikobulosa do jego ojca), w. 61–62, cytat przybliżony; w źródle błędnie wskazany jako *Ad Nicobolum* (Do Nikobolosa), co sugeruje zapożyczenie przez Skargę z dzieła Philippa Camerariusi *Operae Horarum Subcisivarum, Sive Meditationes Historicae*, Norymberga 1591, gdzie występuje to samo brzmienie tytułu oraz tekst praktycznie identyczny jak u Skargi. [przypis edytorski]

¹³¹zbiegać ziemie (daw.) — przebiegać przez ziemie, wędrować. [przypis edytorski]

¹³²Mądry powieści mężów znacznych chować będzie i dla nich i cudze ziemie zbiega — por. Syr 39, 2–4. [przypis edytorski]

¹³³preceptor (daw.) — nauczyciel, wychowawca. [przypis edytorski]

¹³⁴Ja, mądrość, w radzie mieszkam i przy myślach uczonych jestem — Prz 8, 12 wg Wulgaty. [przypis edytorski]

¹³⁵concilium (łac.) — zebranie, zgromadzenie; tu: zebranie apostołów, tzw. sobór jerozolimski (Dz 15, 6n). [przypis edytorski]

¹³⁶koncylium (daw., z łac.) — sobór. [przypis edytorski]

¹³⁷Tak się Duchowi ś. podoba i nam — Dz 15, 28. [przypis edytorski]

¹³⁸Mądry serce swoje podał na rane wstawanie do Pana Boga, który go stworzył... — Syr 39, 6–10 wg Wulgaty. [przypis edytorski]

¹³⁹ostatek (daw.) — tu: reszta, pozostali. [przypis edytorski]

Da wam — mówi ś. Jakub — Pan Bóg mądrość, ten, który obiecał, który hojnym jest i nie wymawia dając. I któż zwątpi w takim Panie, który słowny a pewny w obietnicy swojej, jako Psalm mówi: „Wierny Pan Bóg w słowach swoich i święty we wszystkich sprawach swoich”¹⁴⁰? Gdy obiecał, jako uścić nie ma? Abo to człowiek odmienny i niepewny?

A też hojny jest i nikt go nie przebierze¹⁴¹, więcej daje, niżli prosim i niżli zasługujem: przesiega¹⁴² nasze prośby i zasługi i nie możemy się bać, aby mu nie stało do potrzeb naszych.

A gdy daje, nie wymawia nam złości i zbrodniów naszych, jako my czynim, gdy co niegodnym dajem. Mówim tak: acześ¹⁴³ taki łotr, toś mi uczynił a to, takeś mię zdradził i oszukał, takeś na zdrowie moje następował — i nałajawszy, i nawymawiawszy, dopiero co niewiele dla niego czynim. Nie taki Pan Bóg: On zapomina przestępstwa naszego i złości, którą mu wyrządzamy.

Mocnie tedy do niego i gorąco wołajmy: Uczyni, Panie, daj nam mądrość, nie tak dla nas, jako dla ludu twego, o którym obmyślaliśmy, i dla wielu sług twoich świętych i niewinnych w tym królestwie. Dla chwały twojej, która jest w tej ziemi twojej szczepiona i która z łaski i obrony twej od tyle set lat kwitnęła, aby nie ustawała, a ziemia ta nie traciła chwalców twoich i uczniów zakonu twego świętego. Uczyni dla chrześcijaństwa wszystkiego, które tak barzo zdrobniało i osłabiało, i w tym się królestwie na północy kończy. Hiszpania wojny sąsiedzkimi zabawiona; Francuska na poły kacerstwa zarażona; Niemcy błędami swoich doktorów¹⁴⁴ giną; królestwo angielskie, duńskie, szwedzkie herezje pożarły; Flandrya¹⁴⁵ i inszy Niemcy zakon twój ś. podeptali. U nas trochę ostatnich sług wiernych twoich: nie puszczajże nas z obrony twej, a daj mądrość na oddalenie tych niebezpieczeństw, które nad głowami naszymi zawisły. Tyś obiecał i rzekł przez sługę twego: „Łacno naleść mądrość tym, którzy ją miłują: ona uprzedza tych, którzy jej pragną, i ona się im pierwej ukazuje; i kto rano wstawa, znajduje ją u drzwi swoich”¹⁴⁶. Miłujem nawyższą mądrość Syna twego, Pana naszego: niechże się nam ukaze i naucz, co czynić i jako o tej strapionej i do upadku nachylonej Koronie radzić. Który z tobą i z Duchem ś. króluje, Bóg jeden na wieki. Amen¹⁴⁷.

Mądrość, Modlitwa, Król,
Lud, Religia, Konflikt,
Wiara, Państwo

KAZANIE WTÓRE. O MIŁOŚCI KU OJCZYZNIE I O PIERWSZEJ CHOROBIE RZECZYPOSPOLITEJ, KTÓRA JEST Z NIEŻYCZLIWOŚCI KU OJCZYŹNIE

*To wam rozkazuję — mówi Pan Jezus — abyście się społecznie¹⁴⁸ miłowali. Pokój mój daję wam, pokój mój zostawuję wam.*¹⁴⁹

Joan., 14 i 15.

Niemasz nic pod słońcem trwałego¹⁵⁰, mówi Salomon¹⁵¹: nie tylo¹⁵² domy i familie, ale i królestwa, i monarchie wielkie ustają i upadają, i naród się po narodzie na ziemi odmienia. Lecz nic nie jest bez przyczyny, zwłaszcza w ludzkich sprawach, które z rozumu

Przemijanie, Choroba,
Państwo, Ojczyzna

¹⁴⁰Wierny Pan Bóg w słowach swoich i święty we wszystkich sprawach swoich — Ps 144, 13. [przypis edytorski]

¹⁴¹przebrać (daw.) — wybrać do dna, wyczerpać. [przypis edytorski]

¹⁴²przesiegać (daw.) — przekraczać. [przypis edytorski]

¹⁴³acześ — acz jesteś; chociaż jesteś. [przypis edytorski]

¹⁴⁴doktor — tu: teolog. [przypis edytorski]

¹⁴⁵Flandria — kraina historyczna, położona na terenie Belgii, Francji i Holandii. [przypis edytorski]

¹⁴⁶Łacno naleść mądrość tym, którzy ją miłują: ona uprzedza tych, którzy jej pragną, i ona się im pierwej ukazuje; i kto rano wstawa, znajduje ją u drzwi swoich — Mdr 6, 13–15 wg Wulgaty (w BT: Mdr 6, 12–14). [przypis edytorski]

¹⁴⁷Kazanie pierwsze — kazanie to ma też odautorski podtytuł *O mądrości potrzebnej do rady*. [przypis edytorski]

¹⁴⁸społecznie (daw.) — wspólnie, razem. [przypis edytorski]

¹⁴⁹To wam rozkazuję, abyście się społecznie miłowali. Pokój mój daję wam, pokój mój zostawuję wam — J 15, 17 i 14, 27. [przypis edytorski]

¹⁵⁰Niemasz nic pod słońcem trwałego — por. Koh 2, 11. [przypis edytorski]

¹⁵¹Salomon (ok. 1000–931 p.n.e.) — biblijny król Izraela, syn Dawida, słynny z mądrości; tradycja przypisuje mu autorstwo kilku starotestamentowych ksiąg dydaktycznych (mądrościowych) oraz *Pieśni nad Pieśniami*, w interpretacji religijnej zaliczanej do tej samej grupy. [przypis edytorski]

¹⁵²tylo — tylko. [przypis edytorski]

i wolnej wolej pochodzą. Co rozumem i pilnością, i cnotą stanęło, to się nierozumem i niedbałością, i złością ludzką obala. Jako ciała nasze albo wewnętrznymi chorobami, albo powierzchwnymi gwałtownymi przypadkami umierają, tak i królestwa mają swoje domowe choroby, dla których upadać muszą. Mają i nieprzyjacioly mocne, którzy je wojnami i rozbojem gubią. Obojej¹⁵³ niebezpieczności zabiegać mądrzy z pomocą Bożą umieją i lud swój dobry sprawce wybawiają. Na choroby domowe mają lekarstwa, a na wojny i gwałty mają rozmaite obrony. Żaden z was, przezacni Panowie, nie jest tak prosty¹⁵⁴, aby nie baczył ciężkiej i wielkiej niemocy tego naszego Królestwa i wewnętrznego a domowego jego zachwiania; albo żeby nie uczuł mocnego nieprzyjaciela, który na głowy nasze następuje i rozbojem straszliwym nam grozi. Byście domowe niemocy tego królestwa zleczyli, łacniejszaby¹⁵⁵ obrona naleść się mogła. Ale jako się chory bronić ma, który sam na nogach swoich nie stoi? Leczyć pierwej tę chorą swoją matkę, tę miłą ojczyznę i Rzeczpospolitą swoją. A jeśliście ostrożni i mądrzy lekarze, najdziecie sześć szkodliwych chorób jej, które jej bliską śmierć (obróń Boże) ukazują, a jako złe pulsy źle jej tuszą¹⁵⁶. Pierwsza jest — nieżyczliwość ludzka ku Rzeczypospolitej i chciwość domowego łakomstwa. Druga — niezgody i roztryki sąsiedzkie. Trzecia — naruszenie religij katolickiej i przysada¹⁵⁷ heretyckiej zarazy. Czwarta — dostojności królewskiej i władzy osłabienie. Piąta — prawa niesprawiedliwe. Szósta — grzechy i złości jawne, które się przeciw Panu Bogu podniosły i pomsty od niego wołają. Mówmy dziś za pomocą Bożą o tej pierwszej chorobie Rzeczypospolitej.

Choroba, Ojczyzna,
Kłótnia, Chciwość, Religia,
Król, Władza, Grzech,
Sprawiedliwość

Dwoje przedniejsze rozkazania, umierając, Pan Jezus Bóg i Pan nasz zostawić nam swoim testamentem raczył. Jedno, abyśmy się spólnie miłowali, drugie, abyśmy pokój między sobą i zgodę świętą zachowali. Jedno z drugiego pochodzi i płynie: miłość rodzi zgodę, a bez zgody miłość być nie może. Miłość ku bliźnim, im jest szersza, tym jest lepsza. Dobrze miłować sąsiada; lepiej wszytki, którzy w mieście jednym są, a pogotowiu¹⁵⁸ jeszcze lepiej wszytki obywatele królestwa tego, gdy im dobrego co czynim albo dla nich co cierpiem. Także dobra zgoda i pokój między pospolitym ludem, ale lepsza między pany, którzy ludźmi rządzą albo o nich radzą, a najlepsza między królmi, którzy wszytkiemu światu pokój zgodą swoją przynoszą. Do tej szerokiej i przestronej miłości przywodzić się macie, przezacni Panowie, którzyście tu na to się zjachali¹⁵⁹, abyście o tym myślili i radzili, jakoby lud wszytek nie ginął, a wasza ku Rzeczypospolitej miłość gorąca i szczerza pokazać się mogła.

Chrystus, Miłość, Lud,
Obywatel, Król, Ojczyzna

Przykład tej szerokiej i przestronej miłości ludzkiej postawił nam, uczniom swoim, na sobie Pan Zbawiciel i mistrz nasz, gdy wszytkim i kupom onym wielkim ludzi dobrodziejstwa czynił. „Ujrawszy — mówi Ewangelista — lud wielki, uzalił się nad nimi, bo byli strapieni i leżący (w chorobach) jako owce nie mające pasterza”¹⁶⁰ i wnet je leczył, karmił i nauczał. A jeszcze większą miłość pokazał, gdy zdrowie i żywot swój dał nie za jedno królestwo, ale za wszytki na świecie ludzie, chcąc, aby każdy, kto weń wierzy, nie ginął, ale miał żywot wieczny¹⁶¹.

Miłość, Ofiara

Taką miłością ku ludziom albo Rzeczypospolitej zapalać się macie wy, którzy o dobrym pospolitym radzicie, wy, które Pismo bogami zowie¹⁶². Bo nic tak własnego¹⁶³ Panu Bogu nie jest, jako ludziom wszytkim dobrze czynić, i kto taki jest, boskie naśladowanie i obraz na sobie nosi. Przełożeni nad ludźmi bogowie są ziemscy, nie tylo dlatego, iż moc Bożą mają na gubienie złych i na ożywienie dobrych i niewinnych — bo sam Pan Bóg umarza i ożywia — ale nawięcej dlatego, iż oni miłosierdziem i staraniem swoim nędzę ludzką odganiać mają, aby, ile z nich jest, każdy pomoc jaką miał. Jako to Pan Bóg czyni, który

Bóg, Władza, Dobro,
Miłosierdzie

¹⁵³ *obojej niebezpieczności* (starop.) — daw. liczba podwójna; dziś: obu niebezpieczeństwom. [przypis edytorski]

¹⁵⁴ *prosty* — tu: nieobyty, niemądry. [przypis edytorski]

¹⁵⁵ *łacny* (daw.) — łatwy. [przypis edytorski]

¹⁵⁶ *tuszyć* (daw.) — spodziewać się. [przypis edytorski]

¹⁵⁷ *przysada* (daw.) — przywara, wada; zbędny dodatek. [przypis edytorski]

¹⁵⁸ *pogotowiu* (daw.) — zwłaszcza, tym bardziej. [przypis edytorski]

¹⁵⁹ *jachać* (daw.) — jechać. [przypis edytorski]

¹⁶⁰ *Ujrawszy lud wielki, uzalił się nad nimi, bo byli strapieni i leżący (...), jako owce nie mające pasterza* — Mt 9, 36. [przypis edytorski]

¹⁶¹ *A jeszcze większą miłość pokazał, gdy zdrowie i żywot swój dał (...) aby każdy, kto weń wierzy, nie ginął, ale miał żywot wieczny.* — por. J 3, 16. [przypis edytorski]

¹⁶² *wy, które Pismo bogami zowie* — w Ps 81, 6; cytowane w J 10, 34. [przypis edytorski]

¹⁶³ *własny* (daw.) — właściwy. [przypis edytorski]

wszytko, co stworzył, opatruje i żywi, i na nie hojnie dary miłosierdzia i dobroci swej wylewa, nie tylko ludźmi rozumnymi, ale i bestyami nie gardząc, jako Psalm mówi: „Oczy wszystkiego stworzenia patrzą na cię, Panie, a ty im dajesz pokarm ich czasów swoich: gdy ty dajesz i sypiesz, oni zbierają, gdy otworzysz rękę swoją, wszystkiego dobra pełno jest”¹⁶⁴.

Słusznie też do was mówić tak mam, przezacni obmyślacze dobra pospolitego: wszystkiej tej Korony, to jest ludzi i dusz, ile ich jest w Polsce, w Litwie, w Rusi, w Prusach, w Zmodzi, w Inflanciech, oczy do was obracają i ręce do was podnoszą, mówiąc jako i oni Egipcjanie do Józefa¹⁶⁵: „Zdrowie nasze w rękę waszych”¹⁶⁶. Wejrzyście na nas, abyśmy nie ginęli i w domowej niesprawiedliwości, i w pogańskiej niewolej. Wyście ojcowie naszy i opiekunowie, a my sieroty i dzieci wasze. Wyście jako matki i mamki nasze: jeśli nas odbieźycie a źle o nas radzić będziecie, my poginiem i sami zginiecie. Wyście rozумы i głowy nasze: my jako proste dzieci na wasze się obmyślanie spuszczaamy¹⁶⁷ i Pan Bóg wam myślić o nas rozkazał. Wyście jako góry, z których rzeki i zdroje wytryskają: a my jako pola, które się onemi rzekami polewają i chłodzą. „Góry — jako psalm mówi — przyjmujcie ludkom pokój, i pagórki, spuszczać im sprawiedliwość”¹⁶⁸. Was Pan Bóg podniósł na wysokie urzędy: nie dla was, abyście sami swoich pożytków pilnowali, ale dla ludu, który wam Pan Bóg powierzył, abyście nam sprawiedliwość i pokój, który od Pana Boga bierzecie, spuszczaali.

Toć są głosy i wołania ich do was: Zmiłujcież się nad nimi! Miłujcie ojczyznę tę swoją i to Hieruzalem¹⁶⁹ swoje, to jest Koronę tę i Rzeczpospolitą, a mówcie tak z serca z Dawidem¹⁷⁰: „Jeśli cię zapomnę, ojczyzno miła moja i Jeruzalem moje, niech zapomnę prawice ręki swojej. Niech język mój przyschnie do ust moich, jeśli pomnieć na cię nie będą a jeśli cię na czele wszystkich pociech moich nie położę”¹⁷¹. O jakie zaklinanie, którym się wiązać macie, abyście nic sobie tak miłego, tak wesołego nie mieli jako dobro Jeruzolimy swojej, to jest Rzeczypospolitej i ojczyzny swojej, życząc sobie onego w psalmie błogosławieństwa: „Błogosław ci Bóg, abyś patrzył na dobre Jeruzolimy po wszystkie dni wieku twego”¹⁷².

Jako namilejszej matki swej miłować i onej czcić nie macie, która was urodziła i wychowała, nadała¹⁷³, wyniosła? Bóg matkę czcić rozkazał. Przeklęty, kto zasmuca matkę swoją! A która jest pierwsza i zasłużeńsza matka jako ojczyzna, od której imię macie i wszystko, co macie, od niej jest? Która gniazdem jest matek wszystkich i powinowactw wszystkich, i komorą dóbr waszych wszystkich. Jeruzalem, matka nasza¹⁷⁴ — mówi Apostoł — nad wszystkie matki czci i szanowania godna.

Rozmyślcie, jakie od tej matki, od Korony i Rzeczypospolitej tej, dobrodziejstwa i upominki macie. Ona wam wiary ś. katolickiej, przez którą do wiecznej ojczyzny przychodzić, dochowała i Chrystusa, zbawienie wasze, i jego Ewangelią przyniosła. Ona jej od fałszywych nauk i jądów heretyckich obroniła. Ona Husa¹⁷⁵ przed stem kiladziesiąt

Lud, Bóg, Sprawiedliwość,
Ojciec, Matka, Dziecko,
Sierota, Rozum, Państwo,
Ojczyzna

Ojczyzna, Miłość,
Błogosławieństwo

Ojczyzna, Matka, Miłość,
Kapłan, Wiara

¹⁶⁴Oczy wszystkiego stworzenia patrzą na cię, Panie, a ty im dajesz pokarm ich czasów swoich: gdy ty dajesz i sypiesz, oni zbierają, gdy otworzysz rękę swoją, wszystkiego dobra pełno jest — por. Ps 103, 27–28. [przypis edytorski]

¹⁶⁵Józef — patriarcha biblijny, syn Jakuba i Racheli, którego historia opisana jest w *Księdze Rodzaju*; przez zazdrosnych braci sprzedany w niewolę, trafił do Egiptu, gdzie zyskał uznanie jako objaśniacz snów; dobre rady spowodowały, że władca ustanowił go zarządcą całego Egiptu, w którym Józef zapobiegł klęsce głodu. [przypis edytorski]

¹⁶⁶Zdrowie nasze w rękę waszych — Rdz 47, 25, ze zmianą lp adresata na lm. [przypis edytorski]

¹⁶⁷spuszczać się (daw.) — zdawać się na kogoś lub coś, polegać na kimś lub czymś. [przypis edytorski]

¹⁶⁸Góry przyjmujcie ludkom pokój, i pagórki, spuszczać im sprawiedliwość — Ps 71, 3. [przypis edytorski]

¹⁶⁹Hieruzalem (daw.) — Jeruzalem, Jeruzolima, od czasów króla Dawida centrum polityczne i religijne Izraela, po podziale państwa stolica Królestwa Judy. [przypis edytorski]

¹⁷⁰Dawid (ok. 1040–ok. 970 p.n.e.) — postać biblijna, król Izraela, ojciec Salomona; poeta i pieśniarz; biblijna *Księga Psalmów* przypisuje mu autorstwo ponad 70 z nich; zdobył Jeruzolimę i uczynił ją stolicą swojego państwa. [przypis edytorski]

¹⁷¹Jeśli cię zapomnę, ojczyzno miła moja i Jeruzalem moje, niech zapomnę prawice ręki swojej... — Ps 136, 5–6 (autorstwa tego psalmu nie można jednak przypisywać Dawidowi, gdyż stanowi lamentację judejskich wygnańców przesiedlonych do Babilonii, co miało miejsce kilkaset lat po czasach Dawida). [przypis edytorski]

¹⁷²Błogosław ci Bóg, abyś patrzył na dobre Jeruzolimy po wszystkie dni wieku twego — Ps 127, 5. [przypis edytorski]

¹⁷³nadać (daw.) — tu: obdarować. [przypis edytorski]

¹⁷⁴Jeruzalem, matka nasza — Ga 4, 26. [przypis edytorski]

¹⁷⁵Husa, Jan (1370–1415) — czeski duchowny i bohater narodowy, filozof, reformator Kościoła, prekursor protestantyzmu. [przypis edytorski]

lat swemi kaptury i konfederacyami i jego przekłete kacerstwo odpłoszyła¹⁷⁶. Do tego czasu kapłany wam i biskupy, i duchowne pasterze wasze daje, przy których przystęp do łaski Bożej i obrony od wszystkich nieprzyjaciół macie. Ona wszczepiła tu ołtarz służby Bożej i ofiar przedziwnych, z których wam ubłaganie Boskie zawždy¹⁷⁷ płynie. Ona się i dzisiejszych złych wieków srogim heretykom odejmuje¹⁷⁸ i wilki te jadowne, jako może, od was odgania i stara się, abyście nie byli bez kapłana, bez ołtarza, bez nauki i zatym bez Boga, jako się to innym narodom przydało, którzy tak dobrej i czujnej matki nie mieli. Jakóż jej miłować nie macie?

Ta matka ojczyzna namilsza wszczepiła wam i dochowała stan i majestat królewski, który jest zatrzymaniem i ozdobą wszystkich dóbr i sławy waszej: iż król po królu do tego czasu nie ustał, iż dostojność ich dobrze obwarowana jest, iż po dziś dzień patrzycie na pany i króle swoje, pomazańce Boże, i z ich się ozdoby i możliwości uweselacie, i ono¹⁷⁹ błogosławieństwo macie, które Prorok obiecuje: „Jeśli mię słuchać będziecie — mówi Pan Bóg — przez ty bramy wjeżdżać królowie i panowie waszy będą, siedzący na stolicy Dawidowej, na wozach i koniach, oni i panowie ich”¹⁸⁰. Biada narodom, którym Pan Bóg króle i pany pobrał abo królestwa ich porozdzielał, które z Danielem¹⁸¹ płaczą, mówiąc: „Niemasz teraz króla i pana, i kapłana, i proroka, które Pan Bóg pokarał oną plagą”¹⁸². „Będą — prawi — siedzieć bez króla, bez pana, bez ołtarza, bez ofiary”¹⁸³. Błogo wam teraz, którym Pan Bóg w tej ojczyźnie tego wszystkiego dochował. Ta matka skupiła wam do jednego ciała Rzeczypospolitej tak szerokie i zacne narody, rozszerzyła państwo swe od morza do morza i sąsiadom was straszliwe poczyniła, iż oburzyć się na was nie śmieją.

Ta miła matka podała wam złotą wolność, iż tyranom nie służycie, jedno bogobojnym panom i królom, które sami sobie obieracie. Których moc, prawy okreszona¹⁸⁴, żadnego wam bezprawia nie czyni, żadnego i od postronnych panów, i od swoich, uciśnienia nie cierpicie. Samiście tylo sobie tyranami, gdy praw nie wykonywacie, a do sprawiedliwości fałszywą wolnością, abo raczej swowolnością, przeszkody sami sobie czynicie. Tureckiego i moskiewskiego państwa obywatele, patrzcie, jakie uciśnienie i tyraniją cierpią. Nie taka to ojczyzna wasza: matką wam jest, a nie macochą. Na rękę was swoich nosi, a krzywdy żadnej cierpieć nie dopuści. Sami sobie szkodzicie i jeden nad drugim tyraniją podnosicie, praw nie egzekwując, a moc pańską tam, gdzie nie potrzeba, króćąc¹⁸⁵. Z strony matki niemasz nic, w czymbyście się żalować na nią mieli, chyba sami na się!

Patrzcie, do jakich dostatków i bogactw, i wczasów¹⁸⁶ ta was matka przywiodła, a jako was ozłociła i nadała, iż pieniędzy macie dosyć, dostatek żywności, szaty tak kosztowne, sług takie gromady, koni, wozów, takie koszty, dochody pieniężne wszędzie pomnożone. Sama tylo matka mało ma. Pierwej rzadki miał piwo w domu, a teraz winem piwnice wasze woniąją. Pierwej samodziałki¹⁸⁷ boki nasze pokrywały, a teraz aksamity i jedwabie. Pierwej proste rydwany i rzadkie, częstsze siodła miasto¹⁸⁸ poduszek, a teraz złote kolebki i karety. Pierwej proste potrawy, a teraz ptaki i kapłony. Pierwej jedna misa wszystkim, a teraz półmisków kiladziesiąt. O namilsza matko, już zbytują dzieci twoje, źle tych

Proroctwo, Prorok,
Błogosławieństwo, Naród,
Król, Kara

Ojczyzna, Wolność, Matka

Ojczyzna, Matka,
Bogactwo, Własność

Vanitas

¹⁷⁶Husa (...) swemi kaptury i konfederacyami i jego przekłete kacerstwo odpłoszyła — mowa o konfederacji związanej 25 kwietnia 1438 w Korczynie przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego za rządów małoletniego Władysława III, skierowanej przeciwko opozycji szlacheckiej sprzyjającej czeskiemu husytyzmowi i zabiegom o koronę czeską dla Jagiellonów; jej członkowie zobowiązywali się do walki zbrojnej z każdym „kto by błędy kacerskie szerzył”; w bratobójczej bitwie pod Grotnikami (6 maja 1439) wojska konfederacji rozbiły wojska opozycji popierającej husytów. [przypis edytorski]

¹⁷⁷zawždy (daw.) — zawsze. [przypis edytorski]

¹⁷⁸odejmować się (daw.) — bronić się, odpierać. [przypis edytorski]

¹⁷⁹ono (daw.) — to, owo. [przypis edytorski]

¹⁸⁰Jeśli mię słuchać będziecie, przez ty bramy wjeżdżać królowie i panowie waszy będą, siedzący na stolicy Dawidowej, na wozach i koniach, oni i panowie ich — Jr 17, 24–25 z pominięciem fragmentu o konieczności przestrzegania szabatu, czego dotyczy całość Jr 17, 19–27. [przypis edytorski]

¹⁸¹Daniel — główny bohater biblijnej Księgi Daniela, prorok żydowski. [przypis edytorski]

¹⁸²Niemasz teraz króla i pana i kapłana i proroka, które Pan Bóg pokarał oną plagą — Dn 3, 38. [przypis edytorski]

¹⁸³Będą siedzieć bez króla, bez pana, bez ołtarza, bez ofiary — Oz 3, 4. [przypis edytorski]

¹⁸⁴okresić (daw.) — opisać, określić. [przypis edytorski]

¹⁸⁵krócić (daw.) — poskramiać, ograniczać. [przypis edytorski]

¹⁸⁶wczas (daw.) — odpoczynek, świętowanie. [przypis edytorski]

¹⁸⁷samodział — tkanina wełniana lub lniana, tkana na ręcznym warsztacie. [przypis edytorski]

¹⁸⁸miasto (daw.) — zamiast. [przypis edytorski]

dostatków używają, na grzechy, na sprosności, na utraty, na próżności. A ja co winna — mówi — mają rozum, mogą tych darów Bożych używać na kościoły i chwałę Bożą, na obrony i zamki, i inne na zły czas gotowości, i do zbawienia przysługi. Ja niewinna, żem w dawaniu matką: oni winni, co mię nie słuchają, a dobroci mojej i Boskich darów źle używają.

Taż miła matka dała wam taki pokój, jakiego wiele królestw nie mają, za którym napelniły się komory wasze i rozszerzyły się pożytki wasze. „Potwierdził — jako psalm mówi — zamki wrót granic twoich i błogosławił Pan Bóg synom twoim. Dał granicy twej pokój i tłustością zboża (to jest okwitością¹⁸⁹ wszytkiego) nakarmił cię”¹⁹⁰. Boże, abyście dobrze tego pokoju użyli, a zwłaszcza tak, jako on król Aza¹⁹¹, o którym mówi Pismo: „Pobudował mocne miasta, bo za czasów jego wojny nie powstawały, gdy Pan Bóg pokój dawał. I mówił do poddanych: Budujmy miasta i obtoczmy je murami, utwierdzajmy wieże i bramy, póki mamy odpocznienie od wojen”¹⁹². A u was pokój i dostatki, które z niego rosną, w próżne się utraty obraca, w zbytki i w gnoje¹⁹³; a zamki puste, wieże próżne, drugie się obalają i gniją: na przyszłe wojny i niepokoje oka nie macie. Dosyć wam ta matka pokojem takim ukazuje, do czego byście się pokwapić mieli, póki czas jest. Bo zda mi się, iż się już od niewdzięcznych ten tak bogaty pokój oddali i przerwie.

Macie od tejsze ojczyzny do tego czasu sławę wojenną, która się tych wieków nawięcej za szczęśliwym panów i królów waszych panowaniem podniosła. Rodzi wam ta matka mężne i mądre, i szczęśliwe hetmany, mocne i nieustraszone rycerstwo, i lud taki, na który się nieprzyjaciele oglądają.

Taż matka namilsza uczyniła wam sławę u wszytkiego chrześcijaństwa i u pogaństwa, iż od zachodu i wschodu zacnemi poselstwami uczczony Król i pan wasz wielką wam u postronnych powagę i mniemanie czyni.

Cóż wam więcej uczynić mogła? Czemuż jej serdecznie miłować i onę w całości zatrzymawać, i dla zdrowia jej wszytkiego tracić, gdy tego jest potrzeba, nie macie? Onę miłując, sami siebie miłujcie, a nie utracicie; onej nie życząc i wiary nie dochowując, sami siebie zdradzacie. Miłujecie pożytki swoje pojedynkowe, a pospolite burzycie i mniacie, abyście dobrze sobie czynili i życzyli. Nie tak jest, ale jako Pan rzekł: „Kto zdrowie swoje miłuje, traci je. A kto je utraci, najduje je”¹⁹⁴. Gdy okręt tonie, a wiatry go przewracają, głupi tłomoczki i skrzynki swoje opatruje i na nich leży, a do obrony okrętu nie idzie i mniema, że się sam miłuje, a on się sam gubi. Bo gdy okręt obrony nie ma, i on ze wszytkim, co zebrał, utonąć musi. A gdy swemi skrzynkami i majątnością, którą ma w okręcie, pogardzi, a z innemi się do obrony okrętu uda, swego wszytkiego zapomniawszy, dopiero swe wszytko pozyskał i sam zdrowie swoje zachował. Ten namilszy okręt ojczyzny naszej wszytkich nas niesie, wszytko w nim mamy, co mamy. Gdy się z okrętem źle dzieje, gdy dziur jego nie zatykamy, gdy wody z niego nie wylewamy, gdy się o zatrzymanie jego nie staramy, gdy dla bezpieczeństwa jego wszytkim, co w domu jest, nie pogardzamy, zatonię i z nim my sami poginiemy.

W tym okręcie macie syny, dzieci, żony, imienia¹⁹⁵, skarby i wszytko, w czym się kochacie; w tym tak wiele dusz jest, ile ich to królestwo i państwa przyłączone mają: nie dajcie im tonąć, a zmiłujcie się nad krwią swoją, nad ludem i bracią swoją, nie tylko majątnością, ale i zdrowim im własnym usługujcie, wy, którzyście je pod swój rząd i opiekę wzięli. Bo nie tylko majątności dla milej braciej i Rzeczypospolitej nie żałować, ale i umierać winni jesteście, jako Jan ś. mówi: „Jeśli Chrystus za nas zdrowie swoje

Ojczyzna, Matka, Sława,
Wojna, Rycerz, Król, Lud

Okręt, Ojczyzna, Państwo

Okręt, Ojczyzna, Chrystus

¹⁸⁹okwitość (daw.) — obfitość. [przypis edytorski]

¹⁹⁰Potwierdził zamki wrót granic twoich i błogosławił Pan Bóg synom twoim... — Ps 147, 13–14. [przypis edytorski]

¹⁹¹Asa (zm. ok. 870 p.n.e.) — król Judy z dynastii Dawida. [przypis edytorski]

¹⁹²Pobudował mocne miasta, bo za czasów jego wojny nie powstawały, gdy Pan Bóg pokój dawał... — 2 Krn 14, 7 wg Wulgaty (w BT: 2 Krn 14, 6). [przypis edytorski]

¹⁹³gnoj a. gnój (daw.) — tu: plugastwo, nieczystość. [przypis edytorski]

¹⁹⁴Kto zdrowie swoje miłuje, traci je. A kto je utraci, najduje je — wg wskazania w źródle na marginesie: J 12, 25, jednak w tłum. Wujka werseł ten brzmi: „Kto miłuje duszę swą, traci ją, a kto nienawidzi dusze swojej na tym świecie, ku wiecznemu żywotowi strzeże jej”; cytat zapewne wymieszany z Mt 10, 39: „Kto nalaż duszę swoją, straci ją; a kto by utracił duszę swą dla mnie, najdzie ją”. [przypis edytorski]

¹⁹⁵imienie (daw.) — mienie, majątek, bogactwo. [przypis edytorski]

położył, i my je kłaść za bracią naszą mamy¹⁹⁶. Skąd jest i u Pana Boga zapłata, bo jest własne Chrystusa naśladowanie i u ludzi wieczna sława. Lecz jeśli majątności żałujem i dla niej Rzeczypospolitej szkodzim: jako zdrowia nastawim? Wždy¹⁹⁷ tę mniejszą rzecz czynmy!

Patrzcie na przykłady świętych, jako w tej miłości ku ludu swemu, to jest Rzeczypospolitej, gorący byli. Mojżesz¹⁹⁸, acz często na swój on lud i na jego twardość do dobrego narzekał, jednak gdy je Pan Bóg zgubić chciał, nie tyło zdrowim swoim, ale i zbawieniem swoim zastąpić je i odkupić chciał, mówiąc: „Abo im odpuść, Panie, ten grzech, abo jeśli tego nie uczynisz, wymaż mię z ksiąg twoich, w któreś napisał¹⁹⁹”.

Aod, widząc, swój lud barzo od Moabitów²⁰⁰ tyranstwem uciśniony, zdrowie swoje ważył i na pokoju Eglona tyraza zabił i wyzwolił bracią swoją²⁰¹.

Samson²⁰² o krzywdy braciej swej z Filistyny²⁰³ sam jeden wojny zwodził i rad z nieprzyjaciół ludu swego, sale ony z nimi obalając, umarł²⁰⁴.

Dawid gniew Pański i karanie na się obracał, aby poddani jego nie cierpieli, mówiąc do Pana Boga: „Jam zgrzeszył, a ta trzoda co zasłużyła, Panie Boże mój? Proszę, obróć rękę twoją na mię i na dom ojca mego, a ludu tego nie zabijaj²⁰⁵”.

Joab²⁰⁶, hetman Dawidów, rad za sąsiady swe zdrowie niósł na wojnę, mówiąc: „Walczmy o lud nasz i o miasto Boga naszego, a Pan niech czyni, co się jemu podoba²⁰⁷”. Za lud — prawi — nasz i za miasto Boże. Dwie go te rzeczy śmiałym na wojnie czyniły, gdyż nie dla korzyści ani dla swej sławy, ale dla braciej swojej i dla chwały Boga swego na ostre żelaza nieprzyjaciół nacierał.

Patrzmy na one parę świętych młodzieńców, na Neemiasza²⁰⁸ i Zorobabela²⁰⁹, jako dobre ojczyzny swej i Rzeczypospolitej nad wszystkie swoje dobra przekładali i onych dla niej radzi odbiegali. Neemiasz, będąc poimany w niewolę Babilońską²¹⁰, utraciwszy z ludem swoim ojczyznę miłą, od nieprzyjaciół zburzoną, do takiego szczęścia przyszedł, iż u króla Artakserksa²¹¹, którego poimańcem był, podczaszym został. I gdy mu wino podawał, rzekł mu król: „Czemuś tak smutny, chorym nie będąc? Nie darmo to, coś złego jest w sercu twoim”. A on, przełększy się, rzekł: „Królu, żyj na wieki! Jako ja smutnym być nie mam, gdyż dom, miasto pogrzebów ojców moich spustoszało i bramy jego

Ojczyzna, Ofiara, Król

¹⁹⁶Jeśli Chrystus za nas zdrowie swoje położył, i my je kłaść za bracią naszą mamy — parafraza 1 J 3, 16. [przypis edytorski]

¹⁹⁷wždy (daw.) — jednak, przecież, wreszcie. [przypis edytorski]

¹⁹⁸Mojżesz — prorok biblijny, przywódca Izraelitów w okresie wyjścia z Egiptu i wędrówki do Ziemi Obiecanej. [przypis edytorski]

¹⁹⁹Abo im odpuść, Panie, ten grzech, abo jeśli tego nie uczynisz, wymaż mię z ksiąg twoich, w któreś napisał — Wj 32, 32. [przypis edytorski]

²⁰⁰Moabici — starożytny lud zamieszkujący Moab, krainę nad Morzem Martwym. [przypis edytorski]

²⁰¹Aod, widząc, swój lud barzo od Moabitów tyranstwem uciśniony, zdrowie swoje ważył i na pokoju Eglona tyraza zabił i wyzwolił bracią swoją — zob. Sdz 3, 12–30 (drugi z Sędziów staroż. Izraela, Ehud, przybył do siedziby Eglona, króla Moabu, i podstępnie go zabił, następnie zebrał armię i pokonał Moabitów, uwalniając swój naród). [przypis edytorski]

²⁰²Samson — ostatni z Sędziów opisanych w biblijnej *Księdze Sędziów*, legendarny bohater wojen Izraelitów z Filistynami, obdarzony przez Boga niezwykłą siłą. [przypis edytorski]

²⁰³Filistyni — starożytny lud, który zamieszkiwał południowe wybrzeża Kanaanu. [przypis edytorski]

²⁰⁴Samson o krzywdy braciej swej z Filistyny sam jeden wojny zwodził i rad z nieprzyjaciół ludu swego, sale ony z nimi obalając, umarł — zob. Sdz 13–16; pojmany Samson przewrócił kolumny pogańskiej świątyni, grzebiąc pod ruinami siebie i wrogów (Sdz 16, 25–30). [przypis edytorski]

²⁰⁵Jam zgrzeszył, a ta trzoda co zasłużyła, Panie Boże mój? Proszę, obróć rękę twoją na mię i na dom ojca mego, a ludu tego nie zabijaj — 1 Krn 21, 17. [przypis edytorski]

²⁰⁶Joab — postać biblijna, dowódca wojsk króla Dawida, odniósł zwycięstwo nad Syryjczykami sprzymierzonymi z królem Ammonitów. [przypis edytorski]

²⁰⁷Walczmy o lud nasz i o miasto Boga naszego, a Pan niech czyni, co się jemu podoba — 2 Sm 10, 12. [przypis edytorski]

²⁰⁸Neemiasz (V w. p.n.e.) — główna postać biblijnej *Księgi Neemiasza*, wysłany przez perskiego króla Artakserksesa I jako namiestnik prowincji Judy z misją odbudowy miasta; reformator judaizmu. [przypis edytorski]

²⁰⁹Zorobabel (VI w. p.n.e.) — przywódca pierwszej grupy żydowskich przesiedleńców powracających za pozwoleniem króla perskiego Cyrusa z tzw. niewoli babilońskiej, namiestnik perskiej prowincji Judy. [przypis edytorski]

²¹⁰niewola babilońska — tradycyjne określenie wygnania Judejczyków z Judy (586–538 p.n.e.). [przypis edytorski]

²¹¹Artakserkses I Długoręki (zm. 424 p.n.e.) — król perski (od 465 p.n.e.) z dynastii Achemenidów, syn Kserksesa I. [przypis edytorski]

ogniem są popalone”. I rzekł król: „A o cóż mię prosisz?”²¹². Mógł namilszy młodzieniec prosić o pożytki i pociechy, i czci swoje, ale wszystkiego swego szczęścia odstępując, o naprawę ojczyzny swej prosił, w tym nawyższe swoje pociechy kładąc, odstąpił, gdy nie jemu, ale wszystkiemu ludowi, braciej jego, dobrze się dziać miało. O byście takie serce ku ojczyźnie mieli, a za własnymi pożytkami domów swoich nie biegali, jakobyście za tę miłość wielką u Pana Boga prędkie pociechy na zachowanie Rzeczypospolitej odnosili. Ale łakomstwo i ciasne a tyło do swoich własnych pożytków przywiązane serce wszystkie dobre rady rozprasza.

Co mówić o Zorobabelu i o gorącej jego ku pospolitemu dobru miłości? Gdy mądrością komorne towarzysze²¹³ swoje u monarchy świata Daryusza²¹⁴ przeszedł²¹⁵, a mądrą gadką, coby na świecie było mocniejszego, prawdę wyniósł i wysławił — dowodząc, iż ta mocniejsza i trwalsza niżli wino, niżli król, niżli niewiasta²¹⁶ — upominki zakładne²¹⁷ odniósł i wygrał takie: „aby w szarłacie²¹⁸ chodził, aby ze złota pił i na złocie sypiał, i na wozie ze złotem jeździł, i czapkę miał z bisu²¹⁹, i na szyjej złoty łańcuch, a żeby wtóre miejsce miał po królu dla mądrości swojej i powinnym²²⁰ był Daryuszowi”²²¹. A gdy go spytał Daryusz, mówiąc: „Nad to, co na znowie i zakładzie napisano, prosz jeszcze o więcej, boś mędrszym nalezion jest nad towarzysze twoje, wedla mnie siedzieć będziesz i powinnym moim zwany będziesz”, on rzekł: „Pomni, królu, na ślub twój, któryś uczynił dnia tego, którymś królem został: zbuduj Jeruzalem i skarby kościelne pobrane odeśli, które Cyrus²²² oddzielił²²³; zbuduj kościół spalony, napraw ziemię Judzką spustoszoną — o to ja, panie, proszę, o to majestatu twego żądam”²²⁴.

O błogosławiony miłośniku braciej twojej! Nie ruszyło cię ono złoto i dobre mienie, i cześć ona, po królu wtórym być i świat rządzić, i u ludzi tak wielką sławę mieć: wszystko to porzucił i podeptał, abys ojczyźnie i braciej swej, i Rzeczypospolitej służył. Wolaleś sam poniżonym być, aby ona głowę podniosła; wolaleś zostawać ubogim, aby ona zbogaciała. Darowaleś matce swej wszystkie pociechy swoje. Wylaleś na nią wszystko szczęście swoje, w jej dobrym i powstaniu, i pomnożeniu wszystkie dobra swe zamykając. Naśladujmy, a za nic sobie własnych pożytków nie ważmy, gdy Rzeczpospolita tego potrzebuje albo gdy się jej do szczęścia naszymi chciwościami przeszkadza.

Matatjasz²²⁵ dla Rzeczypospolitej, która na zakonie²²⁶ Bożym fundowana była, dla

Prawda

Ojczyzna, Pokora

Ojczyzna, Miłość, Ofiara,
Wojna, Śmierć, Lud

²¹²rzekł mu król (...) „A o cóż mię prosisz?” — Neh 2, 2–4, ze zmianą 1 os. lp na 3 os. lp. [przypis edytorski]

²¹³komorne towarzysze (daw.) — pokojowcy, służący na dworze królewskim. [przypis edytorski]

²¹⁴Dariusz I Wielki (ok. 550–485 p.n.e.) — król perski (od 521) z dynastii Achemenidów, odnowiciel państwa, zdobywca, reformator; stworzył sprawnie działający aparat państwowy zarządzający największym imperium ówczesnego świata. [przypis edytorski]

²¹⁵przechodzić kogoś czymś (daw.) — przewyższać kogoś w czymś (np. w jakiejś umiejętności czy zdolności). [przypis edytorski]

²¹⁶o Zorobabelu (...) u monarchy świata Daryusza (...) dowodząc, iż ta [prawda] mocniejsza i trwalsza niżli wino, niżli król, niżli niewiasta... — cały akapit stanowi przeplecione cytatami streszczenie opowieści z 3 Ezd 3, 1–4, 46. Starotestamentowa Trzecia Księga Ezdrasza nie jest uznawana przez Kościoły zachodnie za kanoniczną (zalicza się ją do apokryfów), mimo że znajduje się w Septuagincie oraz dawnych przekładach Biblii na łacinę; w Wulgacie klementyńskiej z 1592 występuje jako jeden z dodatków. Księgę tę cytowali również kaznodzieje husycy, w szczególności ze streszczonego przez Skargę opowiadania pochodzi fraza Zorobabela: „prawda wszystko zwycięża” (3 Ezd 3, 12), użyta przez Jana Husa w liście z czerwca 1413 oraz w liście pisany tygodni przed śmiercią z lochu w Konstancji. [przypis edytorski]

²¹⁷upominki zakładne — pozyskane w wyniku wygrania zakładu lub rozwiązania zagadki. [przypis edytorski]

²¹⁸szarlat (daw.) — szkarłat, purpura. [przypis edytorski]

²¹⁹biss (z gr. byssos) — bisior, cienka, delikatna tkanina, zwana jedwabiem morskim, wytwarzana w starożytności z jedwabistych nici powstających z szybko krzepnącej wydzielin niektórych małży. [przypis edytorski]

²²⁰powinny (daw.) — powinowaty, krewny. [przypis edytorski]

²²¹aby w szarłacie chodził, aby ze złota pił i na złocie sypiał, i na wozie ze złotem jeździł, i czapkę miał z bisu, i na szyjej złoty łańcuch, a żeby wtóre miejsce miał po królu dla mądrości swojej i powinnym był Daryuszowi — 3 Ezd 6–7. [przypis edytorski]

²²²Cyrus II Wielki (ok. 590–529 p.n.e.) — król Persji z dynastii Achemenidów; wystąpił przeciwko zwierzchnictwu Medów i pokonał ostatniego ich króla; podbił państwa Bliskiego Wschodu, tworząc imperium obejmujące tereny od Azji Mniejszej do Azji Centralnej. [przypis edytorski]

²²³skarby kościelne pobrane odeśli, które Cyrus oddzielił — skarby świątynne z Jerozolimy, zrabowane i wywiezione przez Babilończyków, które wpadły w ręce Cyrusa, kiedy zdobył Babilon, i które oddzielił od pozostałych łupów. [przypis edytorski]

²²⁴A gdy go spytał Daryusz (...) on rzekł: „Pomni, królu, na ślub twój (...) napraw ziemię Judzką spustoszoną — o to ja, panie, proszę, o to majestatu twego żądam” — 3 Ezd 3, 42–46, z niewielkimi skrótami końcówki. [przypis edytorski]

oddalenia niewolej i tyranstwa króla Antyocho²²⁷ i innych postronnych nieprzyjaciół zdrowie swoje ważył. I mając sześć synów²²⁸, na testamencie im umierając rozkazał, aby żaden na łóżku swoim nie umierał, ale mężnie o lud swój i o zakon Boży, i wiarę wojując, i ojczyzny broniąc, umierał²²⁹. I posłuchały go dobre dzieci wszyscy, i szczęścił im Pan Bóg w wielu wygranych i niepodobnych do zwycięstwa bitwach, i potykając się, jeden drugiego upominał: „Podnośmy upadek ludu naszego, a walczmy o lud nasz i o kościół nasz”²³⁰. I wszyscy bracia oni na bitwach pozabijani sobie śmierć, a ludowi swemu i Rzeczypospolitej wolność i wybawienie od tyranów przynieśli. Nad których śmiercią płakali, mówiąc: „Jakoć poległi mocarze, którzy wybawiali lud Izraelski”²³¹. Żadna ich korzyść do tego nie wiodła i męstwa im onego nie czyniła, jedno miłość ku uciśnionej braciej i ku ojczyźnie, i sławie ludu swego.

A nie tylko mężowie, ale i niewiasty słabej płci, tę cnotę chęci ku dobru pospolitemu mając, rady²³² i zdrowia swego odstępowały. Wspominam sobie córkę onę Jeftego²³³, której ociec, Jefte, gdy się z wojny z wielkim zwycięstwem wracał, ona przeciw jemu z swemi rówieśniczkami panienkami, z bębny i z tańcy wyszła. A ociec, za głowę się jawszy, do niej rzekł: „Oszukałaś mię i sama siebie, namilsza córko, ślubilem Panu Bogu, jeśli mi da zwycięstwo, cokolwiek pierwszego wynidzie z domu mego, abych to Panu Bogu ofiarowałam i zabiłam”. A ona się na to, nic nie przeleższy, rzekła: „Gdyż ci Pan Bóg dał zwycięstwo, a także Panu Bogu obiecał, uczyni ze mną, coś obiecał”. „Ale, namilsza córko, śmierć sroga tobie, panience młodej? Aleś jest jedynaczka u ojca twego? Aleś tak młoda i urodziwa, dom wszytek pociechy z ciebie czeka?” A ona mówi: „Nic to, wesele pospolite i szczęście ludu mego, i wybawienie jego od nieprzyjaciół wszytki te pociechy we mnie gasi, rada ich odstępuję, rada za to takie wesele ludzkie zdrowie daję”²³⁴. O nieoszacowana dobroci i ku Rzeczypospolitej miłości, kto cię dziś naśladuje? Już i panny mdłe i bojaźliwe, męże i chłopcy w miłości Rzeczypospolitej i szkód dla niej podejmowaniu przechodzą!

Druga, Judyta²³⁵, co uczyniła? Oblężono Betulię²³⁶, lud od głodu i pragnienia umiera, a ona się nad nędzą ludzką użaliwszy, i zdrowie, i czystość swoją na to ważyła, aby lud swój wybawiła. I poszczęścił Pan Bóg rady jej, i lud wybawiła, i sama przy zdrowiu i czystości została, i wiecznej sławy jako dobrodziejka narodu swego dostała.

A Hester²³⁷ także, mężna i miłości ku swemu ludu pełną będąc, zdrowim swoim wzgardziła, gdy nad zakazanie²³⁸ do Aswera przystąpiła, wkładając się o lud swój, aby od onego Amana zgubiony nie był. I wywiodła naród swój z wielkiej trwogi i złej toni barzo.

Lecz i poganów się wstydzimy, którzy tak nauczali i pisali: „Rzeczpospolita zowie się powszechnym miastem: za którą umrzeć i ze wszystkim się jej oddać, i w niej wszytki

Ojczyzna, Ofiara, Śmierć,
Kobieta

Ojczyzna, Ofiara, Kobieta

²²⁵ *Matatiasz Hasmoneusz* (zm. 166 p.n.e.) — kapłan żydowski, inicjator wybuchu powstania Machabeusz. [przypis edytorski]

²²⁶ *zakon* (daw.) — tu: prawo, przykazanie, wiara, religia. [przypis edytorski]

²²⁷ *Antioch IV Epifanes* (ok. 215–164 p.n.e.) — władca hellenistyczny z dynastii Seleucydów, panował od 175 p.n.e.; jego polityka siłowej hellenizacji Judei doprowadziła do wybuchu żydowskiego powstania Machabeusz. [przypis edytorski]

²²⁸ *[Matatiasz] mając sześć synów* — Matatiasz miał tylko pięciu synów (1 Mch 2, 2). [przypis edytorski]

²²⁹ *[Matatiasz] mając sześć synów, na testamencie im umierając rozkazał, aby żaden na łóżku swoim nie umierał, ale mężnie o lud swój i o zakon Boży, i wiarę wojując, i ojczyzny broniąc, umierał* — zob. 1 Mch 2. [przypis edytorski]

²³⁰ *Podnośmy upadek ludu naszego, a walczmy o lud nasz i o kościół nasz* — 1 Mch 3, 43, z niewielką zmianą na końcu. [przypis edytorski]

²³¹ *Jakoć poległi mocarze, którzy wybawiali lud Izraelski* — 1 Mch 9, 21, ze zmianą lp na lm (w oryginalne o samym Judzie Machabeuszu). [przypis edytorski]

²³² *rad* (daw.) — chętny. [przypis edytorski]

²³³ *Jefte* — postać biblijna ze *Starego Testamentu*, jeden z Sędziów we wczesnym okresie Izraela; by zwyciężyć w bitwie przeciwko Ammonitom, złożył córkę w ofierze (Sdz 11, 30–39). [przypis edytorski]

²³⁴ *A ociec, za głowę się jawszy, do niej rzekł (...) A ona mówi: „Nic to (...) rada za to takie wesele ludzkie zdrowie daję”* — swobodne rozwinięcie tekstu biblijnego, na motywach Sm 11, 35–37. [przypis edytorski]

²³⁵ *Judyta* — bohaterka biblijnej *Księgi Judyty*, ocaliła rodzinne miasto przed Asyryjczykami; udała się do obozu wrogów, żeby uwodźić ich wodza Holofernesa, a kiedy podczas wspólnej uczty upił się i zasnął, zabiła go. [przypis edytorski]

²³⁶ *Betulia* — miasto biblijne w Izraelu. [przypis edytorski]

²³⁷ *Estera* — bohaterka biblijnej *Księgi Estery*, dziewczyna żydowska, która została żoną króla perskiego Achaszwerosza (Aswera); narażając życie, wstawiła się za narodem żydowskim u króla, podważając rozkazy najwyższego urzędnika Hamana, który polecił Żydów zgładzić; król zgodził się oszczędzić Żydów, a Haman został powieszony. [przypis edytorski]

²³⁸ *nad zakazanie* (daw.) — wbrew zakazowi. [przypis edytorski]

nasze pociechy położyć, i onej je poświęcić winni jesteśmy”²³⁹. I niewiasty u Rzymian w pogaństwie mówiły: „Dla tego syny rodzimy, aby był kto za Rzeczypospolitą umierając”.

Pomnicie na ony Kodry²⁴⁰, Decjusze²⁴¹, Regulusze²⁴², jako za lud swój radzi umierali. To wždy jeden dziwny i lez naszych dobywa ten Regulus! Gdy był w poimaniu, nieprzyjaciele go do domu, słowu jego dufając, puścili, aby zamianę za się, więźnie ich uprosił i odesłał, a sam został. On, widząc, iż więźnie nieprzyjaciół byli godniejszy i mężniejszy niżli on sam z drugimi, odradził urzędowi, aby tego nie czynili, a sam się do nieprzyjaciół, słowo swoje iszcząc²⁴³, na wielkie i pewne męki, w których go niespaniem umorzono, wrócił. Kto się na taką miłość ku pospolitemu dobremu nie zdumieje? W człowieku zwłaszcza, który się samym tylo rozumem przyrodzonym rządził, a po śmierci żadnej pewnej obietnicy nie miał? A nie dziwię się jednemu mądrymu z pogaństwa, ale całym wojskom ich, które dla Rzeczypospolitej z ochotą tam szły, gdzie wiedziały, iż się stamtąd nie miały wrócić²⁴⁴.

Znaczna i ona nauka ich, gdy piszą: „Którzy Rzeczypospolitą rządzą, dwie te nauce chować mają. Jedną, aby pożytków sąsiad swoich tak bronili, jakoby wszystko, co poczną, do nich obracali, swoich zapominając. Drugą, aby się o ciało wszytkiej Rzeczypospolitej starali, aby jednych broniąc, drugich nie opuszczali”²⁴⁵. A my pierwsze oko na swoje domy obracamy: by dobrze Rzeczypospolita przepadła, byle nasze zbieranie²⁴⁶ całe było i co dzień się szerzyło, nic nie dbamy. Przetoc całe będzie, gdy się dom wszytek królestwa obali, a okręt się ze wszytkimi zanurzy? A my o pospolitym radząc, jeden stan ucisnąć, a drugi podnieść chcemy. Duchowny stan poniżyć i zniszczyć, a heretycki abo ślachecki na gorze postawić usiłujemy. Kmiotki i poddane gubić, a sami sobie folgować w poborach i innych ciężarach chcemy. Nie tak bracia: złe ręce, gdy jedna chora — obie zdrowe być mają!

Cóż wždy czynim? Izali²⁴⁷ się tego pogaństwa około miłości ku Rzeczypospolitej nie zawstydzim a nie poprawim? Oni z samego rozumu przyrodzonego widzieli to, iż słuszna rzecz jednemu dla wszytkich Rzeczypospolitej szkodę mieć, aby się ich wiele zachowało. Widzieli, iż ręka na obronę głowy rada ranę i ucięcie cierpi, aby wszystko ciało nie umierało. Widzieli, iż lepiej sto zdradzić²⁴⁸ zgubić, aby wszytką ojczyzna nie ginęła.

Ojczyzna, Państwo, Władza,
Pozycja społeczna, Konflikt

Ofiara

²³⁹Rzeczypospolita zowie się powszechnym miastem: za którą umrzeć i ze wszytkim się jej oddać, i w niej wszytki nasze pociechy położyć, i onej je poświęcić winni jesteśmy — Cynceron, *O prawach* (*De legibus*) II, 5. [przypis edytorski]

²⁴⁰Kodros (mit. gr.) — ostatni z legendarnych królów Aten, staroż. wzór patriotyzmu i poświęcenia. Kiedy doryczy Heraklidzi najechali Attykę, wyrocznia delficka przepowiedziała im, że zwyciężą, jeśli oszczędzą życie ateńskiego króla. Dowiedziawszy się o prorocztwie, Kodros przebrał się za prostego człowieka, udał się w pobliże obozu wrogów i celowo wdał się w utarczkę z grupką wojowników, którzy go zabili. Gdy Dorowie dowiedzieli się o śmierci króla Aten, w obawie przed klęską wycofali się. [przypis edytorski]

²⁴¹Decjusze — plebejski ród rzymski, do którego należeli wodzowie słynni z poświęcenia życia za ojczyznę. Publiusz Decjusz Mus, konsul z 340 p.n.e., podczas bitwy z Latynami ofiarował swoje życie i armię wroga bogom podziemnym, po czym rzucił się na nieprzyjaciół i zginął, dzięki czemu Rzymianie zwyciężyli. Jego syn o tym samym imieniu, konsul z 312 p.n.e., w bitwie z Samnitami podobnie jak jego ojciec, poświęcił swoje życie bogom podziemnym jako okup za wojsko i ojczyznę, rzucając się w szeregi wroga i zapewniając rodakom zwycięstwo. Następnym z rodu, noszący to samo imię konsul z 279 p.n.e., podczas bitwy z Pyrrusem pod Ausculum wg Cyncerona miał podobnie poświęcić swoje życie (wg Diona Pyrrus, znając losy jego ojca i dziadka, przed bitwą rozkazał wojsku, żeby podczas walki pojmano Decjusza żywego, po czym wysłał do niego wiadomość, że ślubowanie będzie bezskuteczne). [przypis edytorski]

²⁴²Regulusowie — ród rzymski, do którego należał m.in. Marek Atyliusz Regulus, konsul z 267 i 256 p.n.e., dowódca w czasach I wojny punickiej, wzór patriotyzmu i wierności danemu słowu; wzięty do niewoli przez Kartagińczyków został zwolniony na dane przez siebie słowo, że w Rzymie wynegocjuje dla nich pokój albo powróci do niewoli; dotarłszy do Rzymu, odradzał zawarcie traktatu, przekonując rodaków, że korzystniejsze będzie kontynuowanie wojny ze słabnącym przeciwnikiem; zgodnie z danym słowem powrócił do Kartaginy, gdzie zginął zamęczony. Jego dwaj synowie zginęli w obronie ojczyzny: Marek, konsul roku 227, poległ w bitwie z Hannibalem pod Kannami, oraz Gajusz, konsul roku 225, poległ w zwycięskiej bitwie z Galami pod Telamonem. [przypis edytorski]

²⁴³słowo swoje iszcząc — spełniając swoje słowo; dotrzymując słowa. [przypis edytorski]

²⁴⁴całym wojskom ich, które dla Rzeczypospolitej z ochotą tam szły, gdzie wiedziały, iż się stamtąd nie miały wrócić — Cynceron, *Katon Starszy o starości* (*Cato Maior de senectute*), 20; tamże przykłady indywidualnego poświęcenia, m.in. obu Decjuszów i Regulusa. [przypis edytorski]

²⁴⁵Którzy Rzeczypospolitą rządzą, dwie te nauce chować mają. Jedną, aby pożytków sąsiad swoich tak bronili, jakoby wszystko, co poczną, do nich obracali, swoich zapominając. Drugą, aby się o ciało wszytkiej Rzeczypospolitej starali, aby jednych broniąc, drugich nie opuszczali — Cynceron, *O powinnościach* (*De officiis*) I, 25. [przypis edytorski]

²⁴⁶zbieranie — tu: majątek. [przypis edytorski]

²⁴⁷izali (daw.) — czy, czyż. [przypis edytorski]

²⁴⁸sto zdradzić — stu zdrąców. [przypis edytorski]

Widzieli, iż dla lepszego rodzaju jedny gałęzie ucinają, aby drugie lepiej rodziły. Tak też człowiek jeden dla pożytku pospolitego żałować się i majątności swojej nie ma. A my, cośmy od Chrystusa w takiej szerokiej miłości nauką i przykładem jego wyćwiczeni są, słabszy i ozięblejszy ku bliźnim być mamy? Nie daj Boże!

Poganie nie mieli o miłości ku braciej rozkazania od Boga, jedno sam rozum, a my tak surowy, tak pilny Boga naszego o tym mandat mamy: „Rozkazuję wam — prawi — abyście się spólnie miłowali, tak jakom ja was umiłowal”²⁴⁹. A jako, Panie? Jam zdrowie swoje za was i za wszystkie położył, i wy tak braty swoje miłujcie!

Poganie do pełnienia takiego zakonu pomocy i łaski z nieba nie mieli, a nam Chrystus przez Ducha ś. wlewa miłość²⁵⁰, abyśmy się ją zapalali a nic nam dla braciej naszej ciężko nie było: jakoż słusznego potępienia ujdziem?

Poganie za Rzeczpospolitą umierali, nic się po śmierci nie spodziewając albo nic pewnego o zapłacie na onym świecie nie mając, na samej tylo pocziwej sławie u ludzi przestając: a my tak wielkie i tak pewne o zapłacie po śmierci Boga naszego obietnice mamy, jeśli to przykazanie o miłości wypełnim. I tu na ziemi nieśmiertelną sławę daje tym, którzy dla braciej i dobra pospolitego ucierpieli. Jaka sława tych słynie i dziś, w Piśmie ś. i innych dziejach opisana jest.

O wielmożni Panowie! O ziemscy bogowie! Miejcie wspaniałe i szerokie serce na dobre braciej swojej i narodów swoich, wszystkich dusz, które to królestwo z swemi państwami w sobie zamyka. Nie cieścicie ani kurczcie miłości w swoich domach i pojedynkowych pożytkach, nie zamykajcie jej w komorach i skarbnicach swoich! Niech się na lud wszytek z was, gór wysokich, jako rzeka w równe pola wylewa. Naśladujcie onego chrześcijańskiego króla, który z wojskiem wyciągnawszy, na chorągwi swojej namalować kazał ptaka, który swoją krwią ptaszęta od węża zarażone ożywia, dając znać, iż za swój lud rad umrzeć chce, sobie śmierć, a im żywot obierając²⁵¹.

Są drudzy, co mówią: Co mnie po królestwie i Rzeczypospolitej, kiedy się ja mam źle, a tego nie mam, czego pragnę? To złodziejskie serce, które z szkodą drugich chce być bogate! Rób sobie niestatku, a Pana Boga proś o potrzeby swe, a przestaj na swym stanie, a nie bądź utratnikiem i próżnującym, a dla siebie jednego tysiąc tysięcy ludzi braciej swojej nie gub! Boże, aby się takich, jako monstrów jakich, mało znajdowało, którzy sroższej niżli bestye nie ludzkości i krwi rozlania pełni są!

Takich podobno więcej, którzy służyć Rzeczypospolitej nie chcą, gdy się pożytku swego nie spodziewają albo gdy im za to król nie płaci. Ci są dziwnie głupi, którzy nie widzą, iż cnota nie patrzy na zapłatę, jedno na swoją przystojność. Nie widzą, iżby tak nikt nigdy dobrym nie był. Nie widzą, iż tak wiele nie tylo u króla, ale i monarchy świata wszelkiego bogactwa niemasz, aby każdemu dobry jego uczynek mógł płacić. Sam tak możny i bogaty Pan Bóg jest, do którego zapłatę naszą odkładać mamy. I tego nie widzą, iż u króla i u innych dobrego mniemania o cnotcie swej mieć nie mogą, gdy co cnotliwego z najmu czynią. Bo pomyśli pan: owo ma Rzeczpospolita gotowego zdrajcę, byle kto miał gotowe pieniądze, bo jeśli za dobry postępek chce pieniędzy, pewnie się i na zły utargować da. Nakoniec, nikt za to zapłaty nie czeka, iż sam sobie dobrze czyni: bo to samo hojną mu jest zapłatą. Kto ojczyźnie swej służy, sam sobie służy: bo w niej jego wszystko się dobre, jako się rzekło, zamyka. Nikt nie mówi: Płać mi, iż swego zdrowia i domu swego, żony i dzieciak moich bronię. Sama obrona zapłatą tobie jest: czegoż się upominasz? Gdy jiesz, pijesz, spiesz, zdrowie swoje opatrujesz: izali za to zapłaty chcesz?

Ma być zasługom zapłata, ale cnota nie ma być najemna, ale sprawiedliwa i skłonna

Bóg, Miłość

Sława

Zdrada, Samolubstwo

Ojczyzna, Państwo,
Chciwość

Cnota, Idealista

²⁴⁹ Rozkazuję wam, abyście się spólnie miłowali, tak jakom ja was umiłowal — J 13, 34. [przypis edytorski]

²⁵⁰ nam Chrystus przez Ducha ś. wlewa miłość — nawiązanie do Rz 5, 5: „A nadzieja nie pohańbia, iż miłość Boża rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Ś., który nam jest dan” (tłum. Wujka). [przypis edytorski]

²⁵¹ onego chrześcijańskiego króla, który (...) na chorągwi swojej namalować kazał ptaka, który swoją krwią ptaszęta od węża zarażone ożywia, dając znać, iż za swój lud rad umrzeć chce, sobie śmierć, a im żywot obierając — wizerunek pelikana rozrywającego sobie dziobem pierś i własną krwią karmiącego swoje młode był średniowiecznym symbolem najwyższego poświęcenia, a w kontekście religijnym znakiem ofiary Jezusa. W herbie używał go m.in. portugalski król Jan II Doskonały (1455–1495), w połączeniu z dewizą „Pola Lei e pola grey” (daw. port.: przez prawo i przez lud). Na marginesie wydania źródłowego *Kazań sejmowych* przy tym fragmencie widnieć adnotacja: „Joannes 2. Lusitaniae rex. Orosius lib. 1.”, jednak w popularnej kronice Pawła Orozjusza, który pochodził z terenów dzisiejszej Portugalii, nie może być podobnej wzmianki, gdyż żył w V wieku. [przypis edytorski]

do tego, co Pan Bóg i zakon jego, i dobry rozum każe. Możeć się i na zapłatę obejrzeć, ale niebieską naprzód, a potem na tę doczesną. Lecz wszystko się myśl z początku sadzić na tym w swoim przedsięwzięciu nie ma. Jeśli Pan Bóg płacić ma i tu na świecie chce, królewskie serce obróci abo skądinąd mu nagrodę poda. Jeśli nie chce, dosyć mam na zapłatę po śmierci. I sam dobry uczynek, gdy się przez nas komu, a zwłaszcza wszystkim dobrze czyni, ma swoją serdeczną zapłatę i pociechę wewnętrzną wielką. „Jakobyć się najadł i ubogacił, gdy komu co dobrego uczynię” — mówi Mądry.

Zaprawże was Pan Bóg w wielką miłość ku braciej waszej i wszystkim obywatelom Korony tej: abyście o nich uprzejmie i szczerze, nic swego nie pragnąc, radzili, na samego tylko Pana Boga i na ludzki pożytek patrząc. Boże, spuśćże wam szeroką i głęboką miłość ku braciej waszej i ku namilszej matce waszej, ojczyźnie świętej, abyście jej i ludowi swemu i samym zdrowim, swoich pożytków zapomniawszy, służyć szczęśliwie mogli. Przez Jezusa Chrystusa, Pana naszego. Amen.

KAZANIE TRZECIE. O DRUGIEJ CHOROBY RZECZYPOSPOLITEJ, KTÓRA JEST Z NIEZGODY DOMOWEJ

*Proszę was, bracia, przez imię Pana naszego, Jezu Chrysta, abyście wszyscy jedno mówili, a nie było między wami odszczępieństwa i rozerwania.*²⁵²

I. Corint. 1.

Tę prośbę i to zaklęcie wielkiego sługi Bożego, Apostoła Chrystusowego, musim z ochotą przyjmować, jeśliśmy chrześcijanie, jeśliśmy słudzy Boga ukrzyżowanego dla nas, którego nas imieniem i ciałem tak obwiązuje, nic na nas ciężkiego nie kładąc, nic trudnego, i owszem, o rzecz nam samym bardzo pożyteczną i pocieszającą²⁵³ nas prosząc, abyśmy zgodę i spólną jedność zamilowali, a rozdziałów i schizmów²⁵⁴, w jednym Chrystusie związani i spojeni będąc, nie czynili. I dla tego nie potrzebaby mi słów wiele ani namowy wielkiej, gdybyście mi to z serca przyznać i samym uczynkiem, a nie słowy, pokazać chcieli, iż Pana i Boga swego Chrystusa miłujecie i dla niego radzi tak nietrudną i wdzięczną rzecz uczynić jesteście gotowi. Cóż mówicie? Jużcibych wszystko sprawił, a słów i czasu, i pracy nie tracił, do zgody was namawiając, której, widzę, między wami niemasz. O Boże, by to tak prędko sprawić, na czym wszystko dobre nasze, duszne i doczesne, zawisło! Jeśli rzeczenie: Dawno my Pana i Boga swego miłujemy i czcimy, i dla niego wszystko czynić chcemy, a ja powiem, iż ja temu nie wierzę i Apostoł ś. nic u was nie uprosił, i cześć i imię Pana waszego podle i lekkie u was jest, póki na zgodę waszą nie patrę, a rozterki między wami kwitną. Proszę, obejrzycie się na to nabożnym i ku Panu Bogu prostym sercem, co was słusznie do zgody przywołać ma, jakie z waszych rozterek utraty idą i jako to ciężka Rzeczypospolitej choroba, i które ich naprzędniejsze są przyczyny.

Przywołać was ma do zgody ten łańcuch pokoju, którym was Chrystus Jezus do jedności związał, o którym mówi Apostoł: „Z pilnością zachowajcie jedność ducha we związku pokoju. Jedność ciała i duch jeden, jakoście wezwani w jednej nadziei powołania waszego. Jeden Pan, jedna wiara, jeden chrzest. Jeden Bóg i otec wszystkich, który jest nad wszystko i przez wszystko, i we wszystkich was”²⁵⁵. Jakoby rzekł: Trudno się macie rozrywać i wadzić, boście związani i spojeni, jako członki w jednym ciele, które się nigdy z sobą targać nie mogą, które jedna dusza ożywia i rządzi, od której odstępować a jej nie słuchać śmierć jest. Trudno się wadzić macie, boście związani służbą jednego pana, który w domu swoim tego nierządu nie dopuści, aby czeladka jego w pokoju mieszkać nie miała. Trudno się wadzić macie, boście spojeni jedną wiarą i nauką o zbawieniu swoim, która żadnych rozdziałów nie cierpi. Trudno się tym wadzić, którzy z jednego matki żywota wyszli.

O jako to mocne do zgody łańcuchy i związki! Jakobyśmy pana doma nie mieli, który

²⁵² *Proszę was, bracia, przez imię Pana naszego, Jezu Chrysta, abyście wszyscy jedno mówili...* — 1 Kor 1, 10. [przypis edytorski]

²⁵³ *pocieszny* (daw.) — pocieszający, przynoszący pociechę. [przypis edytorski]

²⁵⁴ *schizma* — formalny rozdział między wyznawcami jednej religii, spowodowany różnicami doktrynalnym. [przypis edytorski]

²⁵⁵ *Z pilnością zachowajcie jedność ducha we związku pokoju. Jedność ciała i duch jeden...* — Ef 4, 3–6. [przypis edytorski]

Modlitwa

Ojczyzna, Państwo,
Choroba, Klótnia

Organizm, Wiara,
Współpraca

Dom, Władza

nas sędzi, karze, naucza, a spokojny dom swój mieć chce. Gdyż to jest samego gospodarza sromota²⁵⁶ i nierozum, i niesprawność, gdy się domownicy jego z sobą gryzą. Jest pan jeden doma, jest sędzia jeden, ma swoje urzędniki i poruczniki²⁵⁷ widome, którzy porównać wszystko i ugasić niesnaski między swemi mogą.

Siedzim u jednego stołu, używając z jednych mis i jednych drogich potraw pana swego, to jest jednej niebieskiej nauki i Sakramentów zbawiennych: jakoż się przy tym spokojnym stole waśnić jeden na drugiego mamy? Izali złe i niezgodne przypuści pan do czci tak wielkiej i szanowania godnego stołu swego? Izali głodem umrzeć nie musim, gdy od tych świętych potraw dla naszej niestworności²⁵⁸ odepchnieni będziemy? Jeśli szaty miłości i zgody braterskiej nie mamy, izali nas nie wypędzą z rozkosznego godownika²⁵⁹ i z gód pana naszego? Izali nie usłyszym słów onych: „Jakoś tu wszedł, szaty godownej, to jest zgody i jedności braterskiej nie mając?”²⁶⁰. Izali nas katom srogim na związanie nóg i rękę i na wrzucenie w ciemności wieczne nie podadzą?²⁶¹

Jako mogę mieć odpuszczenie grzechów naszych, gdy braciej naszej nie odpuszczamy, a waśni i nienawiści z nimi nie oddalamy, a z braterskiej się miłości wyzuwamy? O wielkież to do zgody i jedności potargnienie! „Żadnej się łaski u mnie — mówi Chrystus — nie spodziewaj, żadnego grzechu odpuszczenia mieć nie będziesz: wszystkie cię grzechy twoje potępią, jeśli się z bratem nie zgodzisz”²⁶². O Panie mój, i nogi mu umyję, i całuję, i zdrowie moje zań dam, byleż od twojej łaski nie opadał.

O jako to ciasny łańcuch, który mię do zgody wiąże i w niej trzyma! „Nie kłaniaj mi się — mówi Chrystus — ani mi się na oczy ukazuj, ani mi ofiaruj daru żadnego, jeśli się z bratem nie zgodzisz. Na modlitwę twoją uszy zatkam; na ofiarę twoją, jako Kaimowę²⁶³, nie wejrzę, jeśliś bratu twemu nieżyczliwy”²⁶⁴. O Panie mój, jeśli ty oko twe i twarz twoją ode mnie odwrócisz, cóż po mnie? Zginałem, jeśli mi sobie służyć nie każesz. Jeśli ofiarą i posługą, i upominki memi, i modlitwą moją wzgardzisz, cóż po mnie? Gdzież pójdę, gdy mię od siebie wypędzisz? Izali najdę za morzem i na końcu świata miejsce, w którymbych mógł uść mocy i ręki twojej? Dla tego zaraz zgody i przyjaźni brata mego szukać i naleść ją muszę.

Izali to nie srogie słowo Pana naszego, którym nas do zgody ciągnie i prawie zniewala? „Uczniami mi się mojemu nie zowiecie, za sługi moje was nie znam i nikt was za moje poddane i za lud mój niechaj nie pisze, jeśli niezgoda jest między wami, jeśli się nie miłujecie. Po tym poznają niewierni i nieprzyjaciele moi, Turcy i poganie, że ja was odstąpił, że ja was zaprzął; i niech serce, i śmiałość na was biorą, jako na te, które Pana do obrony swojej nie mają. I rzeknę im: bijcie je i mordujcie, i posiegajcie²⁶⁵, i wyganiajcie, i do niewolej swojej bierzcie. Bo to nie moi, pana nie mają, owce są błędne bez pasterza,

Konflikt, Kłótnia, Grzech

Chrystus, Uczeń,
Nauczyciel

²⁵⁶sromota (daw.) — hańba, niesława; wstyd. [przypis edytorski]

²⁵⁷porucznik (daw.) — wykonawca, pomocnik. [przypis edytorski]

²⁵⁸niestworność (daw.) — niesforność, niezgoda. [przypis edytorski]

²⁵⁹godownik (daw.) — tu: miejsce biesiady, uczt; por. *gody*: uroczystości, zwłaszcza weselne, połączone zwykle z ucztowaniem i zabawą. [przypis edytorski]

²⁶⁰Jakoś tu wszedł, szaty godownej (...) nie mając? — Mt 22, 12. [przypis edytorski]

²⁶¹Izali złe i niezgodne przypuści pan do czci tak wielkiej i szanowania godnego stołu swego? (...) Izali nas katom srogim na związanie nóg i rękę i na wrzucenie w ciemności wieczne nie podadzą? — nawiązanie do przypowieści o uczcie królewskiej z Mt 22, 1–22. [przypis edytorski]

²⁶²Żadnej się łaski u mnie nie spodziewaj, żadnego grzechu odpuszczenia mieć nie będziesz: wszystkie cię grzechy twoje potępią, jeśli się z bratem nie zgodzisz — parafraza moralu przypowieści o dłużnikach z Mt 18, 23–35. [przypis edytorski]

²⁶³Kaimowy — dziś popr.: *Kainowy*, tj. związany Kainem, biblijnym synem Adama i Ewy, który z zazdrości, że Bóg wybrał ofiarę jego brata Abła, a na jego ofiarę nie chciał patrzeć, zamordował brata (Rdz 4, 3–8). [przypis edytorski]

²⁶⁴Nie kłaniaj mi się ani mi się na oczy ukazuj, ani mi ofiaruj daru żadnego, jeśli się z bratem nie zgodzisz. Na modlitwę twoją uszy zatkam; na ofiarę twoją, jako Kaimowę, nie wejrzę, jeśliś bratu twemu nieżyczliwy — parafraza Mt 5, 23–24: „Jeżeli tedy ofiarujesz dar twój do ołtarza, a tam wspomnisz, iż brat twój ma nieco przeciw tobie, zostaw tam dar twój przed ołtarzem a idź pierwiej zjednać się z bratem...” (tłum. Wujka) połączona z pośrednim powiązaniem wersetów poprzedzających (Mt 5, 21–22): „Słyszeliście, iż rzeczone jest starym: Nie będziesz zabijał, a kto by zabił, będzie winien sądu. A Ja wam powiadam, iż każdy, który się gniewa na brata swego, będzie winien sądu (...)” ze starotestamentową historią Kaina, pierwszego zabójcy. [przypis edytorski]

²⁶⁵posiegąć (daw.) — chwycić. [przypis edytorski]

ja wiedzieć o nich nie chcę”²⁶⁶. O Panie mój, któż się tego nie przelęknie, a do zgody się braterskiej i miłości nie wróci?

„Jednego chleba pożywamy — mówi Apostoł — abyśmy wszyscy jednym chlebem zostawali”²⁶⁷. I Kościół się modli: „Wlej nam ducha miłości, Panie, a z twej dobroci tym daj zgodę, któreś sakramentem Wielkonocnym nakarmił”²⁶⁸. Z pożywania ciała Chrystusowego wszyscy się jednym jego ciałem stajem: jakoż się zgadzać nie mamy? Izali ręka żyć może, gdy się od ciała oderwie? Traci ducha ożywiającego, śmierć sobie i wieczną zgubę przywodzi, gdy się z innymi członkami wadzi i onych odbiega.

Temi łańcuchami i związkami Chrystus Bóg i Pan nasz do zgody i jedności nas powiązał. Jeśliśmy uczniowie jego, jeśliśmy chrześcijanie i jeśliśmy z jego chrztu jednego urodzeni, jeśliśmy jedną męką jego i krwią jego odkupieni, jeśli w Chrystusa wierzymy, jeśli go za Pana i głowę naszą znamy jako wierna czeladka jego, jeśli do dziedzictwa jego spólnie należymy, jeśli skarbów w jego domu i dostatków zażywamy, jeśli pod jego obroną i cieniem odpoczywać chcemy: targać tych łańcuchów tak mocnych nie możemy, zgadzać się i w jedności żyć, i o sobie w zgodzie radzić musimy.

Są drugie łańcuchy do spojenia pokoju i zgody waszej, z strony milej ojczyzny i Korony tej, matki naszej, któremi nas spina i wiąże, abyście się nie targali, a zgodę i jedność miłowali.

Macie jednego pana i króla, jeden prawa i wolności, jeden sądy i trybunały, jeden sejmy koronne, jedną spólną matkę, ojczyznę miłą, jedno ciało, z rozmaitych narodów i języków skupione i spojone, i dawno zrosłe: jakoż się wadzić, dzielić tym i niezgadzać możecie?

I dla czegoż jednego pana i króla macie? Jedno dla jedności i zgody: aby on jako jedna głowa, wszystkie pod obronę swoją skupiwszy, w zgodzie was i jedności zachował. „Król — mówi Pismo — siedząc na stolicy sądów swoich, rozprasza wszystko złe samym wejrzeniem swoim”²⁶⁹. Gdy Pańska dostojność i poważność mocna jest, wszystkie niezgody wasze uciekać i psować się muszą, gdy jeden każe, jeden sądzi, jeden rozumem swoim i mądrością wszystkich rozumienia miarkuje.

Macie spólne prawa i wolności: jakoż się dzielić jemi możecie? Zgodnym są nadane. Bracia są — jako Psalm mówi — *unanimis in domo*²⁷⁰ nie mający rozdzielonego dziedzictwa, nikt pojedynkiem²⁷¹ mieć ich nie mógł, jedno wszyscy zaraz²⁷². Toć się zgadzać muszą.

A spólna ojczyzna i matka miła jako was do zgody wiąże i zniewala? Izali też się podzielić ją możecie? Izali to nie jej śmierć jest, gdy się ją dzielić i rozrywać poczniecie? Obalenie tak wielkiego królestwa, zguba wszystkich praw i wolności waszych, upadek wszystkich dostatków waszych, braciej waszej i narodu waszego, żon i dzieci waszych, jako was do zgody nie przywodzi?

Obejrzycie się, proszę, na ty szkody i utraty, które wam z niezgody urastają! Bo naprzód drogi sobie wszystkie prawie zagrozdziecie do poratowania tak nachylonej do upadku ojczyzny swej i królestwa tego. Bo jako o nim w niezgodzie i waśniach radzić, jako się z rozumami waszemi i sercy dobrze znieść i składać do tego możecie? Gdyż niezgoda nic do kupy nie niesie, ale wszystko rozprasza i różnymi wiatry roznosi. O jako szczęśliwy to lud był, o którym napisano: „Wszyscy się zebrali jakoby jeden mąż i człowiek jeden,

Chrystus, Chleb, Organizm

Król, Ojczyzna, Sąd,
Państwo, Matka, Organizm,
Mądrość, Rozum

Prawo, Wolność

Ojczyzna, Klótnia, Konflikt,
Wojna, Upadek, Państwo,
Bunt

²⁶⁶ Uczniami mi się mojemu nie zowcie, za sługi moje was nie znam i nikt was za moje poddane i za lud mój niechaj nie pisze, jeśli niezgoda jest między wami, jeśli się nie miłujecie... — tekst autora bardzo swobodnie rozwijający J 13, 25 (wg Wujka: „Po tem poznają wszyscy, żeście uczniami moimi, jeżeli miłość mieć będziecie jeden ku drugiemu”). [przypis edytorski]

²⁶⁷ Jednego chleba pożywamy, abyśmy wszyscy jednym chlebem zostawali — por. 1 Kor 10, 17. [przypis edytorski]

²⁶⁸ Wlej nam ducha miłości, Panie, a z twej dobroci tym daj zgodę, któreś sakramentem Wielkonocnym nakarmił — fragm. modlitwy liturgicznej kapłana na Niedzielę Wielkanocną w rycie rzymskim (*Spiritus nobis, Domine, tuae caritatis infunde, ut quos sacramentis paschalibus satiasti*). [przypis edytorski]

²⁶⁹ Król siedząc na stolicy sądów swoich, rozprasza wszystko złe samym wejrzeniem swoim — Prz 20, 8 (rozprasza wszystko złe samym wejrzeniem swoim, tj. rozstrzyga o winie i niewinności). [przypis edytorski]

²⁷⁰ *unanimis in domo* (łac.) — zgodni w domu; zwrot z Ps 67, 7: *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo* (w tłum. Wujka: „Bóg, który czyni, że mieszkają jednych obyczajów w domu”), występujący jako fragment mszy na Zielone Świątki w rycie rzymskim. [przypis edytorski]

²⁷¹ pojedynkiem (daw.) — sam, pojedynczo. [przypis edytorski]

²⁷² zaraz (daw.) — naraz, razem. [przypis edytorski]

z jednym sercem, z jedną radą²⁷³. Gdzie serca różne, jako zgodna rada około ojczyzny być ma?

Cóż będzie po waszych sejmach, które tylo same na oddalenie i leczenie przygód i złych razów Rzeczypospolitej wam zostały, jeśli z różnymi wiatry i niestwornymi myślami na nie się zjedziecie? Doznaliście i tego roku, co wam i ojczyźnie milej pomogły. I owszem, sejmy, które wam były lekarstwem na wszystkie Rzeczypospolitej choroby, wjad się wam obróciły. Bo na nich więcej niezgód i odrażenia myśli jeden od drugiego i stanu od stanu przyczyniacie. Na nich się buntowania i sedycy²⁷⁴ rodzą. Z nich z większym rozważeniem wyjeżdżacie, niżli przyjeżdżacie. I tak sejmy, na ukrzepczenie zgody i miłości wspólnej braterskiej uczynione, na zapalenie rozterków służą. Toć ich już lepiej nie składać, jeśli takich niespokojnych serc i myśli nie złożycie²⁷⁵ a do świętej zgody nie przystąpić. A bez sejmów jako o sobie radzić macie, niełatwo się domyślić, ażby z przykrą i niebezpieczną odmianą wszystkiego.

Za tym, uchowaj Boże, domowe wojny powstać mogą, które nade wszystkie nieszczęścia królestw niżalsze są i upadek domu wszystkiego, i spustoszenie za sobą ciągną, jako sam Pan mówi. Co się Sychimitom²⁷⁶ z Jeroboamem przydało²⁷⁷ i wszyscy poginęli z obu stron, i sami się wspólnie gryząc, pogryźli i pomorzyli, jako Apostoł powiedział²⁷⁸. W takiej samej wojnie i zwycięstwo złe, i przegrane niedobre. Na takiej jeden łaskawszy hetman, staczając bitwę z sąsiadami, do swego żołnierstwa mówił: Szanujcie braciej, a drugi, okrutniejszy, w twarzy trafiać im kazał²⁷⁹ i wygrał, nieszczęśliwe ze krwi braterskiej wygranie. Do tego domowe waśni i niezgody przywodzą, od których dla Boga uciekajcie, a serca na bratry zawaśnione składajcie, póki większej furej nie przyjdziecie.

Nastąpi postronny nieprzyjaciel, jawnszy się²⁸⁰ za waszą niezgodę, i mówić będzie: „Rozdzieliło się serce ich, teraz pogina²⁸¹”. I czasu, tak dobrego do waszego złego a na swoje tyranstwo pogodnego²⁸², nie omieszka. Czeka na to ten, co wam źle życzy, i będzie mówił: „Euge, euge! teraz je pożerajmy, teraz pośliznęła się noga ich, odjąć się nam nie mogą²⁸³”.

I ta niezgoda przywiedzie na was niewolę, w której wolności wasze utoną i w śmiech się obróca, i będzie — jako mówi Prorok — „sługa równo z panem, niewolnica równa z panią swoją i kapłan z ludem, i bogaty z ubogim, i ten, co kupił imienie, równy z tym, co sprzedał²⁸⁴”. Bo wszyscy z domy i zdrowim swoim w nieprzyjacielskiej ręce stękać będą, poddani tym, którzy ich nienawidzą.

Ziemie i księstwa wielkie, które się z Koroną zjednoczyły i w jedno ciało zrosły, odpadną i rozerwać się dla waszej niezgody muszą. Przy których teraz potężna być może

Wróg, Niewola, Prorok

Ojczyzna, Państwo,
Upadek, Naród, Wygnanie

²⁷³Wszyscy się zebrali jakoby jeden mąż i człowiek jeden, z jednym sercem, z jedną radą — Sdz 20, 11. [przypis edytorski]

²⁷⁴sedycja (daw.) — bunt, rozruchy. [przypis edytorski]

²⁷⁵złożyć (daw.) — tu: porzucić. [przypis edytorski]

²⁷⁶Sychimici — mieszkańcy Sychem, starożytnego miasta izraelskiego w Samarii. [przypis edytorski]

²⁷⁷Co się Sychimitom z Jeroboamem przydało i wszyscy poginęli z obu stron — przydać się (daw.): przydarzyć się. Skarga streszcza Sm 9, ale pomieszał Jeroboama, pierwszego króla północnego Królestwa Izraela, którego stolicą było Sychem i o którym wspomina w kazaniu piątym, ze znacznie wcześniejszym sędzią o przydomku Jeroboal (Jerubbaal), bardziej znanym pod imieniem Gedeon, a tego z kolei z jego synem Abimelekiem. Po śmierci ojca Abimelek zyskał poparcie swoich krewnych w Sychem, za ich pieniądze najął awanturników i „zabił bracią swą, syny Jerobaalowe” (Sdz 9, 5, tłum. Wujka), po czym został przez mieszkańców Sychem obwołany królem Izraela. Kiedy po trzech latach wybuchł bunt, Abimelek zniszczył Sychem i wymordował wszystkich jego mieszkańców; sam poległ podczas próby zdobycia kolejnego miasta. [przypis edytorski]

²⁷⁸sami się wspólnie gryząc, pogryźli i pomorzyli, jako Apostoł powiedział — por. Ga 5, 15. [przypis edytorski]

²⁷⁹drugi, okrutniejszy, w twarzy trafiać im kazał i wygrał, nieszczęśliwe ze krwi braterskiej wygranie — podczas rzymskiej wojny domowej w decydującej bitwie pod Farsalos (48 p.n.e.) Juliusz Cezar nakazał żołnierzom, żeby zamiast typowo ciskać oszczepami na szarżującą konnicę, wybiegali naprzeciw, uderzali nimi w górę i ranili twarze jeźdźców, ponieważ wiedział, że przystojni młodzi patrycjusze z kawalerii Pompejusza z obawy przed okaleczeniem i oszpecceniem uciekną z pola walki (Plutarch, *Żywot Pompejusza* 69 i 71). [przypis edytorski]

²⁸⁰jąć się (daw.) — tu: chwycić się. [przypis edytorski]

²⁸¹Rozdzieliło się serce ich, teraz pogina — Oz 10, 2. [przypis edytorski]

²⁸²pogodny (daw.) — dogodny. [przypis edytorski]

²⁸³Euge, euge! teraz je pożerajmy, teraz pośliznęła się noga ich, odjąć się nam nie mogą — parafraza Ps 34, 25 (Wulgata: *Non dicant in cordibus suis: Euge, euge, animae nostrae; nec dicant: Devoravimus eum*; w tłum. Wujka: „Niechaj nie mówią w sercach swoich: Ehej, Ehej, duszy naszej! i niech nie mówią: Pożarliśmy go”). [przypis edytorski]

²⁸⁴będzie służa równo z panem, niewolnica równa z panią swoją i kapłan z ludem, i bogaty z ubogim, i ten, co kupił imienie, równy z tym, co sprzedał — Iz 24, 2, z opuszczeniami wyliczenia. [przypis edytorski]

ręka i moc wasza, i nieprzyjacielom straszliwa. Odbieją was jako chałupki przy jabłkach, gdy owoce pozbierają, którą lada wiatr rozwieje²⁸⁵. I będziecie jako wdowa osierociąta, wy, coście drugie narody rządźli. I będziecie ku pośmiechu i urąganiu nieprzyjaciółom swoim²⁸⁶.

Język swój, w którym samym to królestwo między wielkimi onemi słowieńskimi wolne zostało²⁸⁷, i naród swój pogubicie, i ostatki tego narodu, tak starego i po świecie szeroko rozkwitnionego, potracicie, i w obcy się naród, który was nienawidzi, obróćcie, jako się innym przydało.

Będziecie nie tylo bez pana krwi swojej i bez wybierania jego, ale też bez ojczyzny i królestwa swego, wygnancı wszędzie nędzni, wzgardzeni, ubodzy, włóczęgowie, które popychać nogami tam, gdzie was pierwej ważono, będą. Gdzie się na taką drugą ojczyznę zdobędziecie, w którejbyście taką sławę, takie dostatki, pieniądze, skarby i ozdobności, i rozkoszy mieć mogli? Urodzi-li się wam i synom waszym taka druga matka? Jako tę stracie, już o drugiej nie myśleć!

„Będziecie nieprzyjaciółom waszym służyli w głodzie, w pragnieniu, w obnażeniu i we wszystkim niedostatku. I włożą jarzmo żelazne na szyje wasze²⁸⁸, przeto, iżście nie służyli Panu Bogu swemu w weselu i w radości serdecznej, gdyście mieli dostatek wszystkiego — i dla dostatku, ze wszeteczeństwa waszego, gardziliście kapłanem i królem, i innym przełożeniem, wolnością się Beliańską pokrywając, a jarzma wdzięcznego Chrystusowego²⁸⁹ i posłuszeństwa nosić nie chcą.

Do takich utrat i przeklęstwa pewnie was ta wasza niezgoda i roztryki domowe przypawia. Nie tak rychło i nie tak żałośnie wojną i gwałty postronnych nieprzyjaciół zginąć możecie, jako waszą niezgodą. Jabłko gdy z wierzchu się psować pocznie, wykroić się zgniłość może, iż potrwa, ale gdy wewnątrz gnić i psować się pocznie, wszystko zaraz porzucić musisz i o ziemię uderzyć.

Dotknimy już przyczyn tych takich niezgód waszych, które poznawszy, przywóźmy się do oddalenia ich, abyśmy się do świętej zgody przywiedli.

Naprzód za pewne już wiecie i tego prawie palcami dotykacie, iż kacerstwa i różne fałszywe wiary, które jedną prawdziwą zepsować chcą, przyczyną są naprzedniejszą tych niezgód waszych. Bo póki te nieszczęśliwe sekty między wami nie były, pótyście byli jako jeden mąż, jednego serca i wolej jednej, i doma, i na sejmach, gdyście potrzeby Rzeczypospolitej obmyślali. Katolicy jeśli się powadzą, kapłani je i ołtarz zgodzi, od którego heretycy uciekli, żadnego na niezgody sędziego i jednacza mieć nie chcą; o czym szerzej się na przyszłym kazaniu, da Pan Bóg, nauczycy.

Niemala też jest przyczyna niezgód: lekkie uważenie królewskiej od Boga zwierzchności. Bo jako o kościelnym rządzie Cypryan ś.²⁹⁰ męczennik napisał: „Niskąd się herezye i odszczepieństwa, i niezgody nie wszczynają, jedno stąd, iż kapłana nawyższego nie słuchają, a nie myślą, iż jeden nad wszystkimi na miejscu Chrystusa być ma. Któremu gdyby wszystko braterstwo powinno posłuszeństwo oddawało, niktby się nad kapłana, jako Boskiego namiestnika, nie podnosił²⁹¹. — Toż się o królewskiej zwierzchności mówi: gdyby swoją powagę miała, niezgodaby miejsca nie miała i prędkoby ginąć musiała. Nic gorszego nad domową niezgodę niemasz i dlatego urzędy się stawia, aby różnice poddanych rozsądzały a wadzić się im nie dopuszczały, wiedząc, iż tak narychlej zginąć mogą.

²⁸⁵ *Odbieją was jako chałupki przy jabłkach, gdy owoce pozbierają, którą lada wiatr rozwieje* — skrócona parafraza Iz 1, 8. [przypis edytorski]

²⁸⁶ *I będziecie jako wdowa osierociąta, wy, coście drugie narody rządźli. I będziecie ku pośmiechu i urąganiu nieprzyjaciółom swoim* — por. Lm 1, 1 i 7. [przypis edytorski]

²⁸⁷ *Język swój, w którym samym to królestwo między wielkimi onemi słowieńskimi wolne zostało* — ponieważ państwem moskiewskim rządzą tyrani (zob. *Kazanie wtóre*), Słowianie mieszkający na Balkanach podlegają tyranii sultana tureckiego, a Czesi nie mają własnego państwa, podlegają władzy austriackich Habsburgów. [przypis edytorski]

²⁸⁸ *Będziecie nieprzyjaciółom waszym służyli w głodzie, w pragnieniu, w obnażeniu i we wszystkim niedostatku...* — Pwt 28, 48. [przypis edytorski]

²⁸⁹ *jarzma wdzięcznego Chrystusowego* — nawiązanie do Mt 11, 30. [przypis edytorski]

²⁹⁰ *Cyprian z Kartaginy*, łac. *Thascus Caecilius Cyprianus* (ok. 210–258) — biskup Kartaginy, męczennik, pisarz apologeta chrześcijaństwa, jeden z ojców Kościoła i święty katolicki. [przypis edytorski]

²⁹¹ *Niskąd się herezye i odszczepieństwa, i niezgody nie wszczynają, jedno stąd, iż kapłana nawyższego nie słuchają, a nie myślą, iż jeden nad wszystkimi na miejscu Chrystusa być ma. Któremu gdyby wszystko braterstwo powinno posłuszeństwo oddawało, niktby się nad kapłana, jako Boskiego namiestnika, nie podnosił* — *Thascius Caecilius Cyprianus, Epistola XII. Ad Cornelium Papam* 5 (zob. Migne, PL 3, 802–803). [przypis edytorski]

Niewola, Upadek, Bieda

Religia, Wiara, Prawda,
Fałsz

Król, Władza, Kapłan,
Władza, Bunt

Królowie i starszy mówią, jako mówił Mojżesz: „Mężowie, bracia sobie jesteście, a czemu szkody sobie czynicie?”²⁹². Bo oni swym rozsądkiem uspokoić wszystko mogą i winni są, jeśli prawdziwie dobrego pospolitego przestrzegają. Wszytek koniec²⁹³ królewskiego postanowienia gubi, kto mu roztyrków wszystkich w Rzeczypospolitej uspakając nie dopuści, a z onemi zuchwałemi i swowolnemi mówi: „A kto cię postawił panem i sędzią nad nami?”²⁹⁴.

Bóg wszechmogący postawił nad ludźmi pany i sędzie, aby pokój był, a rozerwania, które jest wszystkiego zgubą, nie było. Prawdziwi poddani różnice wszystkie swoje do jednej głowy niosą, wiedząc, iż im końca nie będzie, a iż Pan Bóg słuchać starszych rozkazał, i na jednego rozsądku²⁹⁵ przestając, szczęśliwego pokoju używają. A źli i swowolni, co radzi drugim krzywdy czynią albo przy swoim uporze stojąc, sedycy rozniecają, mówią: Nie dam się na rozsądek pański; wolno mi to tak rozumieć, nie może mię król w tym dla praw i wolności moich sądzić!

O głupi, nierozumni, któż inszy ma wasze rozterki, aby was nie pojadły, oddalać? Jako w kościelnych różnicach, by jednego Piotra i jego potomka²⁹⁶ nie było, nigdyby herezjom i niezgodom nie nalazł się koniec: tak w Rzeczypospolitej dla tego jeden król jest, aby wszystkich różnice i niezgody gasił i umarzał. O Boże, daj wam ten rozum, abyście się na pana swego i rady zacne jego w takich waszych jadowitych i szkodliwych niezgodach rozsądek dawali i na jego wyrokach przestawali: rychłoby się wam zgoda i z nią wszystko dobre przywróciło!

Jest jeszcze inna przyczyna barzo główna niezgód ludzkich: chciwość i łakomstwo, i inne pożądlivości świeckie, o których mówi Jakub ś.: „Skądże wojny i swary między wami, izali nie stąd, izali nie z pożądlivości waszych?”²⁹⁷. Pożądadają ludzie dobrego mienia, urzędów, sławy świeckiej, podwyższenia domów swoich i oną się pożądlivością zapaliwszy, gdy nie dostają, czego chcą, rozruchy czynią, niezgody sieją, mszcząc się albo groząc, żeby tyło swoje pożądlivości mieli, a jedne miawszy, drugich pragną i nigdy się nie natkają.

Dostatek też i pycha wielką jest niezgód przyczyną, jako Prorok o Sodomie²⁹⁸ mówi, iż jej zguby przyczyną była „pycha i nasycenie chleba, i dostatek”²⁹⁹. Toż się o was mówić może: dał wam Pan Bóg bogactwa i dostatki wszelakie, a drugie podobno nie od Boga, ale z ucisku poddanych, z lichwy i wydzierania, i niesprawiedliwości zebrane, które was do hardości podnoszą, iż się — jako Apostoł mówi — jeden przeciw drugiemu, nadyma i ustąpić niwczym³⁰⁰ nie chce³⁰¹. I tak, jako Mędrzec mówi: „między hardemi zawždy kwitną swary”³⁰², zgodzie i miłości przeciwne.

Onych też zazdrości pełno między ludźmi, z których jeden drugiego szczęścia znieść i na nie patrzeć nie może, i ohydzi sobie bliźniego tym samym, iż to ma, czego drugi nie rad widzi u niego, wolać tego sobie życzyć. I ono złe oko, jako Pan mówi, z szczerzej zazdrości pokazuje nieżyczliwość ku bliźniemu i pokoju z nim żadnego mieć nie może, i zgody z nim nie chce³⁰³.

A owy zakryte serca i obłudne, które cicho ludzie łowią, a z małych przyczyn i podej-

Chciwość

Pycha, Bogactwo, Vanitas

Zazdrość

Zazdrość, Fałsz

²⁹²Mężowie, bracia sobie jesteście, a czemu szkody sobie czynicie? — Dz 7, 26. [przypis edytorski]

²⁹³koniec — tu: cel. [przypis edytorski]

²⁹⁴A kto cię postawił panem i sędzią nad nami? — Dz 7, 27. [przypis edytorski]

²⁹⁵rozsądek (daw.) — tu: decyzja, orzeczenie, rozstrzygnięcie. [przypis edytorski]

²⁹⁶jednego Piotra i jego potomka — tj. apostoła Piotra, pierwszego biskupa Rzymu, oraz jego następców, papieży. [przypis edytorski]

²⁹⁷Skądże wojny i swary między wami, izali nie stąd, izali nie z pożądlivości waszych? — Jk 4, 1. [przypis edytorski]

²⁹⁸Sodoma — biblijne miasto, którego nazwa stanowi, wraz z Gomorą, symbol grzechu, rozpusty i bezbożności, zniszczone za karę przez Boga. [przypis edytorski]

²⁹⁹o Sodomie mówi, iż jej zguby przyczyną była „pycha i nasycenie chleba, i dostatek” — Ez 16, 49: „Oto ta była nieprawość Sodomy, siostry twej, pycha, sytość chleba, a dostatek i próżnowanie jej i córek jej: a ręki niedostatecznemu i ubogiemu nie podawały” (tłum. Wujka). [przypis edytorski]

³⁰⁰niwczym (daw.) — w niczym. [przypis edytorski]

³⁰¹iż się, jako Apostoł mówi, jeden przeciw drugiemu, nadyma i ustąpić niwczym nie chce — por. 1 Kor 4, 6–7. [przypis edytorski]

³⁰²między hardemi zawždy kwitną swary — Prz 10, 12: „Nienawiść wzbudza swary: a wszystkie występki miłości pokrywa” (tłum. Wujka). [przypis edytorski]

³⁰³I ono złe oko z szczerzej zazdrości pokazuje nieżyczliwość ku bliźniemu i pokoju z nim żadnego mieć nie może, i zgody z nim nie chce — odniesienie do Mt 20,15 (z przypowieści o robotnikach w winnicy, Mt 20, 1–16). [przypis edytorski]

rzania niepewnego zle serce ku drugiemu biorą i milcząc, a nic nie mówiąc ani upominając o potknięciu jego, gdzie w złym razie myślą — w słowach przyjaciela, a na sercach obłudnicy — pokoju nigdy prawego z bliźnim nie mają i zgodzić się z nim nie mogą! A Piotr ś. upomina, „abyśmy składali wszelaką złość i zdradę, i obłudność, i zazdrości, i obmowy”³⁰⁴, a my tego pełni. Prostoty i szczerości między ludźmi niemasz, zrad i oszukania, i pokrytości³⁰⁵ pełno: jakoż ma być zgoda i jednomyślność?

Nakoniec, takie grzechy między wami w tym królestwie jawne i skryte panują — o których się w innym kazaniu mówić, da Pan Bóg, będzie — nie iż dla nich słusznie Pan Bóg zgody nie dopuści, a powichranie głów i myśli przepuszcza, jako Izajasz mówi o Egipcyanach: „Puścił między nie Pan Bóg Ducha wartogłowa³⁰⁶ i byli przyczyną błędów Egiptu, w wszystkich sprawach jako pijani”³⁰⁷, co jedno począć dobrego chcieli, to jeden drugiemu przeszkadzał i tak niezgodą ginęli.

I o Abimelechu³⁰⁸ i Sychimitach mówi Pismo: „Puścił Pan ducha złego między Abimelecha i obywatele Sychimskie”³⁰⁹, iż dla ich mężobójstwa, którego sobie wspólnie pomagali, gdy 70 synów Gedeonowych dobrodzieja swego, który ich od nieprzyjaciół szczęśliwą bitwą wybawił, zabili: puścił Pan Bóg niezgodę między nie, iż się sami wadząc z sobą, pogubili i Abimelech zabito, i miasto Sychem zburzone zostało³¹⁰. Tegoż się ja między wami boję barzo. Wiele sobie złości i grzechów pomagacie i jeden drugiego w złości chwali abo karać nie dopuści i broni. I dla tego na dobre się zgodzić nie możecie, którzy się na złe i na zelżywość Pana Boga, i krzywdy bliźnich swoich zgadzacie. Gdy dziesięcin nie dać, a nic kościołom Bożym nie wrócić, a poddane i ubogie uciskać: to tam zgoda. Przetoż też, gdy co Rzeczypospolitej posłużyć, zgody Pan Bóg nie daje i w niej się sami pogryziecie. Jeśli się do upamiętania i do Pana Boga swego, złożywszy złości, nie obróćcie, zgody się z sobą nie spodziewajcie.

O namilszy i przezacni Panowie, Chrystus rozdziałów między bracią czynić nie chciał³¹¹! Proszę, nie dzielcie się temi trzema dziedzictwami: Religią, Królem i Ojczyzną miłą, ale ich wspólnie i w zgodzie używajcie. Bo skoro się dzielić tym poczniecie, wszystko wam zgini. Zły rozdział wiary, bo jedna jest, a dwie z niej ani trzy być nie mogą. Skoroście ją rozdzielili, jużście ją zabili i utracili. Jako serce z najmniejszej rany śmierć przynosi, tak najmniejsze wiary uszczerbienie wiarę katolicką zabija i prędko w tym wiara umiera, kto na jej rozdziałach przestaje.

Królem się też dzielić, a mówić: Ja z nim trzymam, a ja nie trzymam, ja tego chcę, a ja drugiego — gotowa jest Rzeczypospolitej zguba, gdy się wiele w niej królów zacznie.

Ojczyzna też rozdziałów, jako jedno ciało, nie cierpi. Spoila się z członków rozlicznych: z Polaków, z Litwy, z Rusi, z Prusów, Iflantów, Zmodzinów i zrosła w ciało jedno: jako ją rozrywać niezgodami swemi chcecie? W takim spojeniu członków w jednym ciele aczkolwiek jest różność i nierówność, jako Apostoł mówi, bo insza głowa, inakże oko, inakszy język i zęby, inakże uszy, inaksza ręka i noga: jednak nie dla tego ma być niezgoda, iż głowa nie jest jako oko i noga jako ręka, iż ta niżej, a ta wyższej³¹². Także musi być nierówność w Rzeczypospolitej: jeden zacniejszy niżli drugi, jeden wyższy w stanie, a drugi niższy, jeden większą cześć ma, drugi mniejszą. Jako Mędrzec mówi: „Nie dziwuj się, iż nad wysokiego jest wyższy i drugi jeszcze wyższy, a ziemi wszystkiej król rozkazuje

Grzech, Bóg, Duch

Religia, Król, Ojczyzna,
Państwo, Kłótnia, Brat,
Wiara

³⁰⁴abyśmy składali wszelaką złość i zdradę, i obłudność, i zazdrości, i obmowy — 1 P 2, 1. [przypis edytorski]

³⁰⁵pokrytość (daw.) — obłuda. [przypis edytorski]

³⁰⁶Ducha wartogłowa (daw.) — ducha niezrównoważenia, lekkomyślności; w tłum. Wujka: „ducha wichrowatego”, w BT: „ducha obłądu”. [przypis edytorski]

³⁰⁷Puścił między nie Pan Bóg Ducha wartogłowa i byli przyczyną błędów Egiptu, w wszystkich sprawach jako pijani — Iz 19, 14. [przypis edytorski]

³⁰⁸Abimelek — postać biblijna, syn Gedeona, jeden z bohaterów *Księgi Sędziów*, historycznie pierwszy król Izraela. [przypis edytorski]

³⁰⁹Puścił Pan ducha złego między Abimelecha i obywatele Sychimskie — Sdz 9, 23. [przypis edytorski]

³¹⁰dla ich mężobójstwa, którego sobie wspólnie pomagali, gdy 70 synów Gedeonowych (...) zabili: puścił Pan Bóg niezgodę między nie, iż się sami wadząc z sobą, pogubili i Abimelech zabito, i miasto Sychem zburzone zostało — Sdz 9. [przypis edytorski]

³¹¹Chrystus rozdziałów między bracią czynić nie chciał — por. Łk 12, 13–14. [przypis edytorski]

³¹²jako Apostoł mówi, bo insza głowa, inakże oko, inakszy język i zęby, inakże uszy, inaksza ręka i noga: jednak nie dla tego ma być niezgoda, iż głowa nie jest jako oko i noga jako ręka, iż ta niżej, a ta wyższej — por. 1 Kor 12, 12–17. [przypis edytorski]

i ona mu służy³¹³. Przetoż hardość jest wielka i głupstwo, gdy się wszyscy równymi sobie czynią.

Jednak w tej nierówności członków przedsię³¹⁴ jest zgoda: bo jest usługowanie wspólne i jednego członka pod drugim podleganie, i posłuszeństwo członków, i porządek wielki. Noga słucha kolana, bo się z nim związała; kolano słucha ręki, ręka oka, oko głowy; i tak jest w porządku i posłuszeństwie zgoda wielka. Kupę różnych kamieni nazbierają: to wielkie, to małe, to okrągłe, to graniste, to długie, i zda się szpetna, pomieszana gromada. Lecz gdy mularz³¹⁵ ocieszywając³¹⁶, kamień pięknie na kamieniu położy, piękna się ściana uczyni: tak i w Rzeczypospolitej uchylanim się jeden drugiemu czyni się piękna zgoda i jedno ciało, i ona nierówność poddanością się gładzi i miarkuje.

A jako w ciele jedna dusza i jedna głowa wszystkie członki rządzi i ożywia: tak w Rzeczypospolitej musi być jeden, który wszystkim władać ma, który sam jedność i zgodę wszystkich członków, aby się nie wadziły, zatrzymać może. Bez tych trzech rzeczy nigdy zgody i jednej ojczyzny mieć nie możecie: bez nierówności, bez podlegania jeden drugiemu, bez jednego wodza i sprawce.

W ciele ludzkim mieszkają przeciwne sobie żywioły, ogień i woda, i ziemia, i wiatr: jakoż się zgodzą? Ugadzaniami³¹⁷ jedne drugim. Woda nie wszystkiej wilgotności swej na ogień puszcza, a ogień oziębłość wody miarkuje; ziemia grubości swej i suchości upuszcza, a wiatr swoją wilgotnością suchość ziemi chłodzi. I z takiej zgody i ustępowania, i przyjaźni zdrowie ludzkie trwa. Skoro jeden żywioł uzuchwali się a przemagać inne chce, gotowa niezgoda w ciele i za nią śmierć. Tak i w Rzeczypospolitej musi jeden drugiemu ustępować i jeden drugiego znosić, i bez tego dogadzania i ustępowania jeden drugiemu, o którym Apostoł mówi: „jeden drugiego ciężar nos³¹⁸”, zgoda być nie może.

Muzyka z sześci i ośmi głosów składana ma w sobie różne głosy: wysokie, niskie, mierne. Tak i Rzeczypospolita różne ma stany. Gdy jeden głos górnio idzie, drugi zniżyć się musi: tak i w Rzeczypospolitej jedni wyższy, drudzy niższy być muszą. Gdy który głos z miary swej wynidzie, uszy się obrażają: tak i w Rzeczypospolitej każdemu w swym stanie zostawać potrzeba, aby się wdzięczność³¹⁹ zgody świętej nie psowała. A jeśli jeden nad wszystkimi kantor³²⁰ taktu im nie daje, błędów wiele i omierze wrzaski wszystkie wdzięczność śpiewania popsują: tak i w Rzeczypospolitej gdy jeden nie rządzi a różności ludzkich nie miarkuje, wszystko się królestwo niezgodą obala.

W ciele żaden członek nic dobrego sobie nie obiecuje, jeśli się z drugimi nie zwiąże: tak i w Rzeczypospolitej, kto tylko pojedynek dobre mienie miłuje, a o pospolite nie dba, aby się ze wszystkimi wiązał, zginąć musi. Bo żywota niemasz, jedno w spólnym ciele przy wszystkich.

Każdy członek słabość swoją czuje, gdy się od ciała odrywa. Jako różga od drzewa odcięta — mówi Pan — wnet umiera³²¹, i rzeczka bez źródła wnet wysycha, i kropla wody bez drugiej hojnej wody rychło ginie: tak kto braterstwa, jako Apostoł upomina, nie miłuje³²², a z drugimi się nie kupi i nie zgadza, prędko ginie. Poganie piszą, iż Sylvius Scyta³²³ testament taki synom czynił: podał kupę strzał związanych i łamać je każdemu synowi kazał; czego gdy uczynić nie mogli, on pojedykiem każdą sam przełomił³²⁴. Gdy się ludzie z sobą dzielą i wadzą, nasłabszy są, lecz gdy w kupie i zgodzie stoją, mocno się

³¹³Nie dziwuj się, iż nad wysokiego jest wyższy, i drugi jeszcze wyższy, a ziemi wszystkiej król rozkazuje, i ona mu służy — Koh 5, 7–8. [przypis edytorski]

³¹⁴przedsię (daw.) — przecież. [przypis edytorski]

³¹⁵mularz (daw.) — murarz. [przypis edytorski]

³¹⁶ocieszywać (daw.) — ociosywać. [przypis edytorski]

³¹⁷ugadzanie (daw.) — tu: ustępowanie. [przypis edytorski]

³¹⁸jeden drugiego ciężar nos — Ga 6, 2. [przypis edytorski]

³¹⁹wdzięczność (daw.) — tu: wdzięk, piękno. [przypis edytorski]

³²⁰kantor (daw.) — śpiewak kościelny; przodownik chóru kościelnego lub muzyk prowadzący taki chór. [przypis edytorski]

³²¹Jako różga od drzewa odcięta wnet umiera — por. J 15,6. [przypis edytorski]

³²²któ braterstwa, jako Apostoł upomina, nie miłuje — por. 1 P 3, 8. [przypis edytorski]

³²³Scytowie — koczownicze ludy irańskie zamieszkujące w starożytności stepy środkowej Eurazji, na płn. i wsch. od Morza Czarnego. [przypis edytorski]

³²⁴Poganie piszą, iż Sylvius Scyta testament taki synom czynił: podał kupę strzał związanych i łamać je każdemu synowi kazał; czego gdy uczynić nie mogli, on pojedykiem każdą sam przełomił — Plutarch, Powiedzenia królów i wodzów, gdzie jednak król Scytów ma na imię Skiluros (a. Scylurus, II w. p.n.e., władca scytyjskiego państwa na Krymie), a nie Sylvius. [przypis edytorski]

Organizm, Walka

Muzyka, Państwo, Ojczyzna

Państwo, Ojczyzna,
Organizm

każdemu nieprzyjacielowi postawią, jako Pismo mówi: „trojaki powróżek trudno przerwać, a pojedynkowy barzo łatwo”³²⁵.

Gdyby w ciele oko chciało stać, gdzie ręka i język, gdzie noga i ręka, gdzie żołądek, byłby wielki nierząd i sproсна szpetnota: tak i w Rzeczypospolitej potrzeba każdemu na swym miejscu siedzieć, a nikomu nie zajrzeć³²⁶. Dobrze tam nodze, gdzie ją postawiono, bo na głowie niema miejsca: tak i każdemu w stanie swym trwać przystojno jest i pożytecznie, i wszytkiej Rzeczypospolitej zdrowo. Niech ręka oku piękności jego nie zajrzy, bo na tym miejscu tak małym stanąć i to czynić, co oko czyni, nie może.

W ciele uczciwszy członek, mówi Apostoł, nie gardzi podlejszym³²⁷. Nie mówi głowa nodze, która po błocie depce: co mi po tobie, sproсна nogo, nie dbam o cię, ale jej szanuje, bo wie, iż się bez nogi ruszyć z miejsca nie może: tak i w Rzeczypospolitej wyższe stany niech miejskimi i kmiecymi nie gardzą. Ci robaczkiwie ziemscy, ci ubodzy poddani, którzy w takiej są u was wzgardzie i ucisku, patrzcie, jako was noszą, żywią i ubogacają. Mieścież na nie baczenie, aby, jako Apostoł mówi, członek podlejszy większe miał szanowanie, bo inaczej bez takiej zgody musicie wszyscy upadać i ginąć.

Boże, miłośniku i fundatorze zgody i jedności, spraw serca tych starszych naszych, aby wszyscy byli jako mąż jeden, jednej myśli i rady, na dobre Kościoła i ludu twego! Spuść im ducha zgody i miłości, aby jeden drugiemu ustępował i jeden drugiego ciężary znosił, i dla dobrego pospolitego krzywdy swoje ojczyźnie darował! Niech modlitwa twoja, którąś Ojca za nami prosił, abyśmy byli jedno, swój skutek weźmie, abyśmy, rozkazania twego o wspólnej miłości i pokoju słuchając, pociechę sejmów tych odnieśli. Przez mękę i śmierć drogą twoją, który z Ojcem i z Duchem świętym królujesz na wieki. Amen.

KAZANIE CZWARTE. O TRZECIEJ CHOROBY RZECZYPOSPOLITEJ, KTÓRA JEST NARUSZENIE RELIGIEJ KATOLICKIEJ PRZEZ ZARAŻĘ HERETYCKĄ

*Bądźcie mi królestwem kapłańskim i świętym ludem.*³²⁸

Exod. 19.

Gdy Pan Bóg wywiódł lud swój z Egiptu i niewolej onej ciężkiej na wolność — a było po sześćkroć sto tysięcy ludzi do boju, okrom³²⁹ niewiast i dzieci do lat 20 — uczynić sobie z nich chciał królestwo i Rzeczpospolitą, porządkiem, urzędem i prawy dobrze osadzone i postanowione. I mówił tak do nich przez Mojżesza: „Widzieliście, com uczynił Egipcyanom, a jakom was nosił na skrzydłach orlich i sobiem was przywłaszczył. Jeśli tedy słuchać głosu mego i przestrzegać przymierza abo umowy mojej z wami bądźcie: ja was za swoje dziedzictwo nad inne narody mieć będę, bo moja jest wszytka ziemia, i staniecie mi się królestwem kapłańskim i ludem świętym”³³⁰.

Z których słów pokazuje się naprzód, iż wolność prawa jest nie tylko tyranom, jaki był Faraon, nie służyć, a od ich uciśnienia wolnym być, ale też w jednym się królestwie i Rzeczypospolitej, i pod jednym panem osadziwszy, prawom i porządkom onego królestwa służyć i podlegać. Wyjął je Pan Bóg z niewolej tyrańskiej, ale je pod swe prawa święte i sprawiedliwe i służbę swoją zniewolił. A taka niewola jest prawdziwą wolnością, gdy służyć temu, który przyrodzonym panem naszym jest, który służbę dobrze płaci, którego służba wdzięczna i samym jest królowaniem.

Daje się też w tych słowach Pańskich znać, iż królestwa onego i Rzeczypospolitej świeckiej fundamentem chciał Pan Bóg mieć religią abo kapłaństwo, gdy je tak ochrzcił i nazwał, iż gdyby kto spytał: jako to królestwo zowią?, odpowiedziećby każdy mógł: kapłańskie! Bo na religiej, której kapłani nauczają, i na znajomości prawego Boga, i służbie jego osadzone jest i tak się z nim spaja i żeni, jako fundament z budowaniem, które na nim polega i bez którego upada. I dla tego pierwszego onej Rzeczypospolitej świeckiej dał

³²⁵trojaki powróżek trudno przerwać, a pojedynkowy barzo łatwo — Koh 4, 12. [przypis edytorski]

³²⁶zajrzeć (daw.) — zazdrościć. [przypis edytorski]

³²⁷W ciele uczciwszy członek nie gardzi podlejszym — por. do 1 Kor 21–23. [przypis edytorski]

³²⁸Bądźcie mi królestwem kapłańskim i świętym ludem — Wj 19, 6. [przypis edytorski]

³²⁹okrom (daw.) — oprócz, z wyjątkiem. [przypis edytorski]

³³⁰Widzieliście, com uczynił Egipcyanom, a jakom was nosił na skrzydłach orlich... — Wj 19, 4–6. [przypis edytorski]

Organizm, Pozycja społeczna

Modlitwa

Choroba, Religia

Bóg, Niewola, Wolność, Lud, Historia

Wolność, Prawo, Władza

Państwo, Kapłan, Religia

urzędnika Mojżesza, który był kapłanem, jako Psalm mówi: „Mojżesz i Aaron³³¹ między kapłany jego”³³², i zaraz³³³ był i królem³³⁴ albo nawyższym panem, aby ich pierwiej religiej, to jest wiadomości prawego Boga i służby jemu powinnej, a potym spraw Rzeczypospolitej domowych około pokoju i wojen nauczył.

Przeżoż gdy Pan Bóg prawa onej Rzeczypospolitej dawał i pisał, na dwu je tablicach sumował. Pierwszą tablicę pismem o religiej abo służbie Bożej, a drugą o Rzeczypospolitej nappełnił. Bo pierwsza i wtóra, i trzecia ustawa³³⁵ to ma, abyśmy jednego samego Pana Boga mieli, nigdy do inego i do wiar innych nie przystając ani się odmieniając, a żebychmy go czcić umieli, a na służbie się jego czasów swoich, w święta zwłaszcza, przy kapłańskich ofiarach i nauce zabawiali. Na czym jest wszytka religia i urząd kapłański.

Druga zaś tablica o Rzeczypospolitej prawa ma, której pokój i dobro na tym należy, aby urzędy i starszy naszym ojcowie czcią i posłuszeństwem wszelakim uszanowani byli, a jeden drugiemu szkody w sąsiedztwie nie czynił, ale mu spólnej i szczerej miłości dochowywał. „Nie zabijaj, nie cudzołóż, nie kradni, nie pożądaj” — wszytko to do pokoju Rzeczypospolitej służy.

A gdy Mojżesz ten urząd kapłański i królewski abo świecki spuszczać i przez śmierć z niego ustępować miał, patrzmy, jako kapłaństwo z świecką zwierzchnością złączył i prawie ożenił. Gdy mu Pan Bóg dzień śmierci jego nazaczył, prosił Pana Boga mówiąc: „Opatrz, Panie, tę wielkość ludu człowiekiem, któryby mógł przed nimi chodzić i wychodzić, a wprowadzać je i wyprowadzać, aby lud Boży nie był jako owca bez pasterza”³³⁶. Kazał mu Pan Bóg wziąć Jozuego³³⁷ i postawić przed kapłanem Eleazarem, synem Aaronowym, który już był umarł³³⁸, i przed ludem wszytkim nauczał go, jako się sprawować miał, i urząd mu spuścił, rozkazując wszem ludziom, aby go słuchali. I przydał, aby zawždy, gdy co miał poczynać, radził się Pana Boga przez kapłana Eleazara, a na jego słowo wychodził i wchodził on sam i lud wszytek.³³⁹

Obaczmy, jako Jozue, król³⁴⁰ on nad ludem przełożony, bez kapłana urzędu nie bierze; kapłana mu dano, aby go słuchał w tym, co mu od Pana Boga powiadać miał. I napisał o tym prawo Mojżesz³⁴¹: „aby król, skoro stolicę swoją zasiędzie, zakonu Bożego księgi brał od kapłanów i czytał je, i uczył się bać Pana Boga i strzedz ceremonij jego”³⁴².

Widzimy tedy, jako religia i kapłaństwo fundamentem jest królestw u ludzi Boga prawego. Co i sam rozum przyrodzony pokazuje. Bo królestwa i Rzeczypospolite bez Boskiej pomocy fundować się i stać, i obrony mieć nie mogą. Przychodzą na nie takie przypadki i trudności, z których żadną mocą i radą wynieść nie mogą, aż za pomocą nawyższego króla i Boga, który wszytko może.

Dla tegoż i poganie, fundując swoje królestwa, pierwsze prawa o religiej i służbie

Prawo, Bóg, Kapłan,
Religia, Państwo, Wiara

Król, Kapłan, Państwo,
Religia

Prawo, Religia, Historia

³³¹Aaron — postać biblijna, starszy brat i pomocnik Mojżesza; z polecenia Boga namaszczony przez Mojżesza na pierwszego arcykapłana Izraela. [przypis edytorski]

³³²Mojżesz i Aaron między kapłany jego — Ps 98,6. [przypis edytorski]

³³³zaraz (daw.) — tu: jednocześnie, zarazem. [przypis edytorski]

³³⁴Mojżesza, który (...) zaraz był i królem — Mojżesz był przywódcą Izraelitów, ale nie królem; pierwszym wg Biblii królem izraelskim był Saul: wybrany na zgromadzeniu plemion, namaszczony przez Samuela, stworzył monarchię na terenie Palestyny. [przypis edytorski]

³³⁵pierwsza i wtóra, i trzecia ustawa — mowa o pierwszych trzech przykazaniach dekalogu w podziale katolickim, regulujących stosunek ludzi do Boga. [przypis edytorski]

³³⁶Opatrz, Panie, tę wielkość ludu człowiekiem, któryby mógł przed nimi chodzić i wychodzić, a wprowadzać je i wyprowadzać, aby lud Boży nie był jako owca bez pasterza — Niech opatrzy Pan, Bóg duchów wszego ciała, człowieka, któryby był nad tem zgromadzeniem: I mógłby wychodzić i wchodzić przed nimi, a wywodzić je albo wprowadzać; aby lud Pański nie był jako owce bez pasterza. Lb 27,16-17 (Biblia Wujka). [przypis edytorski]

³³⁷Jozue — postać biblijna, bohater Księgi Jozuego, następca Mojżesza, po jego śmierci dowodził najazdem Izraelitów na Kanaan, z powodzeniem oblegając miasta i wygrywając liczne bitwy. [przypis edytorski]

³³⁸przed kapłanem Eleazarem, synem Aaronowym, który już był umarł — tj. przed Eleazarem po śmierci Aarona. [przypis edytorski]

³³⁹Kazał mu Pan Bóg wziąć Jozuego i postawić przed kapłanem Eleazarem (...) rozkazując wszem ludziom, aby go słuchali. I przydał, aby zawždy, gdy co miał poczynać, radził się Pana Boga przez kapłana Eleazara, a na jego słowo wychodził i wchodził on sam i lud wszytek. — por. Lb 27, 20-21. [przypis edytorski]

³⁴⁰Jozue, król — Jozue, podobnie jak Mojżesz (p. wyżej), nie był królem. [przypis edytorski]

³⁴¹napisał o tym prawo Mojżesz... — autorstwo pierwszych pięciu ksiąg Biblii, w tym Księgi Powtórzonego Prawa, z której pochodzi zacytowany przez Skargę nakaz, przypisywano samemu Mojżeszowi. [przypis edytorski]

³⁴²aby król, skoro stolicę swoją zasiędzie, zakonu Bożego księgi brał od kapłanów i czytał je, i uczył się bać Pana Boga i strzedz ceremonij jego — por. Pwt 17, 18-19. [przypis edytorski]

Bożej stawili. Bo wiadoma rzecz jest, iż one na dwanaście tablicach prawa rzymskie³⁴³ na trzy części rozdzielone były: pierwsza o religiej, druga o pospolitych, trzecia o pojedynkowych rzeczach. Bo najlepsze jest rządy i szczęśliwe ludu tego sprawowanie, który się bojaźnią Bożą zaprawił³⁴⁴, a dla tego, który wszystko wie i widzi, i ukarać może, źle czynić nie chce, a urzędem jako ziemskim bogom, od Boga niebieskiego danym, powolność³⁴⁵ oddaje. I chcieli zawždy mędrzy i starszy pogańscy, którzy ludziom prawa pisali i stawili, za to się udawać, iż od bogów one prawa mieli, aby lud bojaźnią bożą do pełnienia ustawionych przywodzili. Tak czynił u Rzymian Numa³⁴⁶ i u Greków Likurgus³⁴⁷, i u Turków Machomet³⁴⁸, choć zmyślając i zwodząc. A czego oni fałszem wspierać chcieli, to lud Boży prawdą dowodną ukazał, iż od samego Boga prawa miał i kapłany, i religią, wedle której się królowie z ludem swoim sprawować winni byli.

A gdy Mojżesz one 70 mężów na urzędy stanowił, pierwaj im do kościoła kazał, gdzie ducha mądrości brali i urząd swój świecki od prorokowania z nauki kapłańskiej poczynali³⁴⁹. To jest pierwaj się nauczyli od kapłanów Pana Boga chwalić i jego moc, i państwo nad sobą znać, i prawa Boże umieć, toż dopiero ludźmi rządzić.

Co się i na Saulu³⁵⁰ pokazało. Skoro był na królestwo od Samuela³⁵¹ pomazany, ducha kapłańskiego wziął i pierwaj prorokować między kapłany począł, tak iż się lud dziwował, mówiąc: „izali i Saul między proroki?”³⁵². Pierwaj niżli rządy świeckie zaczął, niejako się kapłanem stał i prorokować się, to jest służyć Panu Bogu i chwalić go, w bojaźń się jego zaprawując, nauczył.

Tak i Dawid od proctwa takiego królestwo swoje począł. Skoro go na państwo wsadzono, uczynił sejm i prosił poddanych, aby mu służby Bożej pomogli, żeby ona arka Boska uczciwsze miejsce i cześć większą niżli pierwaj miała. I tam między kapłany i w ubiorze ich Pana Boga chwalać, dziwnie się Panu Bogu, od którego królestwo miał, i kapłanom jego poniżył, i skacząc przed arką, owoce religiej i nabożeństwa swego ku Bogu pokazywał³⁵³.

I Salomon początki królowania swego budowaniem kościoła i zbieraniem nań materyi poświęcił. I Jozafat, i Ezechiasz, i Jozjasz, i Joas³⁵⁴ pierwsze oko na religią mieli i z kapłany się zmawiając, i od nich naukę biorąc, z religią się i służbą Bożą spajali i onę od błędów i bałwochwalstwa z kapłanami przeczyścili.

A w nowym zakonie przez trzy sta³⁵⁵ lat sama w kościele religia królestwo Boże i kościół jego sprawowała, to jest sami kapłani i biskupi rządzili, i duchowne ludu Bożego, i świeckie potrzeby odprawując. Bo nie mając jeszcze królów chrześcijańskich, sami sądy świeckie odprawowali i sami karali, i do urzędów pogańskich, jako Apostoł na-

Król, Kapłan, Prorok,
Prorocstwo

Król, Kapłan, Państwo,
Religia, Sąd, Władza

³⁴³*prawo dwunastu tablic* (łac. *lex duodecim tabularum*) — pierwsza w Rzymie konsolidacja prawa zwyczajowego, dokonana w latach 451–449 p.n.e.; jej tekst wyryto na dwunastu tablicach z brązu, wystawionych na widok publiczny na Forum Romanum, głównym placu miasta. [przypis edytorski]

³⁴⁴*nalepsze jest rządy i szczęśliwe ludu tego sprawowanie, który się bojaźnią Bożą zaprawił* — zob. Auzoniusz w mowie dziękczynnej do cesarza Gracjana za otrzymany konsulat: *Ad Gratianum gratiarum actio pro consulatu IX*, 43 (wychwała władzę za to, że, jak oznajmił mu Gracjan, „powierzył swoje zamiary Bogu i jego postanowienie posłusznie spełnił”, wg tłum. Tatiany Krynickiej). [przypis edytorski]

³⁴⁵*powolność* (daw.) — posłuszeństwo. [przypis edytorski]

³⁴⁶*Numa Pompiliusz* (753–673 p.n.e.) — legendarny król rzymski (następca Romulusa), organizator życia religijnego w Rzymie. [przypis edytorski]

³⁴⁷*Likurg* (IX lub VIII w. p.n.e.) — według tradycji starożytnej prawodawca i twórca ustroju Sparty. [przypis edytorski]

³⁴⁸*Machomet* (zm. 632) — prorok islamu, założyciel pierwszej wspólnoty muzułmańskiej, przeobrażonej w teokratyczne państwo religijne. [przypis edytorski]

³⁴⁹*A gdy Mojżesz one 70 mężów na urzędy stanowił, pierwaj im do kościoła kazał, gdzie ducha mądrości brali i urząd swój świecki od prorokowania z nauki kapłańskiej poczynali* — por. Lb 11, 16–17 i 24–25. [przypis edytorski]

³⁵⁰*Saul* (zm. 1010 p.n.e.) — według Biblii pierwszy król Izraela; zjednoczył plemiona izraelskie, powołany przez proroka Samuela na wodza. [przypis edytorski]

³⁵¹*Samuel* (zm. ok. 1007 p.n.e.) — prorok sprawujący również funkcje kapłańskie, ostatni z sędziów starożytnego Izraela. [przypis edytorski]

³⁵²*izali i Saul między proroki?* — 1 Sm 10, 11. [przypis edytorski]

³⁵³*Tak i Dawid (...) żeby ona arka Boska uczciwsze miejsce i cześć większą niżli pierwaj miała. I tam między kapłany i w ubiorze ich Pana Boga chwalać (...) skacząc przed arką, owoce religiej i nabożeństwa swego ku Bogu pokazywał* — zob. 2 Sm 6, 1–15. [przypis edytorski]

³⁵⁴*Jozafat, Ezechiasz, Jozjasz, Joasz* — biblijni królowie Judy, wg kolejności panowania: Jozafat (870–848 p.n.e.), Joasz (Jehoasz): 837–797 p.n.e.), Ezechiasz (716–687 p.n.e.), Jozjasz (640–609 p.n.e.). [przypis edytorski]

³⁵⁵*sta* — daw. lm liczebnika sto. [przypis edytorski]

uczyl, o sprawiedliwosc chodzic zakazowali³⁵⁶. I byli biskupi, jako Mojzesz na przodku³⁵⁷, i kaplanmi, i królami, religia z królestwem zlaczajac. I przetoz ony chrzescijany Piotr s. nazwal kaplanstwem królewskim³⁵⁸ na wzor kościoła starego, który jest nazwany królestwem kaplańskim³⁵⁹. Z taką różnością: tam było królestwo, ale kaplańskie, a u nas kaplaństwo, ale królewskie; tam król rządził, ale z kaplanem, a tu kaplan rządził, ale z królem i przez króla. Oba miecze³⁶⁰ dane Piotrowi: jednym sam władnie, to jest duchownym, drugim przez króla i pany, jako s. Bernat³⁶¹ napisał³⁶². A to dla tego, iż nowy zakon więcej ma duchowieństwa i na religiej głębiej się funduje, niżli on stary, i gorętszą ma służbę Bożą. Bo kościół nowy i królestwo jego lepiej i jaśniej zna Pana Boga swego i lepiej się go boi bojaźnią synowską, i większą ma z przykładów Syna Bożego wzgardę rzeczy tych widomych, i większe do duchownych skarbów i kochania się w nich pobrał przywileje. Przetoz duchowny urząd pierwszy w nim jest niżli królewski.

Dla tegoż, gdy się w nowym zakonie królestwa świeckiego zabawy z biskupów znośły, a na świeckie się pany, począwszy od Konstantyna Wielkiego³⁶³, wkładały, nic sobie wysokiego nad kapłany królowie nie brali, ale jako synowie duchowni ojcom swoim kapłanom się unizyli i jako posłańce od Boga czcili. Bo nie kapłani do królów świeckich, ale królowie do kapłanów i do rządu, i Rzeczypospolitej chrześcijańskiej, i do praw ich przystawali. I iściło się proroctwo Izajasza, iż „wilcy do baranów, lwi do owiec, lampartowie do cieląt przystawali i z nimi mieszkać chcieli, i małej się dziecinie poganiać i rządzić dopuścili”³⁶⁴. To jest, oni królowie i cesarze, i monarchowie wszytkiego świata, którzy jako okrutni lwi i wilcy, i lampartowie, owce Chrystusowe przez 300 lat rozdzierali i pożerali, potym złożywszy jad i moc, i okrucieństwo swoje, do tych owieczek, które zabijali, cisnęli się i wprasali, i rządzić się onym świętym a ubogim, jako małym dziecinom, biskupom i kapłanom dopuszczali.

Co się naprzód na Konstantynie Wielkim pokazało, który swoje państwo i cesarstwo ono wszytkiego świata na religiej chrześcijańskiej osadził. Znając tego Boga, od którego państwo miał, wielce czcił kapłany jego i na służbę religiej i rozmnożenie wiary Chrystusowej moc i dostatek swój obrócił. Bo puścił wyroki swoje językiem łacińskim po wszytkim świecie, aby chrześcijanom wolno było wszędzie kościoły budować i wolno zakon Boży i Ewangelią rozsiewać, i każdemu do niej przystępować³⁶⁵. Biskupy tak uczcił, iż się nigdy w ich sądy wdawać nie chciał, i owszem sądzić im i rzeczy świeckie, i od swoich wszytkich sędziów i urzędników do nich apelować dopuścił, egzekucją ich dekretów czynić rozkazując³⁶⁶.

³⁵⁶do urzędów pogańskich, jako Apostoł nauczył, o sprawiedliwość chodzic zakazowali — zob. 1 Kor 6, 1–6. [przypis edytorski]

³⁵⁷na przodku (daw.) — na przedzie; na początku. [przypis edytorski]

³⁵⁸ony chrzescijany Piotr s. nazwal kaplanstwem królewskim — 1 P 2, 9. [przypis edytorski]

³⁵⁹kościół starego, który jest nazwany królestwem kaplańskim — Wj 19, 6. [przypis edytorski]

³⁶⁰oba miecze — symbole władz w doktrynie dwuwładzy, sformułowanej w V w. przez papieża Gelazego I, zgodnie z którą rozróżnia się władzę świecką, panującą nad ciałem, sprawami doczesnymi, oraz władzę duchowną, panującą nad duszą, sprawami religijnymi. [przypis edytorski]

³⁶¹Bernard z Clairvaux (1090–1153) — opat klasztoru w Clairvaux, filozof i teolog; ojciec mistyki średnio-wiecznej; święty katolicki. [przypis edytorski]

³⁶²Oba miecze dane Piotrowi: jednym sam władnie, to jest duchownym, drugim przez króla i pany, jako s. Bernat napisał — Bernard z Clairvaux, *De consideratione*, IV, III, 7 (parafraza głównej tezy). [przypis edytorski]

³⁶³Konstantyn I Wielki (272–337) — cesarz rzymski, reformator państwa, pierwszy z cesarzy, który przeszedł na chrześcijaństwo; w 313 wydał edykt mediolański, proklamując swobodę wyznawania tej religii; zwołał sobór nicejski (325), pierwsze zgromadzenie biskupów chrześcijańskich z całego państwa, oczekując rozwiązania sporów doktrynalnych. [przypis edytorski]

³⁶⁴iściło się proroctwo Izajasza, iż „wilcy do baranów, lwi do owiec, lampartowie do cieląt przystawali i z nimi mieszkać chcieli, i małej się dziecinie poganiać i rządzić dopuścili” — Iz 11, 6. [przypis edytorski]

³⁶⁵Bo puścił wyroki swoje językiem łacińskim po wszytkim świecie, aby chrześcijanom wolno było wszędzie kościoły budować i wolno zakon Boży i Ewangelią rozsiewać, i każdemu do niej przystępować — Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna (Historia Ecclesiae)* X, rozdz. II i V. [przypis edytorski]

³⁶⁶Biskupy tak uczcił, iż się nigdy w ich sądy wdawać nie chciał, i owszem sądzić im i rzeczy świeckie, i od swoich wszytkich sędziów i urzędników do nich apelować dopuścił, egzekucją ich dekretów czynić rozkazując — *Codex Theodosianus, De Episcopali Iudicio*, I 1. Skarga zaczerpnął ten tekst ze współczesnego sobie dzieła Baroniusza *Annales ecclesiastici*, którego pierwsze 7 tomów, obejmujących dzieje Kościoła do roku 590, ukazało się przed napisaniem *Kazań sejmowych*. [przypis edytorski]

Donatysty³⁶⁷ heretyki, gdy do sądu kościelnego do niego apelowali, tak zgromił, jako Optatus³⁶⁸ napisał: „O jadowite szaleństwo i śmiałość, jakoby w rzeczach pogańskich tak śmieli apelacją wkładać!”³⁶⁹.

A iż się był Konstantyn u pogaństwa nauczył, jako nawyższego biskupa bogów swoich fałszywych Rzymianie pogańscy czcili, nie chciał się w tym pogaństwu dać uprzedzić, aby nawyższego biskupa prawego Boga chrześcijańskiego lepiej i znacznie uczcić nie umiał. U Rzymian taką moc miał nawyższy biskup bogów onych fałszywych, iż mógł względem religij sejmowe ich dekreta podnosić³⁷⁰ i moc im brać, i wojny żadnej bez jego przyzwolenia zacząć nie można³⁷¹. I dla tego i ten Konstantyn, już będąc chrześcijaninem, dla senatu, w którym było jeszcze wiele pogan, i inni po nim aż do Gracyana³⁷², chcąc tę moc na pogaństwo przy sobie mieć, nawyższych biskupów pogańskich tytuł nosili. Przetoż na Sylwestra³⁷³ Konstantyn, jako nawyższego prawego Boga biskupa, wielkie czci włożył, bo mu pałacu swego Laterańskiego³⁷⁴ ustąpił, a potym i Rzymu, i imiony wielkimi stolicę onę nadał³⁷⁵, tak jako wszytkiego państwa swego podporę.

I potym w takiej czci u niego i u synów jego, i u innych chrześcijańskich cesarzów biskupi byli, jaka się z powieści jednego pisarza kościelnego pokazuje. Tak pisze o Leoncyusie³⁷⁶, biskupie w Trypolis³⁷⁷ w Lidyej: „Gdy Eusebia cesarzowa³⁷⁸, hardością świecką wyniosła, posłała, aby do niej Leoncyus biskup przyszedł, on jej tak wskazał³⁷⁹: jeśli chcesz, abych do ciebie przyszedł, zachowajże powinna biskupom uczciwość³⁸⁰. Skoro ja wnidę, ty z wysokiego majestatu twego znidź i pocześnie³⁸¹ przeciw mnie wynidź, i spuść głowę pod ręce moje do brania błogosławieństwa. Potym ja siędę, a ty ze wstydem stać będziesz, aż ci siedzieć rozkażę. Jeśli tak uczynisz, przyjdę do ciebie, a inaczej nie możesz mi tak wiele dać, abych ja uczciwości przystojnej biskupiej zaniedbał, a Boski kapłan-

Król, Kapłan, Pokora,
Religia, Władza

³⁶⁷ *donatysty* — zwolennicy poglądów biskupa Donata z Kartaginy, członkowie chrześcijańskiego ruchu konfesyjnego w rzymskiej prowincji Afryki Prokonsularnej, zapoczątkowanego w następstwie prześladowania chrześcijan za cesarza Dioklecjana (303–305); przeciwstawiali się ponownemu przyjmowaniu do Kościoła tych, którzy odeszli od niego w czasie prześladowań, odmawiali ważności chrztom i święceniom dokonywanym przez „zdrajców”, którzy wydali władzom współwyznawców, święte księgi lub sprzęty liturgiczne; pomimo lokalnego poparcia donatyzm został potępiony na kilku synodach, od czasów Konstantyna był represjonowany przez władze cesarskie, zanikł w wyniku najazdu ariańskich Wandalów na Afrykę w V w. [przypis edytorski]

³⁶⁸ *Optat z Mileve* (ok. 320–400) — biskup Milewy w Numidii, święty Kościoła katolickiego; autor *Traktatu przeciw donatystom*, znanego także pod tytułem *Przeciw Parmenianowi* (łac. *Contra Parmenianum*), pierwszej rozprawy wymierzonej w donatystów. [przypis edytorski]

³⁶⁹ *O jadowite szaleństwo i śmiałość, jakoby w rzeczach pogańskich tak śmieli apelacją wkładać!* — Optat, *Contra Parmenianum* I, 25. Skarga zaczerpnął ten tekst z dzieła Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 3). [przypis edytorski]

³⁷⁰ *podnosić* (daw.) — znosić. [przypis edytorski]

³⁷¹ *U Rzymian taką moc miał nawyższy biskup bogów onych fałszywych, iż mógł względem religij sejmowe ich dekreta podnosić i moc im brać, i wojny żadnej bez jego przyzwolenia zacząć nie można* — Cycceron, *O naturze bogów* (*De natura deorum*) II, 4; Cycceron *O prawach* (*De legibus*) II, 8. [przypis edytorski]

³⁷² *Gracjan* (359–383) — cesarz rzymski; pierwszy z cesarzy, który odmówił przyjęcia tytułu *pontifex maximus* (najwyższy kapłan) i związanych z tym urzędem funkcji; w 382 usunął ołtarz bogini zwycięstwa Wiktorii z sali posiedzeń senatu i odebrał dotacje państwowe świątyniom pogańskim. [przypis edytorski]

³⁷³ *Sylwester I* (zm. 335) — papież w latach 314–335, święty katolicki. [przypis edytorski]

³⁷⁴ *Pałac Laterański* — jedna z rezydencji papieskich w Rzymie. [przypis edytorski]

³⁷⁵ *imiony wielkimi stolicę onę nadał* — mowa o darowiznach z tzw. Donacji Konstantyna, sfalszowanego dokumentu cesarza Konstantyna Wielkiego, w którym rzekomo przekazuje on papieżowi Sylwestrowi I Pałac Laterański, Rzym, Italię i całą zachodnią część państwa rzymskiego. Używany w średniowieczu dla poparcia politycznych roszczeń papieżstwa, dokument ten w rzeczywistości powstał na przełomie VIII i IX w., zaś fałszerstwo wykazano w XV w. Przyparty do muru Skarga, zarzut powoływania się na to fałszerstwo skomentował: „Co sie tycze darowizny Konstantego, iż Rzymu Papieżowi ustąpił: o czym ten krzywolog wiele kart popluskal [...] Na to mu tylko powiemy [...]: Kto dał, ten dał. Papieże tego i Kościół źle nie nabył, ani wydarł” (*Na treny i lament Theophila Orthologa, Do Rusi Gręckiego [!] Nabożeństwa, Przestroga*, Kraków 1610, s. 46). [przypis edytorski]

³⁷⁶ *Leoncjusz* — biskup Trypolis w Lidii (w zach. Azji Mniejszej) od 359. [przypis edytorski]

³⁷⁷ *Trypolis* — tu: Trypolis nad Menandrem, staroż. miasto w Azji Mniejszej, na granicy Frygii, Karii i Lidii. [przypis edytorski]

³⁷⁸ *Flavia Eusebia* (337–ok. 361) — druga żona cesarza Konstancjusza II. [przypis edytorski]

³⁷⁹ *wskazać* (daw.) — tu: odpowiedzieć. [przypis edytorski]

³⁸⁰ *uczciwość* (daw.) — tu: cześć, szacunek. [przypis edytorski]

³⁸¹ *pocześnie* (daw.) — z szacunkiem. [przypis edytorski]

ski urząd zelżył³⁸². Po tym rozumieć każdy może, w jakiej czci u cesarzów i królów, na początku do wiary świętej przystających, religia i jej kapłani byli.

Teodozyus więtszy³⁸³ jako ś. Ambrożego³⁸⁴ w Medyolanie czcił i jako się jego zwierzchności kościelnej bał, religiej i kapłanom głowę swoją i majestat na przyjmowanie danej od nich pokuty uniżając, czytaj w żywocie ś. Ambrożego³⁸⁵. Ten skoro na państwo i cesarstwo posadzony od Boga był, zaraz religiej służyć począł, aby ją swoje panowanie wspierał. Dekreta zaraz wydał na Aryany³⁸⁶, którzy byli za Walensa³⁸⁷, cesarza aryańskiego, wszystkie stolice biskupie, katoliki wygnawszy, osiedli: aby wrócili to, co źle wydarli, a jady swemi psować wiary świętej i dusz ludzkich przestali.

Honoryus³⁸⁸, syn jego, pisząc do Arkadyusza³⁸⁹ brata, który w Carogrodzie³⁹⁰ wschodnie królestwa sprawował a świętego biskupa Chryzostoma³⁹¹ i inne przy nim, dla jadu i gniewu nań żony swej Eudoksyej³⁹², prześladował, tak mówi: „Pewienem tego, bracie namilszy, iż panowanie nasze i upada, i stoi modlitwami kapłańskimi³⁹³, to jest, gdy kapłany i religią czcimy, Bóg nasze utwierdza państwo, a gdy je gniewamy i religiej nie służymy, Bóg je obala. Patrz, jako ten panowania i królestwa swego za fundament i zatrzymanie religią ma!

Teodozyus też mniejszy³⁹⁴, syn Arkadyusza, pisząc do biskupów o synodzie Efezskim³⁹⁵, tak mówi: „Usadzenie naszej Rzeczypospolitej naprzędniej³⁹⁶ się na religiej, która ku Bogu jest, wspiera i ma z nią wielkie powinowactwo i towarzystwo, i jedna z drugiej wisi³⁹⁷, i jedna z szczęścia drugiej pomnożenie bierze³⁹⁸. Patrz, jako religią królestwa zna być podporą i takie obojga złączenie między sobą, iż gdy jednej źle się dzieje, druga też ucierpieć musi, i gdy się jednej szczęści, druga też przy niej kwitnie.

Tenże cesarz wielką pokorę swoją ku Panu Bogu, kościołom i ołtarzom jego wyświad-

Król, Religia, Pokora

³⁸²Gdy Eusebia cesarzowa, hardością świecką wyniosła, posłała, aby do niej Leoncyus biskup przyszedł... — *Księga Suda*, leksykon bizantyjski z X w., cytowany za pośrednictwem Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 3). [przypis edytorski]

³⁸³Teodozjusz I Wielki (347–395) — ostatni cesarz władający wschodnią i zachodnią częścią cesarstwa rzymskiego. [przypis edytorski]

³⁸⁴Ambroży z Mediolanu (ok. 339–397) — arcybiskup Mediolanu, święty katolicki. [przypis edytorski]

³⁸⁵Teodozyus więtszy jako ś. Ambrożego w Medyolanie czcił i jako się jego zwierzchności kościelnej bał, religiej i kapłanom głowę swoją i majestat na przyjmowanie danej od nich pokuty uniżając, czytaj w żywocie ś. Ambrożego — w roku 390 dowódca cesarskiego garnizonu w Tessalonikach aresztował popularnego woźnicę rydwanów i został zlinczowany przez tłum. Dla utrzymania autorytetu władzy i ukarania miasta, z rozkazu cesarza Teodozjusza, kiedy mieszkańcy Tessalonik zbrali się w cyrku, wojska cesarskie dokonały masakry, zabijając 7000 osób. Ambroży, biskup Mediolanu, w którym mieścił się wówczas dwór cesarski, potępił władcę i odmówił mu prawa przyjmowania eucharystii, dopóki nie okaże skruchy i nie odbędzie pokuty. Po kilku miesiącach pokuty Teodozjusz został dopuszczony do mszy. [przypis edytorski]

³⁸⁶arianie — odłam chrześcijaństwa kierujący się nauką Ariusza, prezbitera Kościoła w Aleksandrii w IV w., który dowodził, że Syn Boży, jako zrodzony przez wiecznego Boga, musiał mieć początek, więc nie był równy Bogu, lecz, mimo boskości, niższy w hierarchii bytów. Wystąpienie Ariusza silnie spolaryzowało chrześcijaństwo, co doprowadziło do zwołania w 325 soboru nicejskiego, na którym uchwalono, że Syn Boży jest całkowicie równy Bogu Ojcu i taki sam co do istoty. Rozstrzygnięcie nie zostało powszechnie przyjęte i mający wielu wyznawców arianizm do 389 cieszył się nawet poparciem cesarzy. Do VII w. utrzymywały się wpływy arianizmu wśród ludów germańskich. [przypis edytorski]

³⁸⁷Walens (328–378) — cesarz rzymski. [przypis edytorski]

³⁸⁸Honoriusz (384–423) — cesarz zachodniorzymski (od 395); syn Teodozjusza I Wielkiego, razem z bratem Arkadiuszem podzielił cesarstwo na część zachodnią i wschodnią. [przypis edytorski]

³⁸⁹Arkadiusz (ok. 377–408) — cesarz wschodniorzymski (od 395); syn Teodozjusza I Wielkiego, razem z bratem Honoriuszem podzielił cesarstwo na część zachodnią i wschodnią. [przypis edytorski]

³⁹⁰Carogród — dawna słowiańska nazwa Konstantynopola (ob. Stambuł). [przypis edytorski]

³⁹¹Jan Chryzostom, czyli Złotousty (ok. 350–407) — biskup Konstantynopola, pisarz i słynny kaznodzieja, teolog; święty prawosławny i katolicki; piętnował obyczaje dworu, za co z inicjatywy cesarzowej Eudoksji został skazany na wygnanie. [przypis edytorski]

³⁹²Elia Eudoksja (zm. 404) — cesarzowa bizantyjska jako żona Arkadiusza. [przypis edytorski]

³⁹³Pewienem tego, bracie namilszy, iż panowanie nasze i upada, i stoi modlitwami kapłańskimi — Baroniusz, *Annales ecclesiastici* (t. 5). [przypis edytorski]

³⁹⁴Teodozjusz II (401–450) — syn cesarza Arkadiusza i wnuk Teodozjusza I Wielkiego, w latach 408–450 cesarz wschodniorzymski. [przypis edytorski]

³⁹⁵synod efeski a. sobór efeski — zgromadzenie biskupów chrześcijańskich Cesarstwa Rzymskiego, zwołane przez cesarza Teodozjusza II do Efezu w 431 r. [przypis edytorski]

³⁹⁶naprzędniej (daw.) — najlepiej. [przypis edytorski]

³⁹⁷wisieć — tu: zależeć. [przypis edytorski]

³⁹⁸Usadzenie naszej Rzeczypospolitej naprzędniej się na religiej, która ku Bogu jest, wspiera i ma z nią wielkie powinowactwo i towarzystwo, i jedna z drugiej wisi, i jedna z szczęścia drugiej pomnożenie bierze — Skarga cytuje akta soboru (*Acta Concilii Ephesini*) z Baroniusza, *Annales ecclesiastici* (t. 5). [przypis edytorski]

czył, gdy prawo dając, aby nikt ani żaden urząd naszkodliwszego złoźnika w kościele pojąć nie śmiał, tak pisze: „My, którzy zbroją sprawiedliwego panowania zawždy obtoczeni jesteśmy, gdy do kościoła wchodzimy, orężę przed kościołem zostawujemy i koronę, znak królewskiego majestatu, pokornie zejmujemy, a do świętego ołtarza tyło na ofiarę z podarki przystępujemy, które ofiarowawszy zaś się na miejsce pospolite wracamy i nic sobie z boskich tajemnic nie przywłaszczamy”³⁹⁹. O niewysłowiona pokoro ku Bogu, jakoś była sroga nieprzyjaciołom! Ten Teodozyus, mniejszy nazwany, nie będąc nigdy na wojnie, ale tyło z siostrami, które mniski⁴⁰⁰ stan w czystości wiodły, i z oną mądrą panienką Pulcheryą⁴⁰¹, starszą między nimi, na służbie Bożej przebywając, większe zwycięstwa niżli który nacudowniejszy i nawojenniejszy król przez swoje hetmany otrzymawał. Tak religia jego państwo trzymała i rozszerzała.

Niech się ukarzą ci nieuczciwi i wszeteczni takim przykładem, którzy na sejmiki jeżdżąc zbrojno, w kościołach nie tyło po ołtarzach depcą, ale też przed ołtarzami krew rozlewają i zabijają, i króla w posłach jego, i Pana Boga w kościołach jego łączą. Ten cesarz i broni do kościoła nie niósł, a ci w kościele strzelają i zabijają, a jeszcze bez karania zostają. O królestwo niesprawiedliwe, jako tego przypłacisz! O ziemia, która to cierpisz, jako pożerać będziesz obywatela swoje tak niezbożne!

Co jedno było królestw chrześcijańskich, wszystkie się na religiej pobudowały i fundowały. Bo każdy król chrześcijański koronę swoją i miecz, i moc królewską od Chrystusa przez kapłana jego bierze, i nigdy doskonałym królem nie jest, póki koronowany od kapłana nie bywa. W ręku kapłańskich profesyą⁴⁰² i przysięgę czyni, iż jako sługa Chrystusów bronić kościołów i kapłanów, i praw kościelnych winien jest, i temu dosyć czynić się obiecuje. Takie jest po wszystkim chrześcijaństwie prawo. Karolus Wielki⁴⁰³ i na tytułach swoich pisał się: *indignus advocatus Ecclesiae S. Catholicae*⁴⁰⁴. I służyli Chrystusowi wedle Psalmu⁴⁰⁵, wiarę świętą jego z kapłany rozszerzając, na heretyki i nieprzyjaciela prawdy katolickiej prawa dając i od nich ludzkie dusze wybawiając, kościoły wszędzie fundując i nadając i złoto, i srebro swoje do nich, jako prorokował Izajasz, wnosząc.

Tenże Prorok mamkami kościelnymi nazywa króle, którzy religią nowego zakonu piastować i karmić, i zdobić mieli. Słowa są prorockie: „Do ciebie, nowy Hierozolimie (to jest kościele Chrystusów), przywiodę syny twoje zdaleka, srebro ich i złoto z nimi imieniu Pana Boga twego, i zbudują synowie postronni mury twoje, i królowie ich służyć ci będą”⁴⁰⁶.

To o nowym Hieruzalem mówi, bo ono stare, gdy budować znowu za chrześcijaństwa Julian Apostata⁴⁰⁷ na wzgardę Chrystusowi zaczynał, ogniem i trzęsieniem ziemi odpędzony jest⁴⁰⁸. Kościół Chrystusów króle wszystkiego świata przyjął za syny i sługi Chrystusowe, aby oblubienicy jego, to jest religiej i kościołowi służyli.

Król, Państwo, Kapłan,
Obrzędy

Proroctwo, Prorok

Chrystus

³⁹⁹ *My, którzy zbroją sprawiedliwego panowania zawždy obtoczeni jesteśmy...* — Skarga cytuje *Codex Theodosianus: de his, qui confidunt ad Ecclesiam* za Baroniuszem, *Annales ecclesiastici* (t. 5). [przypis edytorski]

⁴⁰⁰ *mniski* (daw.) — zakonny, mniszny. [przypis edytorski]

⁴⁰¹ *Pulcheria*, właśc. *Aelia Pulcheria* (399–453) — córka cesarza Arkadiusza, starsza siostra Teodozjusza II, który pozostawał pod jej dużym wpływem; w 414 ogłoszona przez brata cesarzową; antysemitka, zwalczała judaizm i nestorianizm, święta Kościoła katolickiego i prawosławnego; w 441 odprawiona z dworu cesarskiego, została mniszka, powróciła na dwór po śmierci brata; od 450 cesarzowa, jako żona Marcjana. [przypis edytorski]

⁴⁰² *profesja* a. *profesja* (rel., daw.) — uroczyste wyznanie wiary. [przypis edytorski]

⁴⁰³ *Karol I Wielki* (742/747–814) — król Franków i Longobardów, cesarz rzymski. [przypis edytorski]

⁴⁰⁴ *indignus advocatus Ecclesiae S. Catholicae* (łac.) — niegodny orędownik, obrońca Św. Kościoła Katolickiego. [przypis edytorski]

⁴⁰⁵ *służyli [królowie] Chrystusowi wedle Psalmu* — Ps 2, 10–11. [przypis edytorski]

⁴⁰⁶ *Do ciebie, nowy Hierozolimie (to jest kościele Chrystusów), przywiodę syny twoje zdaleka, srebro ich i złoto z nimi imieniu Pana Boga twego, i zbudują synowie postronni mury twoje, i królowie ich służyć ci będą* — por. Iz 60, 9–10. [przypis edytorski]

⁴⁰⁷ *Julian Apostata*, właśc. *Flavius Claudius Julianus* (331–363) — cesarz rzymski (od 361), znany jako Julian Apostata (Odstępca) ze względu na odstępstwo od chrześcijaństwa i powrót do tradycyjnych rzymskich kultów religijnych. [przypis edytorski]

⁴⁰⁸ *To o nowym Hieruzalem mówi, bo ono stare, gdy budować znowu za chrześcijaństwa Julian Apostata na wzgardę Chrystusowi zaczynał, ogniem i trzęsieniem ziemi odpędzony jest* — przed wyruszeniem na wojnę, w której zginął, Julian wydał dyspozycje odbudowy Świątyni jerozolimskiej; według niektórych ówczesnych autorów wysiłki budowniczych były ustawicznie niszczone przez cudownie zsyłane kłęski. Skarga powołuje się tutaj na współczesnego Julianowi Cyryla Jerozolimskiego, greckiego biskupa Jerozolimy, doktora Kościoła i świętego, który jednak nie wspomina o takich wydarzeniach, a jedyna wzmianka o Świątyni w jego pismach, w *Catechesis* XV, 15, to wnioskowanie na podstawie Biblii, że Świątynia nigdy nie zostanie odbudowana. [przypis edytorski]

To także królestwo Polskie na tejsze się religiej ś. osnowało i już sześć set lat blisko stoi, nigdy jej nie odmieniając. Królowie naszy także z ołtarza przez kapłana moc królewską i władzę, za zezwoleniem obywatelów ziemie tej, bierzą; także Chrystusowi się służąc i kościołowi jego obroną być przysięgają.

I to czynili do tego czasu pobożni naszy i święci królowie. Biskupy święte jako ojce swoje czcili; kościoły imiony, dziesięcinami, złotem i srebrem nadali; wiary ś. przeciw pogaństwu bronili i drudzy⁴⁰⁹ o nię na wojnie umierali. Biskupami radę swoją i bok swój prawy osadzili; prawa na heretyki srogie, którzy religią katolicką psują, wydali; i nic innego tak pilnego w królewskim swoim urzędzie nie mieli, jako religiej bronić, aby tak jako na niej królestwo ufundowane jest, tak na niej szczęśliwie trwało, Boga samego i Chrystusa podporą i zatrzymanim swoim mając, a bojąc się pogroźki onej u Izajasza, tamże napisanej: „Królestwo, które tobie (kościelne Chrystusów!) służyć nie będzie, upadnie i narody spustoszeją”⁴¹⁰.

Teraz przed lat kiladziesiąt nastąpiły herezye na katolicką ś. wiarę, na której to królestwo zasiadło, i na kapłaństwo, do którego ta Rzeczpospolita przywiązana jest, jady i ostre nieprzyjaźni swoje podnosząc: chcąc, aby ustąpiła, a ich nową i gościnną⁴¹¹ religią znowu osadzone to królestwo zostało. Nowego Chrystusa, nową a w Koronie nigdy niesłychaną naukę przynoszą, którą gdy my Pismem świętym, prawdą, koncyliami, doktormi i starożytnością zbijamy, od dysputacyej⁴¹², na której ustawicznie tracili, do chytrych rad i wynalazków swoich uciekają się. Prawa tu sobie knować na sejmach chcą, które Konfederacyą⁴¹³ zowią, któremiby po mału z królestwa wiarę wszystkę chrześcijańską wycisnęli: gdy jako z piekła samego kacermistrze⁴¹⁴ i błędy wszystkich heretyków do nas niosą, a nic, co kościołom pobrali, wrócić ani żadnej o krzywdy kościelne sprawiedliwości podlegać nie chcą.

Ale, proszę, czujcie się, jako źle inne i obce fundamenta pod budowanie stare podkładać, jako źle do zrosłego ludzkiego ciała trzecią rękę i trzecią nogę przylepiać. Na katolickiej wierze Kościoła ś. rzymskiego to królestwo zbudowane jest: tak stało przez sześćset lat, tak Chrystusa prawego i jego ś. Ewangelią piastowało, tak duchowne swoje ojce i kapłany czcilo i tak im i świętej nauce ich posłuszne było, tak się rozkwitnęło i tak wiele narodów do siebie skupiło, tak nieprzyjaciołom się odejmowało, tak sławy wielkiej u postronnych dostało. Ten stary dąb tak urósł, a wiatr go żaden nie obalił, bo korzeń jego jest Chrystus i kapłani jego, i nabożeństwo ku Bogu katolickie. Ruszcież jedno tych fundamentów religiej starej i kapłaństwa, ujrzycie wielkie zryśowanie murów królestwa i ojczyzny waszej: a za tym i upadek, obroń Boże, nastąpi.

Korona ta ty stany jako członki w ciele swoim zawżdy miała: Duchowny, Senatorski, żołnierski, miejski, oracki albo kmiecy. Tak się to ciało zrosło z tych pięci członków, tak ta ręka z tymi palcami pięcią urodziła się i uchowała, i zmocniła. Teraz stan jakiś się ozywa Ewangelików, którzy kupy sobie i zjazdy czynią, do królów poselstwa ślą, tu na sejmie synmi się koronnymi czynią i rządy swoje, i statuta, i prawa stawić myślą. Gdzież im miejsce w tym ciele Rzeczypospolitej i królestwa tego dacie? Jeśli są duchowni, niech między biskupy i plebany idą: lecz ich inaczej nie przyjmą, jedno do posłuszeństwa biskupiego, gdzie uczyć się muszą, nie nauczać. Jeśli między senatory: a kto ich tam sadził i mianował? Jeśli między rycerstwo: tedy tam już Ewangelia stara, na którą miecze swoje, gdy ją czytano, ukazowali, uprzedziła; na wojnę im i do szable, nie na stanowienie wiary ukażą. Jeśli między mieszczany: tam wszystkie kościoły dawno opatrzone są religią. Jeśli między oracze chcą, niech idą: rolę im orać każą. Gdzież ten szósty palec włożycie? Wiercież mi, iż waszej ręce zawadzi: a jeśli gwałtem go ze krwią wprawować chcecie, wszystkę rękę zgubicie. Upadnie wszystko królestwo wasze, jeśli ten nowy stan, z którym się to ciało nie urodziło, do niego, to jest ewangeliki albo raczej wszystkie heretyki, przyjmiecie.

⁴⁰⁹drugi (daw.) — tu: niektórzy. [przypis edytorski]

⁴¹⁰Królestwo, które tobie (...) służyć nie będzie, upadnie i narody spustoszeją — Iz 60, 12. [przypis edytorski]

⁴¹¹gościnnie (daw.) — tu: zagraniczny, obcy, nietutejszy. [przypis edytorski]

⁴¹²dysputacja (daw.) — dyskusja, rozprawa, polemika. [przypis edytorski]

⁴¹³Konfederacja — Skarga ma tu na myśli Konfederację warszawską, czyli uchwałę, podjętą 28 stycznia 1573 r. na sejmie konwokacyjnym w Warszawie, zapewniającą swobody wyznania szlachcie w Rzeczypospolitej. [przypis edytorski]

⁴¹⁴kacermistrz (daw.) — przywódca heretycki. [przypis edytorski]

Polska, Król, Religia,
Wiara, Kapłan, Władza

Religia, Wiara, Walka,
Kłótnia

Państwo, Organizm,
Pozycja społeczna

Jakoż się oni synmi koronnymi zwać mają, którzy w Koronie nie są ani stanu żadnego koronnego nie mają? Jako ta trzecia ręka i na którym miejscu w tym ciele stanie, i jako ją w nie wprawicie? Musicie pierwiej to ciało zabić i tę Koronę zgubić, toż dopiero nową z nowemi stany tworzyć i budować. Co jeśli się wam powiedzie, sami się siebie poradźcie.

Jakie upadki królestwom i policyom⁴¹⁵ herezye czynią, a jako sama katolicka wiara świeckie królestwa zatrzymawa i szczęścia ich pomnaża, na drugim kazaniu, da-li Pan Bóg, usłyszycie. Na ten czas proszę od Chrystusa, prze dobre wasze i zdrowie ojczyzny miłej waszej, szanujcie religiej katolickiej jako żony i oblubienice królestwa i ojczyzny swojej, jako fundamenta budowania waszego, w którym macie żony, dzieci, majątności i dostatki. Szanujcie jako ciała tak zrosłego i dostałego⁴¹⁶, w którym trudno bez krwie i śmierci nowe członki wprawować. Wszystkie prawa wasze i sejmy wasze na to naprzód obracajcie, aby chwała Boża katolicka była obroniona i rozmnożona. Bo jeśli wy czci Bożej, czci Chrystusa Boga swego, od heretyków, którzy bluźnią bóstwo jego, którzy potwarzają oblubienicę namilszą jego, którzy niszczą Kościół jego, bronić będziecie: on was bronić będzie. Jeśli prawdziwymi uczniami jego i w bojaźni jego przemieszkować będziecie, będzie wam zawždy Bogiem waszym i obronę, i ucieczkę pod skrzydłami jego mieć będziecie. Jeśli to królestwo kościołowi Chrystusowemu służyć będzie, wyniesie je i wyrwie mocny Chrystus ze wszelkiego niebezpieczeństwa. A jeśli od kościoła służby kościelnej odstąpi, jako zagroził Izajasz, zginie i spustoszeje⁴¹⁷.

Patrzcie na upadki królestw, które od Kościoła ś. i jedności religiej ś. odpadły, jako popustoszały. Patrzcie na bliską sąsiedzką ziemię Węgrów⁴¹⁸, niegdy bogatych i możnych! Na ono złote jabłko królestwa ich, jako na obleciały⁴¹⁹ dom, jako na dąb, z którego liście opadły, jako na ogród uschły bez wody, jako na kuczkę⁴²⁰ przy winnicy⁴²¹. Lud w niewolę pobrano, szlachtę wybito, zamki popsowano, na drugich Turczyn co dzień się więcej wzmacnia, a co dzień ziemię i wszystko psuje.

Spytajcie wedle Pisma: „czemu tak Pan Bóg uczynił ziemi tej, co to za gniew niezmierny jego?”⁴²². I odpowiedzą wam: „Bo opuścili znowę Pańską, którą miał z ojcy ich: służyli cudzym bogom, których ojcowie ich nie znali. Dla tego zapalił się gniew Pański przeciw ziemi tej i wprowadził to przeklęctwo na nie”⁴²³. Tak jest zaprawdę: póki na jedności wiary katolickiej królestwo ich stało, póty się mocno bronili i tureckie wojska samym okrzykiem imienia JEZUS porażali⁴²⁴. Jako ojcowską świętą wiarę porzucili i obcych bogów, i inszych Chrystusów z ludem do ziemi swej naprowadzili, padło na nie przeklęctwo. Nie Turcy u nich kościoły popustoszyli i wielkie biskupstwa pogubili, ale oni sami. I dla tego ich też, żal się Boże, pogubił Pan Bóg, i teraz, gdy się nie nawracają, ale bardziej twardzieją, gubić ich nie przestaje. Tegoż się i wy bójcie, a z fundamentu szczęścia i błogosławieństwa królestwa swego nie zstępujcie, to jest z religiej katolickiej, w której królestwa Chrystusowi służą, a on im mocnym Bogiem zawždy na obronę ich zostaje.

Dom chwały i służby twojej, królestwo to Polskie, i z przyległymi państwami, i z ludem tobie pokornym, zachowaj Panie Jezu Chryste, Boże nasz, a fundament jego, ś. katolic-

Państwo, Upadek, Religia,
Wiara, Chrystus, Uczeń

Bóg, Kara, Gniew, Zdrada,
Przeklęctwo

Modlitwa

⁴¹⁵ *policya* (daw.; śrdw. łac. *policia*, z gr. *politeia*) — państwo, ustrój państwowy. [przypis edytorski]

⁴¹⁶ *dostały* (daw.) — dojrzały, rozwinięty. [przypis edytorski]

⁴¹⁷ *A jeśli [królestwo] od Kościoła służby kościelnej odstąpi, jako zagroził Izajasz, zginie i spustoszeje* — Iz 60, 12. [przypis edytorski]

⁴¹⁸ *Patrzcie na upadki królestw, które od Kościoła ś. i jedności religiej ś. odpadły, jako popustoszały. Patrzcie na bliską sąsiedzką ziemię Węgrów* — po bezpotomnej śmierci króla Ludwika II Jagiellończyka w 1526 doszło na Węgrzech do rywalizacji o tron, która wywołała wojnę między cesarstwem Habsburgów a ottomańskim państwem Turków o władzę na Węgrzech i rozbiór tego państwa pomiędzy obie potęgi; nie było to spowodowane rozwojem ruchu reformacyjnego ani odstąpieniem od jedności religijnej. [przypis edytorski]

⁴¹⁹ *obleciały* (daw.) — zrujnowany, zniszczony. [przypis edytorski]

⁴²⁰ *kuczka* (daw.) — szalaś. [przypis edytorski]

⁴²¹ *jako na kuczkę przy winnicy* — Iz 1, 8. [przypis edytorski]

⁴²² *czemu tak Pan Bóg uczynił ziemi tej, co to za gniew niezmierny jego?* — Pwt 29, 24. [przypis edytorski]

⁴²³ *Bo opuścili znowę Pańską, którą miał z ojcy ich: służyli cudzym bogom, których ojcowie ich nie znali. Dla tego zapalił się gniew Pański przeciw ziemi tej i wprowadził to przeklęctwo na nie* — 1 Krl 9, 9 (Pwt 29, 25–27). [przypis edytorski]

⁴²⁴ *Tak jest zaprawdę: póki na jedności wiary katolickiej królestwo ich stało, póty się mocno bronili i tureckie wojska samym okrzykiem imienia JEZUS porażali* — Skarga powołuje się tutaj na żywot Jana Kapistrana (1386–1456), franciszkanina, kaznodziei, założyciela klasztorów i świętego katolickiego, który w 1456 r. wraz z Węgrami poprowadził krucjatę przeciwko imperium osmańskiemu. [przypis edytorski]

ką wiarę, umacniaj, aby go heretyckie zdrady nie podkopywały. Na opoce Piotra twego zbudowane jest⁴²⁵, przy nim mocno stoi, wiatrów i wody bać się nie będzie, póki taką ma osadę⁴²⁶: i pogańska, i heretycka ludzka siła nie przemoże budowania, które mocna ręka twoja postawiła. Jedno nas w wierze i pobożności katolickiej posilać i ożywiać nie przestaj! Tobie z Ojcem i z Duchem świętym równa chwała i cześć na wieki. Amen.

KAZANIE PIĄTE. JAKO KATOLICKA WIARA POLICYJ I KRÓ- LESTW SZCZĘŚLIWIE DOCHOWYWA, A HERETYCTWO JE OBALA

*Służcie Panu Bogu ze wszystkiego serca waszego, a nie puszczajcie się za próżnościami, które wam nie pomogą.*⁴²⁷

Bóg, Wiara, Vanitas

*I. Reg. 12.*⁴²⁸

Gdy Samuel ludowi Bożemu króla Saula postawił, dał im znać, iż królestwo ono trwać nie miało, jeśliby się za obcemi bogami udawać, a jednego Pana Boga prawdziwego odstąpić kiedy mieli. I zowie fałszywe bogi ony Baale⁴²⁹ i Astaroty⁴³⁰, jako wyższej w tym rozdziale⁴³¹ stoi, próżnościami, jako cień i dym, który nie trwa i pomocy nie daje. „Bójcie się — prawi — Pana Boga, a służcie mu z całego serca waszego, bo jeśli w złości trwać będziecie, i wy, i król wasz zaraz poginiecie”⁴³². Toż się do was mówi, przezacni Panowie, stójcie mocno przy jednej katolickiej wierze, która jednego Boga w Trójcy i jednego Chrystusa ukazuje: a królestwo wasze i Rzeczpospolita wasza stać będzie. A jeśli się do innych obcych wiar i do innych Chrystusów fałszywych i próżnych, które heretycy przynoszą, udacie: i wy, i król wasz, i z królestwem waszym poginiecie. Obaczmy za pomocą Bożą, jaką moc w sobie ma katolicka wiara do zachowania i rozmnożenia świeckich królestw, a jaki jad w sobie mają heretyctwa do zguby i wywrócenia ich.

Bóg, Wiara, Vanitas, Fałsz,
Król, Państwo, Upadek

Naprzód wielkie szczęście jest królestwa i Rzeczypospolitej, gdy ludzie swoje zachowuje w jedności, zgodzie i miłości spólnej; gdy wszyscy są jako w jednym ciele członki, przy jednej głowie; gdy wszyscy jedno rozumieją, jedno mówią⁴³³; gdy jako w jednym korabiu⁴³⁴ siedząc, spólnie sobie do przewozu pomagają, jako mówi Pismo: „Brat, pomagający bratu, są jako miasto mocne”⁴³⁵. Żadne nie są mocniejsze mury i wały u miasta, jako zgoda, jedność i miłość sąsiedzka jednego ku drugiemu. Bo gdzie niezgoda i rozdział, jako Pan mówi, tam jest upadek królestwa, a dom się na dom wali⁴³⁶.

Ojczyzna, Państwo, Okręt,
Organizm

Do tej jedności i zgody wiara ś. katolicka dziwnie ludzie zaprawuje i w niej mocno zatrzymawa. Bo każe wszystkim wiernym być jako bratom u jednego ojca i w domu jednym: „Wszyscy wy — mówi Pan Bóg — bracia sobie jesteście”⁴³⁷. Nie każe się im dzie-

Bóg, Wiara, Ojciec, Dom,
Brat

⁴²⁵Na opoce Piotra twego zbudowane jest — por. Mt 16, 18. [przypis edytorski]

⁴²⁶przy nim mocno stoi, wiatrów i wody bać się nie będzie, póki taką ma osadę — Mt 7, 25. [przypis edytorski]

⁴²⁷Służcie Panu Bogu ze wszystkiego serca waszego, a nie puszczajcie się za próżnościami... — 1 Sm 12, 20–21. [przypis edytorski]

⁴²⁸*I. Reg. 12.* — skrót z łac.: Pierwsza [Księga] Królewska, [rozdział] 12; użyty w tekście cytaty pochodzi z księgi biblijnej nazywanej obecnie Pierwszą Księgą Samuela (1 Sm); dawniej, w Septuagincie (tłum. na grekę), Wulgacie (tłum. na łacinę) oraz późniejszych przekładach, cztery kolejne księgi, opowiadające chronologicznie dzieje królestwa żydowskiego od ustanowienia monarchii do upadku Jerozolimy i uprowadzenia Judejczyków do Babilonii, nosiły nazwę Ksiąg Królewskich a. Ksiąg Królów; obecnie pierwsze dwie z nich nazywa się Księgami Samuela, według nazwy przyjętej w Biblii Hebrajskiej (w której obie stanowią jedną księgę, podobnie jak obie Księgi Królewskie). [przypis edytorski]

⁴²⁹Baal (mit.) — dosł.: „Pan”, tytuł boga Hadada (Adada), gł. bóstwa ludów zachodniosemickich (Palestyny, Fenicji, Syrii), władcy świata, boga burzy i deszczu; słowo „Baal” często występuje w Biblii na określenie różnych bogów pogańskich. [przypis edytorski]

⁴³⁰Astarte a. Aszarte (mit.) — zachodniosemicka bogini miłości, płodności i wojny, królowa niebios; hebr. *Astoret*, łm: *Astarot*. [przypis edytorski]

⁴³¹w tym rozdziale — tj. 1 Sm 12. [przypis edytorski]

⁴³²Bójcie się Pana Boga, a służcie mu z całego serca waszego, bo jeśli w złości trwać będziecie... — 1 Sm 12, 24–25. [przypis edytorski]

⁴³³gdy wszyscy są jako w jednym ciele członki, przy jednej głowie; gdy wszyscy jedno rozumieją, jedno mówią — por. 1 Kor 12, 12n oraz 1, 10. [przypis edytorski]

⁴³⁴korab (daw.) — łódź, okręt. [przypis edytorski]

⁴³⁵Brat, pomagający bratu, są jako miasto mocne — Prz 18, 19. [przypis edytorski]

⁴³⁶Bo gdzie niezgoda i rozdział, tam jest upadek królestwa... — Łk 11, 17. [przypis edytorski]

⁴³⁷Wszyscy wy bracia sobie jesteście — Mt 23, 8. [przypis edytorski]

dzictwem dzielić, jako sam Pan rozdziałów czynić między bracią nie chciał⁴³⁸. W jednym domu wszystkim się i w jednej owczarni, i pod jednym pasterzem⁴³⁹ wszystkim zamykać, i u jednego stołu ś. nauki i sakramentów zasiadać, i z jednej szpiżarniej i skarbnicy potrzeb i żywności swojej patrzeć⁴⁴⁰ rozkazał⁴⁴¹. Jedna u katolików wiara, jeden sakramenta, jeden pasterz i gospodarz. Nie dopuszcza kościół schizmy ani odszczepieństwa, ani herezycy. Abo się zgadzaj, abo bądź wyklęty i z domu wypadaj, a między bracią niezgody nie rozsiewaj!

Gdy się u katolików bracia powadzą, wnetże się zgadzać muszą, bo jednego sędziego mają, na którego rozsądku przestają. Niezgodnym pogrożą, iż im grzechów nie odpuszczą, iż je od używania tajemnic Boskich odpędzą: i tak wnet się do jedności wrócić muszą.

Lecz u herezyków, wedle nauki i zwyczaju ich, takiego do jedności i zgody niemasz sposobiania. Bo nigdy z jedną wiarą i nauką nie idą, ale z wielą wiar i nauk. Nie mają ani chcą mieć sędziego o wiarę i Pisma rozumienie, na którego by się rozsądek dali. Mówią: Pismo nas i statut niechaj sądzi — jakoby swary bez żywego sędziego skończyć się mogły. Każdy z nich ma swój upór i hardość rozumu swego, w której drugiemu nie ustąpi, i tak jako Mędrzec mówi: „Między pysznymi zawżdy swary rosną”⁴⁴². Nie gaszą niezgody około wiary, ale ją podniecają, mówiąc i źle apostołskie słowa przywodząc: „Niech każdy w swoim rozumieniu okwituje”⁴⁴³, co Apostoł rzekł około rzeczy wolnych i wiary nie dzielących, jako są cerymonie.

A gdzie około wiary i rzeczy Boskich zgody niemasz, tam i w rzeczach świeckich, i w policie być nie może. Gdyż rzeczy świeckie służyć duchownym mają: kto inakże ma duchowne, i inakże też i o świeckich rozumienie mieć musi. Jako mularz⁴⁴⁴ inakszą do swego murowania materią, a inakszą cieśla do swego budowania bierze i tak ją przyprawuje, jako mu do jego końca potrzeba: tak herezyk i katolik inaczej o Rzeczypospolitej sądzić musi, jako któremu do zatrzymania wiary swojej potrzeba. Zgoda tedy około spraw Rzeczypospolitej między nimi stać nie może i biada być musi tej Rzeczypospolitej, o której niezgodni z sobą w wierze radzą i obmyślają. To nieszczęście, Boże, aby na was nie poległo⁴⁴⁵!

A k temu różność wiar odejmuje prawą przyjaźń między ludźmi. Bo człowiek podobnego sobie przyjaciela szuka, a od różnego i inakszego niżli on ucieka. Ta podobność od dusze się i rozumienia o rzeczach Boskich, na których wszystko należy, poczyna. Jeśli kto inaczej o Bogu i zbawieniu rozumie niżli ja, trudna mi z nim miłość: zgodzić się z nim w czym do czasu mogę, ale go zupełnie miłować nie mogę.

Różność wiar nie czyni uprzejmości⁴⁴⁶ i dufalności⁴⁴⁷, aby się temu zwierzył wszytkiego i dufał mu, którego ma w wierze przeciwnym. Rychlej się go strzedz, aby go gdzie w swoim błędzie nie ułowił, a niżli mu się dufać będzie. Rodzą się między takimi rozmaite podejrzenia, iż mówią: Podobno mi to uczyni abo już uczynił, bo Luter, a sumnienia u niego nie wiele. W różności wiar rosną swary, gdy się pohamować nie mogą, aby jeden drugiemu drugdy⁴⁴⁸ nieostroźnie nie przymówił. Jako Apostoł przestrzegł: „Swary słowne (około wiary) rodzą zazdrości (iż jeden drugiemu dowcipu abo wymowy, abo umiejętności Pisma zajrzy), rodzą swary bluźnierstwa (iż rozniewany bluźnić przeciw kościołowi będzie), rodzą złe podejrzenia i spory ludzi w rozumie skażonych, którzy prawdy zbyli”⁴⁴⁹. Jeśli tedy herezye zgodę w Rzeczypospolitej i jedność, i miłość psują: a jakoż szkodliwe

Wiara, Klótnia, Pycha,
Sędzia

Wiara, Klótnia, Przyjaźń

Wiara, Klótnia, Zazdrość

⁴³⁸ Nie każe się im dziedzictwem dzielić, jako sam Pan rozdziałów czynić między bracią nie chciał — zob. Łk 12, 13–14. [przypis edytorski]

⁴³⁹ W jednym domu wszystkim się i w jednej owczarni, i pod jednym pasterzem — J 10, 16. [przypis edytorski]

⁴⁴⁰ patrzeć (daw.) — tu: zaopatrywać. [przypis edytorski]

⁴⁴¹ i u jednego stołu ś. nauki i sakramentów zasiadać, i z jednej szpiżarniej i skarbnicy potrzeb i żywności swojej patrzeć rozkazał — „rozkazał” zapewne w nawiązaniu do przypowieści w Łk 12, 37–45, zasadnicza treść por. Dz 2, 44–46. [przypis edytorski]

⁴⁴² Między pysznymi zawżdy swary rosną — Prz 13, 10. [przypis edytorski]

⁴⁴³ Niech każdy w swoim rozumieniu okwituje — Flp 1, 9. [przypis edytorski]

⁴⁴⁴ mularz (daw.) — murarz. [przypis edytorski]

⁴⁴⁵ polec (daw.) — tu: spaść. [przypis edytorski]

⁴⁴⁶ uprzejmość (daw.) — szczerłość, życzliwość. [przypis edytorski]

⁴⁴⁷ dufalność (daw.) — zaufanie. [przypis edytorski]

⁴⁴⁸ drugdy (daw.) — niekiedy, czasem. [przypis edytorski]

⁴⁴⁹ Swary słowne (...) rodzą zazdrości (...), rodzą swary bluźnierstwa (...), rodzą złe podejrzenia i spory ludzi w rozumie skażonych, którzy prawdy zbyli — por. 2 Tm 2, 14–18. [przypis edytorski]

Rzeczypospolitej nie są? A który jad prędzej zarazić i skazić państwa i królestwa może, jako rozterki i niezgody?

Jedność wiary Bożej czyni jedno zgodne królestwo, a herezye i różne wiary dzielą królestwa i rozdziałem je gubią. Co się barzo jaśnie pokazało z onego szatańskiego wymysłu Jeroboamowego⁴⁵⁰, który mając część królestwa Roboamowego⁴⁵¹, na zatrzymanie rozdziału onego umyślił rozdzielić wiarę i odszczepieństwo fundować między lud Boży. Bo sobie pomyślił: „Będzie-li ten lud mój jednej wiary z ludem Roboamowym, a będzie-li w jednego z nimi Boga wierzył i do jednego kościoła do Jeruzalem chodził, pewnie się i do jednego pana zaś wróca, a mnie zabiją”⁴⁵²; i rozerwał wiary świętej jedność, aby i królestwo rozerwał. Naczynił im bogów i zakazał im chodzić do Jeruzalem, mówiąc: tak tu Bóg, jako i tam. I tak zmoćnił heretyctwem onym niezgodę i rozdział królestwa, wiedząc, iż jedna wiara jedną Rzeczypospolitą zgodną czyni. Toż o swym tym królestwie myślcie: jeśli się w nim szerzyć wielom wiar dacie, pewnie je rozdwoicie abo roztroicie i rozdzielone na części ginąć musi.

Szczęśliwe też jest królestwo, w którym jest sprawiedliwość, a każdy przy swoim zostaje, a krzywdy nie cierpi, bo fundament jest każdego zgromadzenia i sąsiedztwa sprawiedliwość. Tego nie ma żadne królestwo, w którym herezye się podnoszą, bo z natury swej każdy heretyk na katoliki jadowity jako wilk na owce. Wnet gdzie mogą, odejmują katolikom kościoły i nadania ich starożytne i sprawiedliwe, wyganiają je i z majątności łupią, i żadnego im miejsca do ich nabożeństwa nie zostawują. Co pokazują przykłady w każdym państwie i mieście, gdzie rządy swe mają, i tu u nas, i w Prusiech, i w miastach, i państwach heretyckich.

Jakaż to Rzeczypospolita, która takie ma drapiestwo⁴⁵³? „Królestwo bez sprawiedliwości — mówi ś. Augustyn⁴⁵⁴ — jest rozbójstwo”⁴⁵⁵. O Boże mój, jakie nam, katolikom, w tym królestwie krzywdy poczynili heretycy! Ludkom ubogim kapłany rozegnali, kościoły popustoszyli i złupili, nadania, od sześćset lat trwające, i imiona kościelne pobrali, dziesięciny powydzierali — a żadnej z nich sprawiedliwości niemasz. Jakoż to królestwo bez niej stać może? Jakoż z takimi rozbójnikami towarzystwo być ma i wspólnej Rzeczypospolitej, i praw używanie?

Jeszcze szczęśliwe jest królestwo, które obronić poddanych od pogranicznego nieprzyjaciela może i wojować się nie dopuści, i na wojnie szczęśliwe zwycięstwa odnosi. To szczęście herezye odejmują: bo bitwy z pogaństwem nigdy nie wygrywają ani mogą. Niedoświadczona rzecz u chrześcijan, aby kiedy pogany bili albo się im odjąć mogli: i owszem, gdzie się do wojska katolickiego przymieszali, szczęściu ich przeszkodzili.

To się pokazało i w starym zakonie⁴⁵⁶ na Amazyasie⁴⁵⁷ królu. Gdy na pogańskie ludzie Seirskie⁴⁵⁸ wojsko zbierał, dał sto kamieni srebra⁴⁵⁹ heretykom z Izraela i wywiódł ich sto tysięcy na pomoc do boju. Lecz Prorok do Amazyasza przyszedł i mówił: „O królu, niech

Państwo, Sprawiedliwość,
Krzywda

Państwo, Wojna

Król, Prorok, Wojna

⁴⁵⁰Jeroboam I (zm. 903 p.n.e.) — postać biblijna, pierwszy władca Królestwa Izraela, powstałego po rozpadzie państwa Salomona na dwie części; wybrany królem przez wszystkie plemiona oprócz Beniamina i Judy, które pozostały przy Roboamie, synu Salomona. [przypis edytorski]

⁴⁵¹Roboam a. Rechabeam (zm. ok. 914 p.n.e.) — postać biblijna, syn Salomona, pierwszy król Królestwa Judy; na zgromadzeniu plemion w Sychem, które miało zatwierdzić jego władzę, odrzucił żądania zmniejszenia obciążeń podatkowych, co doprowadziło do rozpadu monarchii na dwa królestwa: północne Królestwo Izraela oraz południowe Królestwo Judy. [przypis edytorski]

⁴⁵²Bo sobie pomyślił: „Będzie-li ten lud mój jednej wiary z ludem Roboamowym (...) a mnie zabiją” — 1 Krl 12, 26–27. [przypis edytorski]

⁴⁵³drapiestwo (daw.) — grabież, rozbój. [przypis edytorski]

⁴⁵⁴Augustyn z Hippony (354–430) — filozof, teolog, święty Kościoła katolickiego, jeden z ojców i doktorów Kościoła, pisarz. [przypis edytorski]

⁴⁵⁵Królestwo bez sprawiedliwości jest rozbójstwo — Augustyn z Hippony, *Państwo Boże (De civitate Dei)* IV, 4, 1 (w oryginale w formie pytania retorycznego). [przypis edytorski]

⁴⁵⁶zakon (daw.) — tu: prawo, przykazanie, wiara, religia. [przypis edytorski]

⁴⁵⁷Amazyasz — król Judy, panujący ok. 796–792 p.n.e. [przypis edytorski]

⁴⁵⁸Seir — biblijna nazwa górzystego regionu na pld. od Morza Martwego, na pld.-wsch. od Królestwa Judy; niekiedy Seirem nazywano cały Edom, niegościnną krainę historyczną rozciągającą się po obu stronach Seiru, zamieszkiwaną przez Edomitów (wg Biblii potomków Ezawa-Edoma, brata Jakuba), z którymi od czasów Saula Izraelici często prowadzili wojny. [przypis edytorski]

⁴⁵⁹kamień srebra — talent, staroż. jednostka wagi i wartości (wg wagi kruszcu), używana w Mezopotamii, przyjęta na Bliskim Wschodzie, następnie przez Greków i Rzymian; w staroż. Izraelu talent (hebr. *kikkar*) to ok. 35 kg. [przypis edytorski]

z tobą wojsko takie nie wychodzi, bo niemasz Pana Boga z Izraelem i synmi Efraim⁴⁶⁰. A jeśli rozumiesz, iż w mocy wojska wygranie jest wojny, uczyni Pan Bóg, iż porażony od nieprzyjaciół będziesz: bo Boża rzecz jest i pomoc dać, i do uciekania obrócić”. I gdy powiedział król: „A z pieniędzmi, którym dał na żołnierze, co będzie?” — rzekł Prorok: „Ma Pan Bóg, skąd tobie da jeszcze więcej”⁴⁶¹. I posłuchawszy proroka, z swoim samym, acz małym ludem, pobił Seirany i wielkie zwycięstwo otrzymał⁴⁶², do którego pewnieby mu byli oni heretycy przeszkodzili.

Na które drugi król, Abia⁴⁶³, gdy przeciw niemu wielkim wojskiem stanęli, śmiałym barzo sercem wołał: „Wyrzuciliście kapłany Boże, syny Aaronowe⁴⁶⁴ i Lewity⁴⁶⁵, i naczyniliście sobie kapłanów jako inszy poganie. Lecz Pan Bóg nasz jest Bóg, któregośmy nie opuścili, i kapłani u nas służą Panu Bogu z rodzaju Aaronowego, i Lewitowie stoją w porządku swoim. A tak w wojsku naszym Bóg jest hetmanem i kapłani jego, którzy na was trąbią. Nie walcie z Panem Bogiem, bo się wam nie powiedzie”⁴⁶⁶. I pobił, i rozgromił ono daleko większe wojsko heretyckie, i nauczył nas, iż z heretyki, którzy kapłanów prawych Bożych w swym wojsku, a zatym i Pana Boga, z sobą nie mają, nic nie wygramy, gdy się na nas pogańskie wojska podniosą.

W bitwie onej⁴⁶⁷, gdy za naszych wieków Turki na morzu porażono, żadnego heretyka rotmistrza ani wodza nie było. W Węgrzech, gdzie wszystko heretycy w wojsku z ministery swemi na Turki idą, prędko przegrawają. I teraz, jako słyszym, gdy im roku przeszłego wielkie już do wygrania Pan Bóg wrota w samej bitwie⁴⁶⁸ otwarzał, gdy heretycy wołali JEZUS, któryś katolik upominał, aby i na patronkę ziemie węgierskiej o przyczynę, to jest naświetszej matki Bożej, zawołali: oni, bluźniąc przeczystą Panne, mało już nie wygraną bitwę przegrali. Gdzie Pan Bóg dał znać, iż się o herezje takie, w których świętych i przeczystej matki jego nie czczą, a kościelną w tym naukę bluźnią, gniewa i szczęście wszystko rycerskie od nich oddała. Póki Węgrzy byli katolicy, z Kapistranem⁴⁶⁹ jednym wołaniem imienia JEZUS samego cesarza tureckiego na głowę porazili i innych wiele bitew wygrawali. To są w oczu naszych pamiętne i znaczne, i sąsiedzkie przykłady.

Nie daje Pan Bóg zwycięstwa, gdzie jest *anathema*⁴⁷⁰ w wojsku; gdzie ci, co kościoły i rzeczy Boskie popuili i Pana Boga odstąpili, lupieni i karani być mają. Jeśli dla jednego

Historia, Walka, Wojna,
Religia

⁴⁶⁰*Efraim* — postać biblijna, syn Józefa, wnuk Jakuba; wywodziło się od niego jedno z 12 plemion Izraela. [przypis edytorski]

⁴⁶¹*Lecz Prorok do Amazyasza przyszedł i mówił: „O królu, niech z tobą wojsko takie nie wychodzi (...) Ma Pan Bóg, skąd tobie da jeszcze więcej”* — 2 Krn 12, 7–9. [przypis edytorski]

⁴⁶²*na Amazyasie królu. Gdy na pogańskie ludzie Seirske wojsko zbierał, dał sto kamieni srebra heretykom z Izraela i wywiódł ich sto tysięcy na pomoc do boju (...) postuchawszy proroka, z swoim samym, acz małym ludem, pobił Seirany i wielkie zwycięstwo otrzymał* — zob. 2 Krn 5, 12. [przypis edytorski]

⁴⁶³*Abiasz, a. Abiam* — drugi król Królestwa Judy, panujący ok. 913–911 p.n.e.; wszczął zwycięską wojnę z północnym Królestwem Izraela. [przypis edytorski]

⁴⁶⁴*Aaronici* — ród żydowski wywodzący się w linii męskiej od biblijnego Aarona, brata Mojżesza, namaszczonego na pierwszego arcykapłana; mężczyźni z rodu Aarona, należącego do plemienia Lewitów, tworzyli w społeczeństwie osobną grupę kapłanów (*kobénów*), naczelnikiem rodu był każdorazowy arcykapłan. [przypis edytorski]

⁴⁶⁵*Lewici* — potomkowie Lewiego (jednego z dwunastu synów Jakuba); przypisano im szczególnie obowiązki religijne związane z kultem (np. śpiewanie i granie w Świątyni, pełnienie straży), w związku z czym nie uczestniczyli w podziale ziem zdobytego Kanaanu pomiędzy plemiona, lecz byli przez nie wspierani dziesięciną. [przypis edytorski]

⁴⁶⁶*Wyrzuciliście kapłany Boże, syny Aaronowe i Lewity, i naczyniliście sobie kapłanów jako inszy poganie...* — 2 Krn 13, 9–12, z opuszczeniami kilku zdań. [przypis edytorski]

⁴⁶⁷*bitwa pod Lepanto* (7 października 1571) — wielka bitwa morska, w której hiszpańsko-włoska flota Ligi Świętej rozgromiła flotę turecką; jedna z najkrwawszych bitew morskich w historii. [przypis edytorski]

⁴⁶⁸*bitwa pod Keresztes* (24–26 października 1596) — stoczona między połączonymi siłami Habsburgów i Siedmiogrodu a Imperium Osmańskim w pobliżu wsi Mezőkeresztes w pln. Węgrzech. Armia osmańska była już niemal pokonana, ale kiedy żołnierze cesarscy rzucili się do grabienia obozu tureckiego, zostali odparci przez czeladź obozową i wycofali się w popłochu. Okrzyki, że wróg ucieka, przywróciły morale wojskom tureckim na polu bitwy, które wszczęły atak i zwyciężyły. Wstydliwą przyczynę klęski zastąpiono w tradycji ludowej apologetycznym wyjaśnieniem religijnym. [przypis edytorski]

⁴⁶⁹*Jan Kapistran* (1386–1456) — franciszkanin, kaznodzieja, założyciel klasztorów i święty katolicki, który w 1456 r. wraz z Węgrami poprowadził krucjatę przeciwko imperium osmańskiemu. [przypis edytorski]

⁴⁷⁰*anathema* (łac.) — anatema, ekskomunika, uroczysta klątwa kościelna. [przypis edytorski]

Achana⁴⁷¹ takiego wszytkiego wojsku Pan Bóg szczęścia i zwycięstwa umknął, ani się im wróciło, aż się świętokradzca ukarał⁴⁷²: daleko większa jest do nieszczęścia przyczyna, gdzie wiele jest w wojsku takich, którzy kościoły Boże połupili abo do tego przyczyny dali, abo w niedowiarstwie i herezyje ze czci swej Pana Boga wszechmocnego lupią i krzywdę mu czynią. Jakoż z takimi na wojnę? Jakoż Rzeczpospolita na takim wojsku chramać⁴⁷³ nie ma? Jako się poganom odejmie? Gdyż oni już spoganieli i sturczeli. Boga w Trójcy jedyne go i bóstwo Syna jego, i kościół ś. jego bluźniąc i chwałę Boską psując. Na takie Turcy już wielkie serce mają i o pewnym zwycięstwie nad Luterany, jako słyszym, sobie tuszą.

Wielkie też jest szczęście Rzeczypospolitej, gdy ma ludzie cnotliwe i bogobojne, i karne i do tego je przyprawować swoim staraniem i zwyczajami, i nauką może. Bo gdzie ludzie mają bojaźń Bożą i cnoty pobożności i sprawiedliwości, tam rząd dobry i łączny, tam Pan Bóg błogosławi i ono królestwo zatrzymawa i rozmnaża, jako mówi Pismo: „Sprawiedliwość wynosi naród, a mizerne ludzie grzech czyni”⁴⁷⁴. Katolicka nauka i wiara bogobożność i cnoty z niej idące między ludźmi szczepi: a heretyctwo i nauka ich barzo cnoty suszy i korzeń im podcina, o czym się w innych kazaniach już pisało.

Trudno tam cnota kwitnąć ma, gdzie nauczają, iż samą wiarą bez dobrych uczynków zbawion być każdy może; gdzie mówią, iż człowiek wolnej wolej nie ma, ale to zmuszony czyni, co Bóg chce i co w nim sam czyni i sprawuje. Nie mogą tam sprawiedliwość, miłosierdzie, powściągliwość, odpuszczenie krzywdy, czystość, posłuszeństwo, wzgarda widomych majątności i inne, dobremu sąsiadowi przystojne i do towarzystwa ludzkiego potrzebne, cnoty zakwitnąć, gdzie taka ewangelia uszy ludzkie napełniła, iż Pan Bóg dobrych uczynków nie płaci ani za nie królestwa wiecznego daje.

Jako ten dobrym ma być i bojaźń Bożą mieć, który o zapłacie po śmierci i o karaniu na onym świecie nic nie trzyma? Takich nauk u tych Ewangelików i mistrzów ich nie skąpo; miejsca się w ich księgach indziej ukazują. Przetoż herezye nie mogą czynić *bonos cives*⁴⁷⁵. I w tej mierze pogańscy zakonodawcy, którzy prawy⁴⁷⁶ Rzeczypospolite opatrowali, większe na rozmnożenie cnót ludzkich oko mając, daleko byli mędrszy. Bo nad wszytki srogości praw na złe i pokój ludzki psujące ludzie karanie Boskie, którego nikt uść nie może, i tu na ziemi i po śmierci wieczne ono opowiedali i tym grozili, i lud do cnót wszytkich powolniejszy czynili.

Z drugiej strony katolicka wiara swoją nauką i prawdą dziwnie ludzie na dobre odmienna i czyni z nich *bonos cives*. Bo wszędzie bojaźni Bożej naucza, srogość Pańską na złe rozszerzając i tu, w tym żywocie, i po śmierci. A obiecując każdemu za jego dobry uczynek namniejszy zapłatę wieczną, potężnie barzo do wszytkich cnót pobudza. I dla tej w niebie zapłaty i na wojnie mężne ludzie czyni, iż radzi o Rzeczpospolitą i bracią swoją umrzeć chcą, nadzieją się po śmierci zapłaty zapalając i za nic wszytkie śmierci ty docześnie mając.

Katolicka wiara barzo pilnie pokory i posłuszeństwa ku starszym naucza⁴⁷⁷, ucznie swoje zowie synami posłuszeństwa, które nawięcej Rzeczpospolitą trzyma i szczęśliwe rządy czyni. Bo gdzie szczerze i ochotne poddanych jest posłuszeństwo ku starszym, tam wszytko urzędnikom łączno przychodzi, iż wszytkim niebezpieczeństwom Rzeczypospolitej zabezpieć prędko mogą.

Były herezye, jako Judy ś. napisał, które majestat królewski i przełożenstwa, i panowania bluźniły i onym gardziły, jakoby od Pana Boga nie były, ale od czarta⁴⁷⁸. I teraz

Naród, Wiara,
Sprawiedliwość

Wiara, Religia, Pokora,
Przemiana

Król, Bunt

⁴⁷¹Achan a. Akan — postać biblijna z *Księgi Jozuego*; po zdobyciu Jerycha naruszył nałożoną na miasto klątwę, przywłaszczając sobie część łupów, przez co Izraelici ponieśli klęskę przy próbie zdobycia miasta Aj; jako winny został ukamienowany i spalony wraz z dziećmi i całym dobytkiem. [przypis edytorski]

⁴⁷²gdzie ci, co kościoły i rzeczy Boskie połupili i Pana Boga odstąpili, lupieni i karani być mają. Jeśli dla jednego Achana takiego wszytkiego wojsku Pan Bóg szczęścia i zwycięstwa umknął, ani się im wróciło, aż się świętokradzca ukarał — Joz 7. [przypis edytorski]

⁴⁷³chramać a. chromać (daw.) — kuleć, utykać; niedomagać, szwankować. [przypis edytorski]

⁴⁷⁴Sprawiedliwość wynosi naród, a mizerne ludzie grzech czyni — Prz 14, 34. [przypis edytorski]

⁴⁷⁵bonos cives (łac.) — dobrych obywateli. [przypis edytorski]

⁴⁷⁶prawy (daw.) — dziś popr. forma N. lm: prawami. [przypis edytorski]

⁴⁷⁷Katolicka wiara barzo pilnie pokory i posłuszeństwa ku starszym naucza — por. 1 P 2, 13–14. [przypis edytorski]

⁴⁷⁸Były herezye, jako Judy ś. napisał, które majestat królewski i przełożenstwa, i panowania bluźniły i onym gardziły, jakoby od Pana Boga nie były, ale od czarta — por. Jud 8. [przypis edytorski]

są takie między Lutry i Ewangeliki błędy, które nauczają, iż urzędnik, król albo starosta, w grzechu śmiertelnym będąc, urząd traci i nikt go nie winien słuchać. Co może być nad tę tak złą naukę do swej wolej i sedycyj⁴⁷⁹, i wzruszenia pokoju pospolitego sposobniejszego? Która pochodnia tak prędko głupie i swowolne do rozruchów zapali, jako ta? Lada z czego uczyni sobie na urzędnika grzech śmiertelny i wnet mu wiarę i posłuszeństwo złamie.

Są i tacy drudzy heretycy, jako niektórzy Nowochrześciany⁴⁸⁰, którzy mówią i piszą, iż króla nie znają, jedno w cierźnie koronowanego i bez miecza, i zbrojnych rozkazującego. Czym urzędy, w których wszytka moc jest na zatrzymanie dobra pospolitego, nie tylko zelżywość odnoszą, ale i nieposłuszeństwa szkodliwego doznawają, którym Rzeczpospolita upada.

Wiara katolicka pilnie i często naucza, aby każdy Boga się bał, a króla czcił, jako Piotr ś. nauczył⁴⁸¹, aby każdy urzędowi, królowi i sprawcom jego podlegał, aby się ich miecza bał, aby o nieposłuszeństwo ku nim sumnienie miał⁴⁸². I rodzą się katolicy synami posłuszeństwa, bo się go, począwszy od wiary, w której rozumu swego odstępują, wszędzie uczą i dla tego szczęście do Rzeczypospolitej przynoszą.

Lecz herezye ojca mają odstępstwo, a matkę nieposłuszeństwo. Bo nigdyby herezykami nie byli, gdyby od Kościoła nie odstąpili, gdyby słuchali ojców, u których się urodzili, gdyby pysznymi nie byli. Jakoż tę naturę heretycką z rodzajem⁴⁸³ wziętą, odmienić mogą? Izali się w nich na urzędy świeckie pycha ich i nieposłuszeństwo długo zataić może? Doznana rzecz w obcych krajach, jako się z swemi pany obeszli. Któżaż tedy skaza prędsza Rzeczypospolitej być może, jako ta z nauki ich?

Powiem, co nam niedawno z Japonu pisano. *Quacabundus*⁴⁸⁴, monarcha tamtych królestw japońskich, na Indyach wschodnich długo chrześcijany prześladował i wyganiał. A potym Pan Bóg twardość serca jego, gdy widział wielkie cnoty chrześcijańskie, zmiękczyl, iż wolnego kazania Ewangeliej w ziemi swej dopuścił. Synowiec jego⁴⁸⁵, którego po sobie na swoje miejsce i państwo naznaczył, mawiał często: „Dziwuję się, iż mój stryj chrześcijany prześladowuje, gdyż zakon ich tak pilnie wiernego ku panom swoim posłuszeństwa poddanych naucza”, rozumiejąc, iż tą taką nauką i wiarą katolicką nie tylko ubliżyć się panowaniu świeckiemu nie ma, ale się też i pomoc wielka do niego czyni.

A k temu do cnót świętych z nieba pomocy heretycy nie mają: bo odpadli od łaski i ciała Chrystusowego, i sakramentów jego, przez które wielką do cnoty ludzie pomoc z nieba biorą. Zostają tedy jako ogród bez wody i rola bez deszczu, rodzić owoców dobrych nie mogą. A katolicy, jako rószczyki przy winnym żywym i słodkim korzeniu, zawždy rodzić dobre święte obyczaje, któremi się Rzeczpospolita zatrzymawa, mogą⁴⁸⁶.

Nakoniec to się przydaje, iż natury heretyckie, będąc srogie i na krwi ludzkiej rozlanie

Bóg, Król

Pycha

Religia, Wojna,
Okrucieństwo

⁴⁷⁹sedycja (daw.) — bunt, rozruchy. [przypis edytorski]

⁴⁸⁰nowochrześciany — Skarga ma na myśli religijną wspólnotę braci polskich, którzy nie uznawali chrztu dzieci i wymagali od każdego przystępującego ponownego ochrzczenia się; bracia polscy nie używali broni, odmawiali służby wojskowej i sprawowania urzędów; nie uznawali dogmatu o Trójcy Świętej, głosili, że Bóg jest jeden, w jednej osobie (unitarianizm, z łac. *unitas*: jedność). [przypis edytorski]

⁴⁸¹Wiara katolicka pilnie i często naucza, aby każdy Boga się bał, a króla czcił, jako Piotr ś. nauczył — 1 P 2, 17. [przypis edytorski]

⁴⁸²Wiara katolicka pilnie i często naucza, aby każdy Boga się bał, a króla czcił, jako Piotr ś. nauczył, aby każdy urzędowi, królowi i sprawcom jego podlegał, aby się ich miecza bał, aby o nieposłuszeństwo ku nim sumnienie miał — zob. 1 P 2, 13–19 i Rz 13, 1–7. [przypis edytorski]

⁴⁸³rodzaj (daw.) — tu: urodzenie. [przypis edytorski]

⁴⁸⁴*Quacabundus* — Toyotomi Hideyoshi (1537–1598), japoński wojownik i władca, drugi z „trzech zjednoczycieli”, od ok. 1590 sprawujący rządy nad całym krajem. Nosił tytuł *kampaku* (regenta lub pełnomocnika cesarza), stąd łacińskie określenie *quacabundus* (z jap. *kampaku-dono*: szanowny pan regent). W 1597 Hideyoshi nakazał pojmać grupkę chrześcijan, misjonarzy i Japończyków, których z jego rozkazu torturowano, pokazywano okaleczonych w miastach całej Japonii, po czym ukrzyżowano. Hideyoshi powoływał się przy tym na tezę głoszoną przez Skargę, że nie da się utrzymać pokoju w państwie, w którym pojawia się nowa, druga religia przeciwko ustalonej starej. [przypis edytorski]

⁴⁸⁵Synowiec jego, którego po sobie na swoje miejsce i państwo naznaczył — najbliższym dorosłym męskim krewnym Hideyoshiego był jego siostrzeniec (a nie synowiec) Hidetsugu Toyotomi (1568–1595); w 1591 został wyznaczony przez Hideyoshiego na następcę, jednak później oskarżono go o spisek i zmuszono do samobójstwa. [przypis edytorski]

⁴⁸⁶Zostają tedy jako ogród bez wody i rola bez deszczu, rodzić owoców dobrych nie mogą... — por. J 15, 1–6. [przypis edytorski]

okrutne i skwapliwe⁴⁸⁷, towarzystwo ludzkie rozrywają; a katolickie natury, będąc łaskawe i ciche, lepiej towarzystwu ludzkiemu służą i ono spajają.

Wiele historii mamy, które nam heretyckie okrucieństwa nad katolikami, gdy moc nad nimi mieli, oznajmują⁴⁸⁸, zwłaszcza Aryanów pod cesarzem Konstancjusem⁴⁸⁹ i Walensem⁴⁹⁰, i w Afryce pod Genserykiem⁴⁹¹. Wyświecali wszystkie biskupy i stolice ich osiadali, zabijali je i majątności ich łupili. Toż nad ludem pospolitym i nad pany świec-kimi, i nad niewiastami czynili, żadnego miłosierdzia ani politowania nie czyniąc.

A gdy Pan Bóg cesarze ich heretyckie strącał i katolikom pokój wracał, nigdy im tego katolicy nie czynili, gdy moc nad nimi mieli. Po Walensie heretyku, gdy cesarz Teodo-zyus, katolicki i święty pan, nastał, tylo aryańskim biskupom ustępować z dostojenstwa i katolikom kościoły oddawać rozkazał⁴⁹². O co było wiele szemrania pospolitego ludu na biskupy i na cesarza, iż heretykom taką łaskawość pokazowali, jakiej oni katolikom nie-czynili. Bo byli biskupi katolicy, którzy Aryanom mówili: „Zostańcie i na biskupstwie, my o nie nie dbamy, jedno katolicką wiarę przyjmicie, a pokutujcie”.

Acz cesarze pobożni prawa na heretyki uporne⁴⁹³ pisali, jednak z wielką folgą⁴⁹⁴ i mi-łosierdzim to czynili, więcej pismem i postrachem niżli rzeczą i karanim, złości ich i jady hamując. Jako i dzisiejszych czasów i tu u nas łaskawość się wielka ku nim katolicka pokazuje. My na nie mamy prawa dawne, aby cześć i majątność tracili, a jednak tak je do tego czasu cierpim, iż i dostojenstwa, i urzędy mają. A oni wszędzie i tu w Prusiech, skoro moc nad wiernymi wzięli, wnetże je z urzędów składać, zabijając, łupić, wyganiać poczęli i urzędu im namniejszego, i kapliczki jednej do ich nabożeństwa nie zostawując.

W Flandryej⁴⁹⁵ gdy górę wzięli, wszystko zaraz katolikom pobrali i zwojowali. A gdy zaś Pan Bóg dał katolikom nad nimi pomoc i zwycięstwo, katolicka łaskawość⁴⁹⁶ cztery im lata do upamiętania naznaczyła⁴⁹⁷, jedno żeby mową swoją ludzi nie zarażali. A oni i czterech godzin z swoim okrucieństwem nie czekali ani katolikom ufolgowali.

Dla tej nieludzkości i tyrańskiego serca, i dla innych już namienionych obyczajów ich, które są w heretykach, nie może nic dobrego od nich czekać Rzeczpospolita i królestwo każde, któremu oni pewną zgubę, gdzie się rozmnożą, przynosić muszą.

Spowiedź sama w katolickiej wierze dziwnie ludziom do cnoty i dobrych obyczajów pomaga, karność onej mając, której żaden urząd świecki mieć nie może, w której skryte i serdeczne grzechy, i niecnoty giną, co dziwnie Rzeczypospolitej pomaga. I poznały to miasta niemieckie na początku, jaka się w cnocie ludzkiej odmiana stała, gdy spowiedź wyrzucili. Co i sam mistrz narodu ich, pierwszy odstępnik szatański, rad nie rad wyznac w jednym kazaniu swym pisaniem musiał.

Zachowujcież, przezacni Senatorowie, w całości swej wiarę ś. katolicką, chcecie-li, aby Rzeczpospolita i królestwo to trwale było, a tak do upadku nachylone, do końca nie ginęło, tym samym, gdy heretyctwo rozmnożycie albo gorę mu brać dopuścicie. Patrzcie, jako Pan Bóg królestwa karał i w niewolę je pogańską dawał, skoro od wiary ś. raz

Spowiedź, Grzech

Religia, Państwo

⁴⁸⁷skwapliwy (daw.) — ochoczy, gotowy. [przypis edytorski]

⁴⁸⁸Wiele historii mamy, które nam heretyckie okrucieństwa nad katolikami, gdy moc nad nimi mieli, oznajmują... — Skarga powołuje się tutaj na dzieło Wiktora z Wity *Dzieje prześladowania Kościoła w Afryce przez Wandalów* (*Historia persecutionis africanae provinciae sub Geiserico et Hunirico Regibus Wandalorum*), czerpiąc z z Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 6). [przypis edytorski]

⁴⁸⁹Konstancjusz II (317–361) — cesarz rzymski (od 337), zwolennik arianizmu. [przypis edytorski]

⁴⁹⁰Walens (328–378) — cesarz rzymski (od 364), wyznawca arianizmu. [przypis edytorski]

⁴⁹¹Genseryk (ok. 390–477) — król Wandalów, wyznawca arianizmu; poprowadził swój lud z Hiszpanii do rzymskiej płn.-zach. Afryki, którą podbił i gdzie założył nowe państwo germańskie ze stolicą w Kartaginie; w 455 zdobył i złupił Rzym. [przypis edytorski]

⁴⁹²Po Walensie heretyku, gdy cesarz Teodozyus, katolicki i święty pan, nastał, tylo aryańskim biskupom ustępować z dostojenstwa i katolikom kościoły oddawać rozkazał — Baroniusz, *Annales ecclesiastici* (t. 6). [przypis edytorski]

⁴⁹³uporny (daw.) — uporczywy. [przypis edytorski]

⁴⁹⁴folga (daw.) — tu: łagodne traktowanie. [przypis edytorski]

⁴⁹⁵Flandria — kraina historyczna położona na terenie Belgii, Francji i Holandii. [przypis edytorski]

⁴⁹⁶W Flandryej (...) katolicka łaskawość — zaskakujące słowa autora, gdyż książkę Alba, jako namiestnik hiszpański usiłując stłumić powstanie we Flandrii, wstawił się bezwzględnością i krwawymi rządami. [przypis edytorski]

⁴⁹⁷katolicka łaskawość cztery im lata do upamiętania naznaczyła — mowa o honorowej kapitulacji Antwerpii w 1585 po rocznym oblężeniu przez Hiszpanów: jednym z wynegocjowanych warunków było pozostawienie protestanckim mieszkańcom czterech lat na uporządkowanie swoich spraw w mieście, zanim je opuszczą. [przypis edytorski]

podanej i od prawego Boga odstępowali. Pełne są tego przykłady w księgach Sędziaków i w Królewskich.

Szczęści Pan Bóg ty państwa i królestwa, które chwałę jego rozmnażają i jemu pilnie służą, i krzywdy jego nie dopuszczają. O czym jest w Zakonie długie i pewne błogosławieństwo: „Jeśli słuchać Pana Boga będziesz — mówi do onego królestwa — uczyni cię Pan Bóg wyższym nad inne narody na ziemi. Nieprzyjaciele twoje da na upadek: jedną drogą przyjdą, a siedmiu uciekać będą przed tobą. I poznają wszystkie narody, iż imię Pańskie nad tobą wzywane jest, i bać się ciebie będą”⁴⁹⁸.

I poganie z rozumu przyrodzonego, Rzymianie oni, szczęście swoje, którym opanowali świat, nabożeństwu ku bogom onym swoim przypisali: „Nie chytrą — prawi — ani mocą, ale nabożeństwem Rzymianie wszystkie narody podbili”⁴⁹⁹. Przetoż tego nabożeństwa prawdziwego katolickiego brońcie! Bo oni, fałszywe bogi mając, to tylko prawdziwego na sercu mieli, iż Bóg królestwy władnie i on je sławi, i gubi, i nie z mocy się swej i siły umocniają, ale nabożeństwem i służbą Bożą stoją. Która jeśli się z heretyctwy i fałszywą wiarą zarazi i zepsuje, prędkiego skarania królestwo nie ujdzie. Inne grzechy Pan Bóg karze morem i głodem, i innemi niemocami, ale odstępstwo od wiary ś. i jedności kościoła swego mieczem pogańskim gubi. Którym iż już blisko do szyje waszej przymierza, tym pokorniejszy ku Panu Bogu, tym pilniejszy w służbie jego, tym sprawiedliwszy we wróceniu, co się jemu pobrało, o co się on gniewa, zostawać macie.

Rozprósz, Panie Boże nasz, wszystkie zaraźliwe sekty, aby przez nie nie tylo dusze odkupione krwią Syna twego, ale i to nasze królestwo świeckie nie ginęło, a twego błogosławieństwa nie traciło! Ożywiaj, dobrotliwy Panie, pobożność katolicką, aby za czasów naszych i liczbą, i wysługą ludu się twego wiernego przyczyniało, a pobożność dobrych uczynków ich tę Rzeczpospolitą długo trzymała i od upadku broniła! Przez tegoż Pana naszego, Jezusa Chrystusa, który z tobą w jedności Ducha ś. króluje, Bóg jeden na wieki. Amen.

Modlitwa

KAZANIE SZÓSTE. O MONARCHIEJ I KRÓLESTWIE ABO O CZWARTEJ CHOROBIE RZECZYPOSPOLITEJ, KTÓRA JEST Z OSŁABIENIA KRÓLEWSKIEJ DOSTOJNOŚCI I WŁADZEJ

Państwo, Król, Władza, Choroba

*Postaw nam króla, aby nas sądził, jako wszystkie narody mają.*⁵⁰⁰

*I. Reg. 8.*⁵⁰¹

W ciele ludzkim dwa są przedniejsze członki, któremi się ciało ożywia i umacnia: serce i głowa. Wesołe serce a głowa zdrowa czynią człowieka mocnego i do wszystkiego sposobnego. A smutne serce, jako mówi Izajasz, i głowa chora ciało wszystko osłabia, iż od stopy nogi aż do wierzchu nic w nim potężnego nie będzie⁵⁰². Religia i stan duchowny w ciele Rzeczypospolitej jest jako serce zakryte i wewnętrzne, z którego żywot wieczny pochodzi; a stan królewski jest jako głowa, w której są do rządu członków wszystkich oczy, uszy i inne smysły powierzchne, do tych widomych dóbr Rzeczypospolitej należące. Gdy wiara katolicka i duchowny stan naruszony jest, jako ranne serce, prędką śmierć Rzeczypospolitej przywodzi. Gdy też stan królewski słabiej i boleje, jako głowa chora, władza członków wszystkich ginie i królestwo wszystko upada. Mówiliśmy o pierwszej chorobie Rzeczypospolitej na serce, już o drugiej za pomocą Bożą mówmy, która jest na głowę, to jest o królewskiej władzy osłabionej i nawątlonej.

Państwo, Organizm, Król, Religia, Serce

Przyrodzony sposób jest w ciele, aby jedna głowa rządziła: tak też w Rzeczypospolitej przyrodzona i najlepsza, i nawłasniejsza rozumowi ludzkiemu jest monarchia albo jedy-

⁴⁹⁸ Jeśli słuchać Pana Boga będziesz, uczyni cię Pan Bóg wyższym nad inne narody na ziemi. Nieprzyjaciele twoje da na upadek: jedną drogą przyjdą, a siedmiu uciekać będą przed tobą. I poznają wszystkie narody, iż imię Pańskie nad tobą wzywane jest, i bać się ciebie będą — Pwt 28, wersety 1, 7 i 10. [przypis edytorski]

⁴⁹⁹ Nie chytrą ani mocą, ale nabożeństwem Rzymianie wszystkie narody podbili — Cyceron *O orzeczeniu haruspików* (*De haruspicum responso*) IX, 19. [przypis edytorski]

⁵⁰⁰ Postaw nam króla, aby nas sądził, jako wszystkie narody mają — 1 Sm 8, 5. [przypis edytorski]

⁵⁰¹ I. Reg. 8. — skrót z łac.: Pierwsza [Księga] Królewska, [rozdział] 8; użyty w tekście cytat pochodzi z księgi biblijnej nazywanej obecnie Pierwszą Księgą Samuela (1 Sm). [przypis edytorski]

⁵⁰² A smutne serce i głowa chora ciało wszystko osłabia, iż od stopy nogi aż do wierzchu nic w nim potężnego nie będzie — por. Iz 1, 5–6. [przypis edytorski]

nowładztwo i rząd jednego. Który gdy się mieni⁵⁰³ a na wiele się głów dzieli, ciężka jest i śmiertelna Rzeczypospolitej choroba.

Na to pierwszej powiedzmy, co się za wstęp kazania tego z Pisma przełożyło. Gdy lud on wybrany króla sobie prosił od Samuela, sędziaka onego i kapłana, który jemi na on czas rządził, mówi Pismo, iż się to Samuelowi nie podobało, iż rzekli: „Daj nam króla, aby nas sądził”. I żałował się na nie przed Panem Bogiem, modląc się. A Pan Bóg mu powiedział: „Uśłuchaj głosu ludu tego we wszystkim, o coć mówią: bo nie ciebie, ale mnie porzucili, abych nad nimi nie królował”⁵⁰⁴. Z których słów pokazuje się, iż im to Pan Bóg ganił, choć im tego dopuścił, a iż od nich tym zelżony był, jakoby mu królowanie nad sobą brali.

Na co to zrozumieć potrzeba, iż tu Pan Bóg nie zgał monarchiej ani władzy jednego nad wszystkimi. Bo jako byli z Egiptu wyszli, w którym się rozmnożyli, począwszy od Mojżesza aż do onego czasu Samuela proroka, przez trzysta lat nigdy inakszego nad sobą rządu nie mieli, jedno pod jednym przełożonym. Jacy byli po Mojżesz: Jozue, Judas⁵⁰⁵, Othoniel, Aod, Barak, Gedeon, Jefte, aż do Samsona⁵⁰⁶. Po którym było *interregnum*⁵⁰⁷, jako Pismo mówi: „Czasu onego nie było króla w Izraelu, ale każdy czynił, co mu się zdało”⁵⁰⁸, gdy nagorsze one czasy były, których sami z sobą wojnę barzo krwawą wiedli.

Gdyby też była zła monarchia, nigdyby jej był Pan Bóg ludu swemu nie życzył i na tym miejscu króla im dawaćby nie rozkazał. Lecz sam go im dał i naznaczył barzo dobrego na przodku⁵⁰⁹ Saula onego, pierwszego króla, i po nim Dawida, i inne potomki jego, jako Abramowi⁵¹⁰ obiecał: iż ze krwi jego królowie wychodzić mieli⁵¹¹, aż do Messyasza⁵¹², króla nad królmi i pana nad pany. A co więcej, w zakonie u Mojżesza opowiedział Pan Bóg, iż króle sobie stawić mieli, i nauczył ich, jaki król ich być miał, i prawa mu postawił⁵¹³.

Cóż tedy jest, iż się Panu Bogu ona prośba o danie króla nie podobała? To, iż sędziaki, które im dawał, nie miał Pan Bóg za króle ludu onego swego, ale jako za namiestniki swojego królestwa. Bo nie używali królewskiego prawa i pompy, i majestatu: ale rolę orali jako i drudzy, dworu żadnego nie chowając ani podatków biorąc, ani dóbr pospolitych używając. Lecz tylo sądzili ludzi, a gdy wojna naległa, zwoływali lud, a Pan Bóg im sam hetmanem był, iż zawždy bili nieprzyjaciele swoje. Nie mieli też dziedzicznego królestwa ani synowie ich na nie wstępowali, jedno kogo naznaczył Pan Bóg znakiem swoim jakim. I gdy po wielkim zwycięstwie do Gedeona, sędziaka swego i hetmana, mówili: „Panuj

Bóg, Król, Sąd, Lud,
Historia

Król, Prawo, Państwo,
Sędzia, Bóg

⁵⁰³mienić się (daw.) — tu: zmieniać się. [przypis edytorski]

⁵⁰⁴się to Samuelowi nie podobało, iż rzekli: „Daj nam króla, aby nas sądził”. I żałował się na nie przed Panem Bogiem, modląc się... — 1 Sm 8, 6–7. [przypis edytorski]

⁵⁰⁵Judas — Juda, postać biblijna, syn Jakuba, przodek jednego z 12 plemion Izraela. Z powodu 1 Sm 1, 1–2 Skarga błędnie uważa, że następcą Jozuego został człowiek o imieniu Juda (Judas), podczas gdy całość 1 Sm opisuje walki pokoleń (plemion) izraelskich o terytoria po wejściu do Kanaanu, a imiona Juda, Symeon, Menasses, Efraim itd. uosabiają w tekście poszczególne plemiona. [przypis edytorski]

⁵⁰⁶Otoniel, Aod [=Ehud], Barak, Gedeon, Jefte, aż do Samsona — najważniejsi z sędziów izraelskich opisywanych w biblijnej *Księdze Sędziów*. Sędziowie (hebr. *sofetim*) sprawowali w poszczególnych plemionach władzę rozjemczą, sądowniczą, a w razie potrzeby zostawali wodzami. Wbrew twierdzeniom Skargi sędziowie nie byli królami wszystkich Izraelitów, chociaż niektórzy cieszyli się uznaniem kilku lub nawet wszystkich plemion; zapewne część z sędziów opisanych w *Księdze Sędziów* przez pewien czas działała równocześnie. Ostatnimi z biblijnych sędziów, niewymienionymi w *Księdze Sędziów*, byli Heli i Samuel, których działalność opisuje *Księga Samuela*. [przypis edytorski]

⁵⁰⁷*interregnum* (łac.) — bezkrólewie, czas pomiędzy śmiercią lub abdykacją jednego króla a koronacją następnego. [przypis edytorski]

⁵⁰⁸Czasu onego nie było króla w Izraelu, ale każdy czynił, co mu się zdało — Sdz 18, 1; Sdz 21, 24. [przypis edytorski]

⁵⁰⁹na przodku — na początku. [przypis edytorski]

⁵¹⁰Abram a. Abraham (ok. II tysiąclecia p.n.e.) — pierwszy z hebrajskich patriarchów, ojciec Izaaka i Izmaela. [przypis edytorski]

⁵¹¹jako Abramowi obiecał: iż ze krwi jego królowie wychodzić mieli — Rdz 17, 6. [przypis edytorski]

⁵¹²Mejjasz (z hebr.), pol.: Pomazaniec a. Namaszczony — w judaizmie pierwotnie religijny tytuł królów, kapłanów i proroków, namaszczanych (pomazywanych) poświęconym olejem, później określenie zapowiedzianego przez Boga Wyzwólcę mającego przywrócić królestwo Izraela, zgromadzić w nim wszystkich Żydów i zaprowadzić powszechny pokój; tutaj Skarga ma na myśli Jezusa Chrystusa (gr. *christos*: pomazaniec), uznanego w chrześcijaństwie za zapowiedzianego Mesjasza. [przypis edytorski]

⁵¹³w zakonie u Mojżesza opowiedział Pan Bóg, iż króle sobie stawić mieli, i nauczył ich, jaki król ich być miał, i prawa mu postawił... — zob. Pwt 17, 14–20. [przypis edytorski]

nad nami i syn twój, i syn syna twego, boś nas wybawił z mocy Madyanczyków⁵¹⁴, on im odpowiedział: „Panować nad wami nie będę, ani syn mój, ale Pan Bóg niech nad wami panuje”⁵¹⁵. I dobre im było ono panowanie. Bo królów nie żywili ani ich majestatu i pompy opatrowali, a jednak sądy i wojny szczęśliwie odprawowali albo sam Pan Bóg, jako król ich, odprawował, naznaczając sobie namiestniki ony przełożone ich.

Lecz gdy się królów napaarli⁵¹⁶ takich, jakie mają inne narody z rozumu przyrodzonego, którzyby byli jako panowie i dziedzicy z potomkami swemi nad nimi, majątności ich na swój stan używali i ozdobę wszytkiej ziemi na sobie, i dostatek, i sławę nosili i okazowali, a dwór i żołnierze ustawicznie chowając, onych bronili, żeby się nie zawždy sami na wojny włoczyli i wyciągali: tedy im Pan Bóg tego nie zgañił, ale raczej dopuścił. To zgañił, iż on sposób prostych sędziaków odmienili, a więcej się na królewską ozdobę i potężność niżli na jego w niepotężnych sędziakach obronę spuszczać chcieli. Lecz monarchią, która także za sędziaków, jako i za królów, była, pochwalił Pan Bóg tym samym, iż nigdy dwu ani trzech, ani pospółstwa do rządu ludu swego nie sadzał, ani w zakonie ustawił.

Bowiem monarchia jest naśladowanie niebieskich rządów, na których sam jeden Bóg siedzi. I tak zaczął, i ukazał ludzkiemu narodowi, i napisał na duszach ich, aby się takiego rządu trzymali, gdzie jeden władnie. Bo stworzył jednego samego człowieka, męża onego pierwszego, aby był głową i ojcem wszystkim synom swoim. Nie stworzył dwóch ani trzech: aby się wszyscy do jednego odzywali i jego rządu i rozumu, jako starszego, słuchali. I przetoż żonę mu dał, nie równą we władzej, ale poddaną: aby dwa nie rządźli, a w domu jednym żony, choć jednego ciała są z mężmi, drugim się albo równym panem w domu nie czyniły.

I jako świat nastał, ludzie królestwa sobie stawili i jednemu się poruczali, i jednego nad sobą obierali. Czym stały one wielkie monarchie: assyryjska, perska, grecka, rzymska. Ta ostatnia, rzymska, gdy rosła, króle wygnała. Co się jej źle powiodło, gdy abo wiele przednich⁵¹⁷, abo lud sam w jednym onym mieście rządźli. Musieli przecię jednemu dyktatorowi abo konsulowi⁵¹⁸ wszytko zlecać. I nigdy się ono państwo nie rozszerzyło po wszytkim świecie, aż gdy jeden wszytkim władnął⁵¹⁹, począwszy od Juliusza⁵²⁰ i Augusta⁵²¹.

Co jeno jest uczonych u Greków i Łacinników filozofów, retorów, historyków, wszyscy ten rząd pod jednym chwałą, a inne ganią. Philo⁵²², żydowin on sławny, chwali one Homerusowe⁵²³ słowa: „Zła rzecz, gdy wiele rozkazują: niechże król jeden będzie”⁵²⁴.

Król, Państwo, Władza,
Historia, Bóg

⁵¹⁴Midianici, a. Madianici — starożytny lud opisany w Biblii, prowadzący życie koczownicze. [przypis edytorski]

⁵¹⁵do Gedeona, sędziaka swego i hetmana, mówili: „Panuj nad nami i syn twój, i syn syna twego... — Sdz 8, 22–23. [przypis edytorski]

⁵¹⁶naparzeć się (daw.) — uparcie, natarczywie chcieć. [przypis edytorski]

⁵¹⁷wiele przednich — wielu wysoko urodzonych, arystokracja. [przypis edytorski]

⁵¹⁸jednemu (...) konsulowi — urząd republiki rzymskiej przewidywał jednoczesne sprawowanie władzy przez dwóch konsulów, żeby uniknąć jednoosobowego sprawowania najwyższego urzędu w państwie, co było cechą panującej wcześniej monarchii. [przypis edytorski]

⁵¹⁹I nigdy się ono państwo [rzymskie] nie rozszerzyło po wszytkim świecie, aż gdy jeden wszytkim władnął, począwszy od Juliusza i Augusta — wbrew twierdzeniu Skargi państwo rzymskie po wygnaniu królów i ustanowieniu republiki (509 p.n.e.) stale dokonywało podbojów i powiększało swoje terytorium; na początku tego okresu obejmowało niewielki teren w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Rzymu; w ciągu 500 lat, do objęcia przez Juliusza Cezara urzędu dyktatora (49 p.n.e.), zapanowało nad całą Italią, a następnie zajęło niemal wszystkie krainy wokół M. Śródziemnego, politycznie podporządkowując sobie pozostałe; powierzchnia republiki rzymskiej liczyła wówczas 2 miliony km². [przypis edytorski]

⁵²⁰Gajusz Juliusz Cezar (100–44 p.n.e.) — rzymski dowódca wojskowy, polityk, dyktator i pisarz; członek I triumwiratu; zdobywca Galii; odegrał kluczową rolę w wydarzeniach, które doprowadziły do upadku republiki i początku cesarstwa w państwie rzymskim. [przypis edytorski]

⁵²¹August a. Oktawian August, właśc. Gaius Iulius Caesar Octavianus (63 p.n.e.–14 n.e.) — pierwszy cesarz rzymski; po okresie wojen domowych zapoczątkował epokę pokoju wewnętrznego i dobrobytu. [przypis edytorski]

⁵²²Filon z Aleksandrii (ok. 10 p.n.e.–ok. 40 n.e.) — filozof i teolog żydowski, pozostający pod wpływem kultury greckiej. [przypis edytorski]

⁵²³Homer (VIII wiek p.n.e.) — grecki wędrowny pieśniarz i recytator, autor *Iliady* i *Odysei*, uważany za ojca poezji epickiej. [przypis edytorski]

⁵²⁴Zła rzecz, gdy wiele rozkazują: niechże król jeden będzie — Homer, *Iliada* II, 204. Skarga cytuje z łacińskiego przekładu Filona. [przypis edytorski]

Naszy Doktorowie⁵²⁵ toż mówią. Justynus⁵²⁶: „Jednego panowanie od wojen i zwad — mówi — wolne bywa”⁵²⁷. Atanazyus⁵²⁸: „Jako wielość bogów żadnego Boga nie czyni, tak wiele panów żadnego pana nie ma, a gdzie pana nie masz, tam zamieszanie jest”⁵²⁹. Cyprian⁵³⁰ z tego dowodzi przeciw poganom, iż jeden musi być Bóg, bo taki rząd jest najlepszy i naprzyrodzeńszy, i mówi: „Do panowania Boskiego bierzmy przykład z ziemskiego: gdzie byli dwa królowie, którzyby sobie wiary dotrzymali, a krwią się nie kończyli?”⁵³¹ Hieronim ś.⁵³² mówi: „Jeden cesarz, jeden w ziemi sędzia; Rzym skoro zbudowany jest, dwu królów mieć nie mógł”⁵³³. Seneka⁵³⁴ gani Brutusa⁵³⁵, który dla nadzieje wolności Juliusza, cesarza⁵³⁶ pirwszego rzymskiego, zabił, mówiąc: „Nalepszy stan jest miasta pod jednym sprawiedliwym królem”⁵³⁷.

Jeden mądry polityk, pogański filozof, mówi: „Jednego panowanie, dobrymi prawy opatrzone, nade wszystko najlepsze; a tam, gdzie ich nie wiele rozkazuje, jest przednie; a gdzie wiele, tam rząd we wszystkim słaby”⁵³⁸. Naśladując go, jego uczeń powiedział: „Pod królem jednym najlepszy rząd; pod rządząpospolitą nade wszystko nagorszy”⁵³⁹.

Na kościół nowego testamentu i na zakonodawcę jego patrzmy. Jeślić Chrystus w kościele swoim monarchią postawił, pewnie ta jest najlepsza. Bo tak mądry Bóg nasz, w domu swoim, który tak umiłował, nalazłby był inny rządzania obyczaj. I w starym, i w nowym zakonie zawždy Pan Bóg jednego nawyższego kapłana, którego wszyscy słuchać musieli, postawił, od Aarona i Piotra ś. począwszy. Nakoniec, mówi ś. Cyprian: „Pszczoly jedyne mają króla, trzody bestyj jednego wodza”. I Hieronim ś.: „Żórawie — prawi — za jednym jako obiecadlo⁵⁴⁰ idą”⁵⁴¹.

Izali jeden nie łacniej rząd uczyni? A rząd nie na tym jest, gdy wszyscy równi i jednacy: ale gdy od siebie miejsy różni, a jeden drugiemu podlega. Jako rząd kościelny nad wielą plebanów ma jednego biskupa, nad wielą biskupów jeden arcybiskup, nad wielą arcybiskupów jeden prymas, nad wielą prymasów jeden patriarchy: a nad nimi jeden

Chrystus, Król, Kapłan,
Prawo, Zwierzęta

Władza, Król, Pozycja
społeczna, Państwo

⁵²⁵doktor Kościoła (z łac. *doctor*: nauczyciel) — tytuł nadawany przez Kościół katolicki świętym, którzy swoimi pismami wnieśli szczególnie wkład do teologii lub doktryny; tu ogólnie o dawnych teologach chrześcijańskich, gdyż Justyn nie jest zaliczany do doktorów. [przypis edytorski]

⁵²⁶Justyn a. Justyn Męczennik (ok. 100–165) — filozof i apologeta wczesnochrześcijański; występował w obronie nowej wiary przeciwko poganom i żydom; pierwszy filozof chrześcijański. [przypis edytorski]

⁵²⁷Jednego panowanie od wojen i zwad wolne bywa — Skarga cytuje tekst Justyna *Oratio ad gentes* za dziełem Bellarmina *De controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos*. [przypis edytorski]

⁵²⁸Atanazy Aleksandryjski (ok. 296–373) — teolog, biskup Aleksandrii, święty chrześcijański; w pismach apologetycznych polemizował z arianizmem, zwalczał go też na soborze nicejskim. [przypis edytorski]

⁵²⁹Jako wielość bogów żadnego Boga nie czyni, tak wiele panów żadnego pana nie ma, a gdzie pana nie masz, tam zamieszanie jest — Skarga cytuje tutaj tekst Atanazego pt. *Oratio adversus idola* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵³⁰Cyprian z Kartaginy (ok. 200–258) — biskup Kartaginy, wczesnochrześcijański pisarz apologeta. [przypis edytorski]

⁵³¹Do panowania Boskiego bierzmy przykład z ziemskiego: gdzie byli dwa królowie, którzyby sobie wiary dotrzymali, a krwią się nie kończyli? — Skarga cytuje tutaj tekst Cypriana pt. *De idolorum vanitate* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵³²Hieronim ze Strydonu (ok. 347–420) — tłumacz Biblii na łacinę, autor komentarzy biblijnych i polemicznych pism teologicznych. [przypis edytorski]

⁵³³Jeden cesarz, jeden w ziemi sędzia; Rzym skoro zbudowany jest, dwu królów mieć nie mógł — Skarga cytuje tutaj tekst Hieronima pt. *Ad rusticum monachum* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵³⁴Seneka Młodszy, właśc. *Lucius Annaeus Seneca (Minor)* (ok. 4 p.n.e.–65 n.e.) — rzymski filozof stoicki, autor wielu tekstów moralistycznych. [przypis edytorski]

⁵³⁵Brutus, *Marek Juniusz* (85–42 p.n.e.) — rzymski polityk i dowódca wojskowy; jeden z przywódców spisku przeciwko Juliuszowi Cezarowi i zabójców dyktatora. [przypis edytorski]

⁵³⁶Juliusza, cesarza pirwszego rzymskiego — Gajusz Juliusz Cezar nie był rzymskim cesarzem, chociaż był faktycznym jedynowładcą; pierwszym cesarzem rzymskim był adoptowany przez niego w testamencie Oktawian August, który po zdobyciu władzy panował jako Imperator Caesar Augustus. [przypis edytorski]

⁵³⁷Seneka gani Brutusa, który dla nadzieje wolności Juliusza, cesarza pirwszego rzymskiego, zabił, mówiąc: „Nalepszy stan jest miasta pod jednym sprawiedliwym królem” — Skarga cytuje tutaj tekst Seneki *De beneficiis ad Marcum Brutum* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵³⁸Jednego panowanie, dobrymi prawy opatrzone nade wszystko najlepsze; a tam, gdzie ich nie wiele rozkazuje, jest przednie; a gdzie wiele, tam rząd we wszystkim słaby — Skarga cytuje tutaj tekst Platona *Państwo* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵³⁹Pod królem jednym najlepszy rząd; pod rządząpospolitą nade wszystko nagorszy — Skarga cytuje tutaj tekst Arystotelesa *Polityka* za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵⁴⁰obiecadlo (daw.) — alfabet, abecadlo. [przypis edytorski]

⁵⁴¹mówi ś. Cyprian: „Pszczoly (...) I Hieronim ś. „Żórawie... — oba cytaty z powyżej wskazanych źródeł, za Bellarminem. [przypis edytorski]

Piotr albo papież, który wszystkie jedna, gdy się wadzą, nauczają, gdy błędzą, odmieniają, gdy się psują.

Któż lepiej pokój i zgodę, i jedność między ludźmi, na czym wszystkie Rzeczpospolita stoi, uczynić może, jako jeden? Bo gdzie dwa albo trzech rządzą, każdy najdzie swoje mniemanie i rozumienie i ludzie nie pójdą za jednym, ale się rozdwoją, mówiąc: Ja tak rozumiem jako Paweł, a ja, jako Piotr, a ja, jako Jakub. A gdy jeden rządzi, wszyscy z swym rozumieniem do kupy idą i jeden łącznie wszystkie do siebie i do zgody świętej pociągnie. Rzymianie pod królami się sami z sobą nie wadzili, ale gdy królowie wygnali, ustawicznie się lud pospolity z możniejszymi i z patrycjami⁵⁴² wadził, i długo trwać one rządy nie mogły, i pokoju nigdy większego nie mieli, jako pod jednym Augustem.

Moc też większa i potężność jest na nieprzyjaciela przy jednym, która gdy się na wiele ich rozdzieli, daleko mniej posłuży.

Monarchie nadłuższe stały niżli inne sposoby rządów. Assyryjska 1240 albo, jako drudzy piszą, 1400. Tatarska, co nastarsza, jako mówi Justynus, kilka tysięcy lat i teraz inszego rządu nie mają. Rzymska w pogaństwie pod konsulami i innymi odmiennymi rządy coś nad 400 aż do Juliusza, a od Juliusza z chrześcijańskimi panami, na wschód słońca stała 1495 lat, aż do Konstantyna⁵⁴³ ostatniego; a na zachód, od Karła Wielkiego⁵⁴⁴ aż do dzisiejszego cesarza Rzymskiego⁵⁴⁵, 900⁵⁴⁶.

Na Wenecją nie potrzeba patrzeć, iż tak długo, to jest 1100 lat, stoi⁵⁴⁷. Bo tam lud pospolity nie rządzi, tylko w rzeczach maluczkich i nienależnych⁵⁴⁸ zdania ich pytają, lecz rzeczy poważne do trzech się przy książęciu staczają i oni wszystkim władną. A też w jednym mieście, jako pod jednym pokryciem, takie rzeczy łącznie. Lecz gdzie się państwo kilka set mil szerzy, trudno się wszystkich przednich obywateli dokładać⁵⁴⁹.

Nasza polska monarchia przed chrześcijaństwem stała także kilka set lat; po wziętej wierze chrześcijańskiej stoi już blisko lat 700, o żadnym inszym rządzie, jedno królewskim pod jednym panem, nigdy nie wiedząc. Pod dwunastą wojewód⁵⁵⁰ doznali Polacy, jako był zły rząd, i prędko się do pierwszego i przyrodzonego sposobu wrócili, mówiąc: *Mala est pluralitas principum, sit ergo unus rex*⁵⁵¹. Przed stem lat naznaczniej poczęła się nachylać do innych, królestwu przeciwnych, rządów ta Rzeczpospolita Polska. Z jakim pożytkiem naszym, sami na tych sejmach doznawamy.

Słabiej dostojeństwo i władza królewska temi boleściami: wolnością przebraną i zbytnią, z której idzie nieposłuszeństwo poddanych; rozproszaniem dochodów i imion stołu królewskiego⁵⁵², i koła poselskiego wykraczaniem z porządku zamierzonego. Co się godzi trochę rozszerzyć i duchem kaznodziejskim, jako wielkie i utratę ludu Bożemu przynoszące grzechy, pogromić, nie bojąc się onej przymówki, jakobyśmy wolnościom ślacheckim życzliwymi nie byli, a *dominium absolutum*⁵⁵³ i zatem tyraniam chwalili. Cnota ma swoje miarę i wagę: źle w niej nie doważyć, źle też i przeważać.

Dobre *absolutum dominium* i nad nie lepszego rządu nigdy być nie może: ale u samego Pana Boga, który nigdy pobłądzić i złym być, i tyranem nie może. Dobre panowanie

Miasto, Państwo, Władza

Polska, Historia, Wolność, Król, Władza

Król, Bóg, Prawo, Władza

⁵⁴² *patrycjusze* — wpływowe rody arystokratyczne, sprawujące władzę w Rzymie. [przypis edytorski]

⁵⁴³ *Konstantyn XI Paleolog* (1405–1453) — ostatni cesarz Bizancjum. [przypis edytorski]

⁵⁴⁴ *Karol I Wielki* (742/747–814) — król Franków i Longobardów, cesarz rzymski. [przypis edytorski]

⁵⁴⁵ *dzisiejszy cesarz Rzymski* — Skarga ma na myśli kontynuację zachodniorzymskiego imperium, czyli Święte Cesarstwo Rzymskie a. Pierwszą Rzeszę Niemiecką. *Kazania sejmowe* powstały w 1597 r., cesarzem rzymskim był wówczas Ferdynand II Habsburg (1578–1637). [przypis edytorski]

⁵⁴⁶ *Assyryjska 1240 albo, jako drudzy piszą, 1400...* — Skarga podaje te dane za Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

⁵⁴⁷ *Na Wenecją nie potrzeba patrzeć, iż tak długo, to jest 1100 lat, stoi...* — mowa o kupieckiej Republice Weneckiej, istniejącej od roku 697 do 1797, kiedy została najechana przez Napoleona Bonaparte'go; było to najdłuższe nieprzerwanie funkcjonujące państwo o ustroju republikańskim w historii. Wenecja jako miasto została założona w roku 452, stąd 1100 lat jej istnienia u Skargi. [przypis edytorski]

⁵⁴⁸ *nienależny* (daw.) — tu: mało istotny. [przypis edytorski]

⁵⁴⁹ *dokładać się* (daw.) — radzić się. [przypis edytorski]

⁵⁵⁰ *Pod dwunastą wojewód* — wg tradycji podawanej przez Długosza Polacy po wygaśnięciu dynastii Lechów byli rządzani przez 12 naczelników, doznając wówczas wielkiego ucisku. [przypis edytorski]

⁵⁵¹ *Mala est pluralitas principum, sit ergo unus rex* (łac.) — Wielość książąt jest zła, niech będzie zatem jeden król. [przypis edytorski]

⁵⁵² *imiona stołu królewskiego* — chodzi o królewską służbę, dobra ziemskie należące do króla. [przypis edytorski]

⁵⁵³ *dominium absolutum* a. *absolutum dominium* (łac.) — nieograniczona władza; termin używany przez szlachtę polską, by piętnować dążenia króla do wzmocnienia władzy monarchicznej. [przypis edytorski]

nikomu nie podległe, przy świętym, dobrym, mądrym i pobożnym monarsze, któremu prawem jest bojaźń Boża, sądową stolicą mądrość Boska i sprawiedliwość, i potężna egzekucja do karania i darowania; mocą jego jest po Panu Bogu dobry żołnierz i bogate pieniądze. Lecz nie wiele takich: wszystkichby, jako mówią, na jednym pierścieniu wyrysował. Dla tegoż do monarchy i króla przykłada ludzki rozum radę i prawa, króćąc i okraszając⁵⁵⁴ moc jego, a pomagając rozumowi jego, aby nie pobłądził, a złym się tyranem nie stawał.

Nie taką monarchią chwalimy, jaka jest u Turków, Tatar i Moskwy, która ma bezprawne panowanie: ale taką, która prawy sprawiedliwymi i radą mądrą podparta jest i moc swoją ustawami pobożnymi umiarkowaną i określoną ma. Jaka była u ludu onego Izraelskiego, gdzie królom rozkazano, aby prawa Bożego księgi od kapłanów podane sobie wypisali i wedle nich lud Boży sprawowali, bojąc się Pana Boga swego i miłując lud jego, do ich opieki poruczony⁵⁵⁵.

Taka była od początku, zwłaszcza po przyjętej wierze Chrystusowej, ta Monarchia Polska. Bo kapłani Boży i biskupi królom z pogaństwa grubym i dzikim prawo Boże przekładali, którym ich *absolutum dominium* miarkowali; a potem inne ludzkie prawa napisane i one rady świeckie przystawione im są. Czym dostojeństwo ich królewskie i władza się nie króciła ani kurczyła; ale się miarkowała, aby nie pobłądzili, a mocy onej z rozumem i bojaźnią Boską sprawiedliwie używali, ani się na prawo, ani lewo skłaniając.

Pokazują to statuta wasze i przysięgi Senatorów i Marszałków, i innych urzędników, w jakiej czci, i w onej po Bogu nawyższej, przodkowie waszy królewski stan mieć chcieli i uważali: wiedząc, co im samym na tym należy, a jako z królów cześć wszystka i podwyższenie na ich dobre jako z głowy na członki spływało.

Potym z miłości ku poddanym za wysługą i dobrym zachowaniem ich nadali ludziom rycerskim prze męstwo ich i życzliwość — wolności od podatków, od podwód⁵⁵⁶, od zagranicznych wojen i od innych, które były *in absoluto dominio*⁵⁵⁷ ciężarów. Które wolności dalej się pod *interregna*⁵⁵⁸ wytargowały i rozszerzyły, i tak się wysoko podniosły, iż wpadły w wielką pychę i nieposłuszeństwo, i lekkie królewskiego majestatu uważenie, i praw dobrych podeptanie, iż się ono słowo u Jopa ś. rzec o nich może: „Mąż lekki w pychę się podnosi i jako źrzebię u osła mniema, że się wolnym urodził”⁵⁵⁹. I stąd ony słowa bystre i głupie: Urodziłem się wolnym ślachcicem, nie boję się nikogoż i króla samego, który mi nic nad prawo uczynić nie może. I któż się tak wolnym rodzi, żeby nikogoż się bać nie miał? I syn królewski bać się ojca i pedagogów musi. I sam król Boga się boi i praw jego przestępować nie śmie, a tej wolności nie ma, aby się zwierzchności Boskiej nie bał! I patrzmy, jako na takie harde śmieszna wolność padła. Mówi: króla się nie boję, a przed sąsiadem ucieka i drży, który go w tej wolności na dom najeżdża i zabija, i majątność wylupi! O czym na każdy czas słyszym.

O głupi przepychu⁵⁶⁰, jako się króla nie boisz, którego się Pan Bóg bać rozkazał? „Bój się, synu miły, Pana Boga i króla!”⁵⁶¹. I drugie mówi: „Jako ryk lwi, tak gniew królewski; kto go gniewa, grzeszy na duszę swoją”⁵⁶². I Apostoł miecza się królewskiego bać każe⁵⁶³. Cóż to za bezpieczeństwo abo raczej za wszeteczeństwo? Za którym to idzie, iż kto chce, królowi łaje, o nim szemrze, jego się pedagogiem czyni i zelżywie go wspomina. Jeśli to z prawa jakiego pisanego abo statutu idzie, przeklęte takie prawo i taka wolność piekielna na bluźnienie Boga i króla. Bo nikt króla bluźnić nie może, któryby i Boga zaraz tego,

Polska, Historia, Król,
Wolność, Szlachcic, Prawo

Gniew, Król, Szlachcic,
Pycha

⁵⁵⁴okresić (daw.) — opisać, określić. [przypis edytorski]

⁵⁵⁵Jaka była u ludu onego Izraelskiego, gdzie królom rozkazano, aby prawa Bożego księgi od kapłanów podane sobie wypisali i wedle nich lud Boży sprawowali, bojąc się Pana Boga swego i miłując lud jego, do ich opieki poruczony — zob. Pwt 17, 18–19. [przypis edytorski]

⁵⁵⁶podwoda (daw.) — obowiązek dostarczenia przez ludność środka transportu do dyspozycji władzy. [przypis edytorski]

⁵⁵⁷*in absoluto dominio* (łac.) — w nieograniczonej władzy. [przypis edytorski]

⁵⁵⁸*interregnum* (łac.; lm: *interregna*) — bezkrólewie, czas pomiędzy śmiercią lub abdykacją jednego króla a koronacją następnego. [przypis edytorski]

⁵⁵⁹Mąż lekki w pychę się podnosi i jako źrzebię u osła mniema, że się wolnym urodził — Hi 11, 12 wg Wulgaty, por. tłum. Wujka; werset różnie interpretowany. [przypis edytorski]

⁵⁶⁰przepych (daw.) — tu: pyszałek. [przypis edytorski]

⁵⁶¹Bój się, synu miły, Pana Boga i króla! — Prz 2,4, 21. [przypis edytorski]

⁵⁶²Jako ryk lwi, tak gniew królewski; kto go gniewa, grzeszy na duszę swoją — Prz 20, 2. [przypis edytorski]

⁵⁶³I Apostoł miecza się królewskiego bać każe — por. Rz 13, 4. [przypis edytorski]

który go stawi, nie zbluźnił. I tak potępiano o to na śmierć ludzie w Piśmie ś., iż Boga zbluźnili i króla⁵⁶⁴.

Ale wiem, iż wždy prawa tak złego nie macie, chyba onego na tę taką swowolność nakręcacie: iż mię nie może poimać, aż prawem przekonanego, iż mię sędzić nie może, aż na sejmie. I dla tegoż taką sobie wolność do lekkiego uważania królewskiego majestatu brać mamy? I co z dobroci i łaski ludziom onym, którzy je barzo, jako bogi swe, czcili, królowie pozwolili, to my na jego zelżenie obracać mamy? Także tej wolności używać się godzi na wszystkie grzechy i na podeptanie praw wszystkich i sprawiedliwości, i na tyraństwa sąsiedzkie, i na zelżenie⁵⁶⁵ mocy królewskiej? Nie na to dana jest! I jeśli jej wy źle używacie, słusznie ją Pan Bóg od was odejmie, iż się wam w ciężką niewolą, obroń Boże, obróci!

O trzech wolnościach dobrych wiemy: czwartej się jako szatańskiej zarzekamy. Święta wolność jest: grzechom i czartu nie służyć, a tyraństwa piekielnego uchodzić. „Kto czyni grzech — mówi Pan — niewolnikiem jest u grzechu”⁵⁶⁶. O by się o tę wolność starali owi wolni, co pełni są mężobójstwa, nieczystości, łupiestwa, lichwy, zdrady, a mówią: Ja wolny! O niewolniku djabelski, czuj⁵⁶⁷ o niewolej swojej, a wychodź z mocy szatańskiej, w której szlachecka wolność pomocyć żadnej nie da!

Druga wolność jest dobra: obcym panom i pogańskim królom nie służyć ani im podlegać, jedno swoim abo od nas obranym. Tę wolność macie z łaski Bożej i na niej przestajcie, dziękując za nią Panu Bogu.

Trzecia też jest złota wolność: nie mieć tyrańca ani takiemu królowi służyć, któryby nas, jako chciał, prawa nie patrząc, sędził, zabijał i majątności wasze brał, i córki i żony wasze wydzieriał, i czynił, co mu się podoba, na Boga się i na sprawiedliwość nie oglądając. Tę wolność macie z łaski Bożej. Bo daje wam Pan Bóg króle pobożne i święte, którzy nie tylo nic tyrańskiego nie czynią, ale i co dzień więcej prawom i przystojnym wolnościom waszym dogadzają, i do nich przyczyniają. Przez tę sześćset lat żadnegoście tyrańca okrom⁵⁶⁸ onego mordercę⁵⁶⁹ ś. Stanisława⁵⁷⁰, i to krótko, nie mieli. I tego, który teraz króluje⁵⁷¹, pobożności, łaskowości, sprawiedliwości i bogobojności, i szczęściu wielkiemu, które ma od Pana Boga na takie zwycięstwa, które mu Pan Bóg daje, żaden się dobry wydziwować nie może. Dla czegoż wždy taką niewdzięczność cierpi? Bądźcie tej wolności złotej wdzięczni, a na niej przestajcie, a za nią Panu Bogu dziękujcie!

A onej czwartej, piekielnej, Boże nas uchwaj, która jest *filiorum Belial*⁵⁷², to jest synów bez jarzma, którzy mówią: „Izali nas ten król wybawi?”⁵⁷³ i bez przyczyny żadnej wzgardzili im, i darów mu nie przynieśli. O synowie koronni, umiejcie czcić, jako waszy ojcowie, króle i pany wasze! Nie rościągajcie wolności swej na zelżenie jego, na zjazydy zakazane, na rozruchy, na sedycy, na obmowy i szemrania, na nieposłuszeństwa i przepychy: bo to wam samym wielką szkodę uczyni i to samo niewolą na was tyrańską przywiedzie. I rzeczenie: „Słusznie mię Pan Bóg tym pokarał, iż się Turczynowi abo Tatarzynowi temu, który mi i gardło bierze, kłaniam, bom swoich sprawiedliwych i świętych królów czcić nie chciał. O jako tego tyrańca słuchać muszę, którym na pany pobożne warczał i ich posłuszeństwo z siebie zmiatał!”

Djabelska wolność jest: bez prawa, bez urzędu żyć, na zwierzchność nie dbać, mędrszemu i starszemu nie ustąpić, wolność mieć do grzechu, do zabijania i wydzierania. I poganie mówili: „Wybawieni od nieprzyjaciół, wolnością się cieszymy, a u panów swoich przyrodzonych i u praw sprawiedliwych, i urzędów niewolnicy bądźmy. Urzędy i królo-

⁵⁶⁴I tak potępiano o to na śmierć ludzie w Piśmie ś., iż Boga zbluźnili i króla — por. 1 Krl 21, 13. [przypis edytorski]

⁵⁶⁵zelżenie — tu: znieważenie. [przypis edytorski]

⁵⁶⁶Kto czyni grzech, niewolnikiem jest u grzechu — J 8, 34. [przypis edytorski]

⁵⁶⁷czuć (daw.) — uświadamiać sobie, zdawać sobie sprawę, rozumieć, wiedzieć. [przypis edytorski]

⁵⁶⁸okrom (daw.) — z wyjątkiem. [przypis edytorski]

⁵⁶⁹onego mordercę — chodzi o Bolesława II Śmiałego a. Szczodrego (1042–1081/1082), króla Polski w latach 1076–1079. [przypis edytorski]

⁵⁷⁰Stanisław ze Szczepanowa (ok. 1030–1079) — polski duchowny, biskup krakowski, męczennik, święty Kościoła katolickiego i patron Polski; został skazany na śmierć przez króla Bolesława II Śmiałego. [przypis edytorski]

⁵⁷¹który teraz króluje — chodzi o króla Zygmunta III Wazę (1566–1632). [przypis edytorski]

⁵⁷²filiorum Belial (łac.) — synów Beliala. [przypis edytorski]

⁵⁷³filiorum Belial (...) którzy mówią: „Izali nas ten król wybawi?” — parafraza 1 Sm 10, 27. [przypis edytorski]

wie są sługami praw, a sędziowie są ich wykładaczmi, a my wszyscy bądźmy niewolnicy praw naszych, abyśmy wolni być mogli”⁵⁷⁴. Jako się i pogaństwa onego, co świat wszytek w mocy mieli, nie zawstydzim, którzy, mając takie państwa, doma się niewolnikami praw i urzędów porządných zwali?

O jako piękna rzecz, kto królowi swemu, od Boga danemu, mówi: „Jam twój niewolnik i poddany; twoje wszystko, co mam; tyś mój dobrodziej i bóg ziemski mój, z którego mi rządu i panowania, i pokoju wszystko dobre płynie”! Mawialiście za naszej pamięci królom swoim i na sejmach, i koronacyach: „Pod nogi twe majętności i zdrowia nasze kładziem, znając cię od Boga danego i sprawiedliwego”. Teraz, żadnej krzywdy nie mając, na wielką i szkodliwą hardość podnieśliście się. Co się o wszystkich nie mówi. Są ci, którzy się synmi Belialowemi brzydzą⁵⁷⁵, których w serce Pan Bóg dotyka i cześć im swego pomazańca Chrystusa słodzi, jako Pismo ś. mówi: „Weselą się córki syońskie⁵⁷⁶ z króla swego”⁵⁷⁷.

Drugie osłabienie stolicy i władzej królewskiej, dla której ta głowa chorzeje, idzie z rozerwania dochodów i dostatków królewskich, z których stan swój i potrzeby popospolite opatrować ma. O czym jest wiele wrzasków między wami na pany i dzierżawce dóbr królewskich, na ich chciwość i niesprawiedliwość, i dóbr popospolitych złe opatrowanie i używanie; na ich syny w kolebkach i dorosłe, którzy nigdy ani królom, ani Rzeczypospolitej nie służyli; na ich wdowy, które po kiladziesiąt tysięcy intraty⁵⁷⁸ popospolitych dóbr mają i od męża do męża z nimi biegają. Przeto o tym więcej mówić nie chcę. Boże, daj wam to baczenie, abyście się tym takim łakomstwem, króla i Rzeczypospolitą obrażając, sami nie gubili, a obyczaj lepszy opatrowania głowy i Korony swojej naleźli.

Oslabienie też majestatu królewskiego i mocy jego, na dobre popospolite szkodliwe barzo, pochodzi ze złego szafowania i używania urzędu poselskiego na sejmach, dla czego ledwie się co kiedy dobrego postanowić może. Rzecz na początku dobra poszła we złe barzo używanie. Przez wiele set lat bez posłów królowi polscy z samym senatem i radą swoją potrzeby koronne i sejmy odprawowali. Dla poborów samych przyzywano posłów od szlachty z powiatów, z którymi za trzy albo cztery dni sejmy się kończyły. I były krótkie sejmy, ale pożyteczne królestwu i dzielne. Gdy się poselski on urząd dalej szerzył, do tego przyszło, iż z niego teraz wielkie się dobrym radom przeszkody dzieją. I jeśli co do upadku Koronie tej pomaga, jako sami między sobą często mówicie, tedy to samo koło najrychlejš ją przewróci i zgubi.

Patrzcie, do jakicheckie nieprzystojności i prawie dziecinnych i śmiechu godnych postępów i zagmatwania przyszli. Naprzód obieranie posłów na sejmikach takie jest, iż możniejszy a śmielszy czynią, co chcą: albo się sami obierają i drudzy mało nie dożywotny sobie ten urząd czynią, albo takie wystawiają, którzy ich myślom i przedsięwzięciu służą. A szlachta, w prostocie nie wiedząc, co się dzieje, przyzwala i wrzaskiem wszystko odprawuje. Ci, co się sami obierają i wtrącają, z swemi złemi chciwościami, a nie z powinnym ku dobremu Rzeczypospolitej sercem, do tego urzędu przystępują. (Dobrych zawsze i cnych miłośników ojczyzny godzi się ochraniać, na których też z łaski Bożej nie schodzi, gdyby śmiałością i gorącością złym nie ustępowali). Bo jedni są, którzy na księżą i stan duchowny waśń głęboką w sercu noszą, jako są wszyscy heretycy, którzy się radzi na ten poselski urząd cisną, tym religiej katolickiej chcąc szkodzić — jakoż szkoda, żal się Boże! Drudzy do pana swego złe serce mają, iż im tego, co chcą, dać a nigdy drugich napełnić nie może. Drudzy swego podwyższenia i pożytku się spodziewając, do tego wszystkie swe prace na sejmie obracają. Drudzy na swoje przeciwniki w domowych waśniach poselstwem onym pomocy szukają. Drudzy, podobno od jakich panów natchnieni, a drugdy śnać upominkami kupieni, ich myślom dogadzają. Drudzy z wymową i rozumem postawić się na sejmie chcą, aby sobie mnimania u ludzi nabywali. A żeby

⁵⁷⁴Wybawieni od nieprzyjaciół, wolnością się cieszymy, a u panów swoich przyrodzonych i u praw sprawiedliwych, i urzędów niewolnicy bądźmy... — Rzeczypospolita zowie się powszechnym miastem: za którą umrzeć i ze wszystkim się jej oddać, i w niej wszyscy nasze pociechy położyć, i onej je poświęcić winni jesteśmy — Cycezon, *Mowa w obronie Kluencjusza (Pro Cluentio)*, cytat niedokładny. [przypis edytorski]

⁵⁷⁵Są ci, którzy się synmi Belialowemi brzydzą — por. 1 Sm 10, 27. [przypis edytorski]

⁵⁷⁶Syjon — wzgórze w Jerozolimie, na którym Dawid umieścił Arkę Przymierza; potem Syjonem nazywano całą Jerozolimę, zaś przenośnie cały lud izraelski. [przypis edytorski]

⁵⁷⁷Weselą się córki syońskie z króla swego — Ps 47, 12. [przypis edytorski]

⁵⁷⁸intrata (daw.) — dochód, zysk. [przypis edytorski]

Król, Władza, Własność,
Chciwość

Rzeczypospolitej dobrze było, rzadki, coby szczerze o tym myśli! O tych mówię, którzy się w ten urząd wtrącają.

A gdy ich obieranie minie, takie artykuły napiszą, któremi myślom swoim służyć i sejmowe sprawy zatrudnić⁵⁷⁹ usiłują. I naleganiem w rzeczy od wszystkich braciej, a ono sami od swej głowy i afektów swoich, zdrowym i należywym królestwu radom sejmowym przeszkody i zamieszki, jakie mogą czynią, burząc towarzysze, którzy o ich myślach nie wiedzą. Nie to, co im prości bracia poruczają i co Rzeczypospolitej pożytecznie, czynią: ale z głowy swej i z serca, na urzędy obostrzonego⁵⁸⁰, albo z głodu na swe dobre mienie, albo z waśni na duchowne, rozterki sięją i dobrym, pożytecznym Rzeczypospolitej radom przeszkadzają.

A w ich poselskim kole, o Boże mój, jakie tam wstydu godne postęпки! Kila dni obierając marszałka, a raz pomnię, półtrzęcie niedziele na tym trawiąc, czas tracili, gdy ich Król Jego Mość z Radami swemi teskliwie i z utratą dobrego czasu czekać musiał. Co jako jest gruba wina, jaka z tego Panu i Radzie jego nieczęść, uważać każdy może. Jakie zaś swary, zwady i wrzaski, i broni dobywania między nimi bywają, wstyd powiadać. Dotknięto tego wiele w ich *Exorbitancyach*⁵⁸¹ — Boże, aby była poprawa!

Nie dotykam, jako czas na próżnych słowach tracą, a cicho targi i znowy czyniąc, na dobre pospolite i pokój domowy nie pamiętają.

To naszkodliwsza, iż moc sobie tak wielką przyczytają⁵⁸², którą Królewskiej i Senatorskiej przeszkodę czynią, a monarchią chwalebna i ludziom zbawienna, jako się rzekło, w dymokracją, która jest w rządach ludzkich nagorsza i naszkodliwsza, i tu, w tym królestwie tak szerokim, niepodobna, obracają. To jest, iż chcą, aby szlachta albo lud pospolity przez posły swe rządził, a bez nich Król z Radą swoją nic nie czynił, a na ich konkluzję⁵⁸³ patrzył. Czym się wszytka natura Korony tej mienić i za tym zginąć musi: która jest królestwem, a nie miastem greckim albo szwajcarskim ani Wenecją. A musiałyby się wszytka szlachta w jednych murach i w jednym mieście zamknąć i tam mieszkać, aby o sobie wszyscy radzić zaraz⁵⁸⁴ mogli. Co jeśli jest u nas rzecz podobna albo jeśli taki rząd jest do trwałości królestwa pożyteczny, już rozumiemy wszytkiego świata i doznanie, i doświadczenie osądziło.

Taki rząd *popularitatis*⁵⁸⁵ musi przecię mieć swoje króliki. Bo *populus*⁵⁸⁶ na dwu językach albo na trzech polega: którzy królikowie z sobą się wadzają i jeden drugiemu zajrzają, wszytko nogami wzgórc obrócają. I ziściłoby się to, co o takiej Rzeczypospolitej pogańskiej jeden pogański mędrzec rzekł, iż w niej mądrzy radzą, a głupi dekreta i konkluzye czynią⁵⁸⁷. Bo między pospółstwem mało jest mądrych: między Radą Pańską albo wszytci mądrzy, albo większa część, bo się na to obierają i stanowią, i dla swej mądrości przy boku Pańskim siedzą, jako o Zorobabelu Pismo mówi⁵⁸⁸.

W takim rządzie wielogłównym łączno barzo w rządach sedycją i wzburzenie uczynić. Bo prostym smaczne to pochlebstwo, iż też oni rządzić i wolności swojej używać mają, i lada zły jaki język i śmiała swowolność namówi ich do rzeczy barzo szkodliwych, głupich i któremi sami się pogubią. Kaleb⁵⁸⁹ i Jozue lud on wielki na puszczy namawiali, aby szli w ziemię onę dobrą, której im urodzaj hojny ukazowali, a nic się nie bali⁵⁹⁰. Dobrze

Bunt, Samolubstwo

Król, Lud, Państwo,
Miasto, Polityka

Władza, Lud, Król,
Mądrość, Bunt

⁵⁷⁹zatrudnić (daw.) — tu: utrudnić. [przypis edytorski]

⁵⁸⁰obostrzony (daw.) — chciwy; wrogi. [przypis edytorski]

⁵⁸¹Exorbitancje a. Exorbitancje i naprawa koła poselskiego — broszura na temat niedomagania porządku sejmowego, opublikowana anonimowo przez prymasa Stanisława Karnkowskiego (1520–1603) w 1596 roku; *eg-zorbitancja* (daw.) oznacza nadużycie władzy królewskiej. [przypis edytorski]

⁵⁸²przyczytywać (daw.) — przypisywać. [przypis edytorski]

⁵⁸³konkluzja — tu: ostateczna uchwała izby poselskiej, zawierająca podsumowanie postanowień uzyskanych w toku obrad. [przypis edytorski]

⁵⁸⁴zaraz (daw.) — naraz, razem. [przypis edytorski]

⁵⁸⁵popularitas (łac., D. *popularitatis* — schlebienie ludowi, popularność. [przypis edytorski]

⁵⁸⁶populus (łac.) — lud. [przypis edytorski]

⁵⁸⁷co o takiej Rzeczypospolitej pogańskiej jeden pogański mędrzec rzekł, iż w niej mądrzy radzą, a głupi dekreta i konkluzye czynią — Plutarch, *Żywot Solona* 5 (słowa Anacharsysa, przybyśza ze Scytii, po uczestnictwie w ateńskim zgromadzeniu ludowym). [przypis edytorski]

⁵⁸⁸Ala swej mądrości przy boku Pańskim siedzą, jako o Zorobabelu Pismo mówi — 3 Ekd 4, 42. [przypis edytorski]

⁵⁸⁹Kaleb — postać ze Starego Testamentu, jedyny człowiek oprócz Jozuego, który w czasie wędrówki do Kanaanu nie sprzeniewierzył się Bogu. [przypis edytorski]

⁵⁹⁰Kaleb i Jozue lud on wielki na puszczy namawiali, aby szli w ziemię onę dobrą, której im urodzaj hojny ukazowali, a nic się nie bali — por. Lb 14, 6–9. [przypis edytorski]

im barzo radzili. Lecz drudzy towarzysze ich serce im zepsowali, tak iż na głupiej i zlej radzie wszystko pospólstwo przestało i za tym jako głupi na onej puszczy poginęli, na złe zwodniki⁵⁹¹ i one przekłete języki narzekając, dla których po sześć kroc sto tysięcy ludzi na onej puszczy pogrzeb mieli.

Cóż za rozum jest w pospółstwie, które i na Pana naszego Jezusa łacno starszy źli namówili, aby Barabasa⁵⁹² wyzwolili, a nań wołali: „Ukrzyżuj! ukrzyżuj!”. I zbuntowanie ono Piłata⁵⁹³ do tak wielkiego grzechu przycisnęło. Pawła ś. pospólstwo w Listrze⁵⁹⁴ za Boga przyjąć i ofiary mu czynić chciało: a ciż zaraz, od Żydów namówieni, Pawła ś. ukamionowali i jako umarłego odeszli⁵⁹⁵. Taki też statek⁵⁹⁶ w pospółstwie: jako im królikowie ich udadzą⁵⁹⁷, tak idą i giną. A o ty króliki nietrudno, którzy, jadowitemi językami myśli swe zakryte wykonywając, poburzą prostaki i od nich na sejmach mówią i czynią, co chcą, i składają na bracią: a bracia abo o tym nie myśleli, abo zwiedzeni, jako dzieci, pod płaszczem wolności wrzaskiem i krzykiem przyzwolili, nie wiedząc drugdy, na co, i szkody a zguby swej nie bacząc.

Takiej sprawy i takiego rządu uchowaj nas, Panie JEZU Chryste, który, królem nad królmi będąc, rząd królewski i monarchią miłujesz: boś ją, Zbawicielu nasz, w starym ludu twym ustawił, a takich wielogłównych rządów nigdziejżeś nie zalecił ani ukazał. Tyś w Kościele swoim jedynowładztwo chciał mieć. Ty króle dajesz; tobie się taki królewski rząd podoba; takiś i poganom w rozumie przyrodzonym napisał; taki i tu w tej Koronie, od ciebie zacząty, sześć set lat i dalej stoi; takiś po wszystkim chrześcijaństwie postawił. Nie odmieniaj go, Panie Boże nasz!

Przezacni Panowie! Nie czyńcie z królestwa Polskiego niemieckiego Rzeskiego miasta⁵⁹⁸, nie czyńcie malowanego króla, jako w Wenecyjej! Bo weneckich rozumów nie macie i w jednym mieście nie siedzicie! Opatrzywszy wolności swoje, a nie mając żadnego uciśnienia ani tyraniej od swoich Panów, onym jako pomazańcom Bożym wszystkie rządy zlecajcie. Wszak się mają kogo radzić, wszak mają prawa, z których najmniej nie występują. Królikowie ci wszystko wam zepsują i was pogubią! Które Pan Bóg za grzechy nasze dopuszcza, bo tak mówi Mędrzec: „Dla grzechów ziemie (to jest ludzi na ziemi) wiele panów jej”⁵⁹⁹. Nie takich, gdzie jeden drugiemu podlega i wszyscy jednego słuchają: ale gdzie się jeden drugiemu sprzeciwia, a chcą wszyscy rządzić. To jest wielkie za grzechy ludzkie od Boga skaranie; a pogotowiu⁶⁰⁰ błogosławieństwo jest Boże i cnotom pobożnych odpłata, gdy wszyscy jednego słuchają.

Bierzem przykład z tych kila przeszłych sejmów, na których nic się dobrego w tak wielkich i nagłych Rzeczypospolitej potrzebach stanowiąc nie mogło. Panowie posłowie wszystko rozporzą⁶⁰¹, abo swemi głowami, abo cudzemi tajemnemi: dając się użyć, na co komu potrzeba, zdrowia i całości, i dochowania Rzeczypospolitej odstępując. Na tym tegorocznym sejmie z sromotą i wielkim niebezpieczeństwem wszystkiego Królestwa nas wszystkich odbieżeli, protestując się, iż na żadną rzecz ani dobrą, ani napotrzebniejszą nie zezwalają. Gdzież się dalej ucieczecie, jeśli sejmy, które z takimi nakłady i zgubieniem czasu czynicie, mocy mieć i rady dobre, i obmyślenia o was królewskie i ojcowskie wykonania mieć nie będą? Macie-li co nad sejmy do poratowania siebie i Rzeczypospolitej gruntowniejszego? Jeśli nie macie, czemuż je tak targać i na zgubę je swoje, i pośmiech a sromotę u ludzi obcych obracać je dopuście? Po co się już zjeżdżać na takie rozterki i praktyki, i buntowania, i rozruchy macie? Upadliście, zginęliście, jeśli Pan Bóg na was nie wejrzy, a serca wam nie odmieni, za pokorną pokutą waszą, abyście nie o wolności

Chrystus, Król, Władza,
Polityka

⁵⁹¹zwodnik (daw.) — zwodziciel. [przypis edytorski]

⁵⁹²Barabasz — w *Nowym Testamencie* współwięzien Jezusa, głosem ludu uwolniony od kary ukrzyżowania. [przypis edytorski]

⁵⁹³Piłat a. *Poncjusz Piłat* — w latach 26–36/37 rzymski prefekt Judei, który przeprowadził procesowi Jezusa Chrystusa. [przypis edytorski]

⁵⁹⁴Listra — staroż. miasto w Azji Mniejszej, ok. 30 km na płd. od Ikonium (ob. Konya). [przypis edytorski]

⁵⁹⁵Pawła ś. *pospólstwo w Listrze za Boga przyjąć i ofiary mu czynić chciało...* — zob. Dz 14, 8–19. [przypis edytorski]

⁵⁹⁶statek (daw.) — rozum, rozsądek. [przypis edytorski]

⁵⁹⁷udac (daw.) — tu: zmyślić. [przypis edytorski]

⁵⁹⁸Rzeskie miasto — autonomiczne miasto Rzeszy, np. Strasburg. [przypis edytorski]

⁵⁹⁹*Dla grzechów ziemie (...)* wiele panów jej — Prz 28, 2. [przypis edytorski]

⁶⁰⁰pogotowiu (daw.) — zwłaszcza, tym bardziej. [przypis edytorski]

⁶⁰¹rozporzyć (daw.) — zniszczyć. [przypis edytorski]

swowolnej i obłudnej⁶⁰², ale o zachowaniu zdrowia i majątności, domów i dzieciaków swoich, i potomstwa swego myśleli.

Boże, zmiłuj się nad ludem twoim, którym jako jedną owcą rządzisz! Daj królowi, któregoś przez ręce kapłana twego postawił, sądy twoje i sprawiedliwość twoją synowi jego! Niech lud twój sędzi w sprawiedliwości i ubogie twoje w rozsądku! Niech góry i pagórki, to jest rada i panowie jego, przyjmują ludkom twoim pokój⁶⁰³, a obmyślanu ich aby niespokojni przeszkód nie czynili, ale w posłuszeństwie świętym i poddaństwie żyjąc, jako równe pola ściekającą się wodę z gór twoich, urzędów i przełożenia przyjmowali a w pobożności rodzaj cnót świętych chrześcijańskich wypuszczali, dla których błogosławisz wszystkiemu królestwu i ono ku czci ś. twojej długo jeszcze zachowasz, wybawisz od złego i wsławisz. Przez Pana naszego, Jezusa Chrystusa, który z Tobą i z Duchem ś. jeden Bóg króluje na wieki. Amen.

Modlitwa

KAZANIE SIÓDME. O PRAWACH NIESPRAWIEDLIWYCH ABO O PIĄTEJ CHOROBY RZECZYPOSPOLITEJ

Choroba, Polska, Prawo, Sprawiedliwość

*Biada tym, którzy stawiają prawa nieprawe i, pisząc, niesprawiedliwość piszą, aby ucisnęli ubogie na sądach i gwałt czynili w sprawie podłych⁶⁰⁴ ludu mego.*⁶⁰⁵

Isa. 10.

Jest i druga choroba królestw, dla której umierać i ginąć muszą, a Pan Bóg je wykorzenia⁶⁰⁶: prawa i statuty złe a niesprawiedliwe, któremi ludzie, zwłaszcza ubodzy (bo panom i możliwym rzadko prawa szkodzą) ucisnieni, do Pana Boga o pomstę wołają. Na które się tu Prorok przegraża, gdy mówi: „Biada tym, którzy prawa nieprawe i niesprawiedliwe stawiają i piszą”. O czym za pomocą Boską mówiąc, pokażem, jako prawa i statuty sprawiedliwe potrzebne są i pożyteczne każdej Rzeczypospolitej, a niesprawiedliwe jako są szkodliwe, i które są takie w tym królestwie.

Prawo, Bieda, Sprawiedliwość, Proactwo, Prorok

Prawo jest jako nauka życia i sznur⁶⁰⁷ spraw ludzkich, którym prostują postępki swoje; jako mówi Mędrzec: „Mandat⁶⁰⁸ jest świeca i prawo jest światłość, a droga żywota gromienie karności⁶⁰⁹”. Dwie rzeczy ma w sobie każde prawo: drogę, którą iść, jako świeca w ciemności ukazuje, a karaniem, aby z niej nie ustępował, grozi.

Droga, Kara, Światło, Prawo

Jest napierwsze prawo, które Pan Bóg na sercach naszych palcem swoim napisał, z którym się każdy rozumny rodzi; i zowie się przyrodzonym. O którym Apostoł mówi: „Narody, które zakonu nie mają (to jest pisanego, jako mieli Żydowie), z przyrodzenia to czynią, co zakonnego jest, i prawa takiego nie mając, sami sobie są prawem. I ukazują uczynki prawne pisane na sercach swoich, gdy im sumnienie świadectwo daje, i myśli oskarżające i broniące się⁶¹⁰”. Napisano w Zakonie: Nie cudzołóż, Nie zabijaj, Nie kradni, Czci ojca i matkę — to wszystkie narody, pisma takiego nie mając, czynią; a jeśli występują, samo na nie ich sumnienie żałuje i w sobie sami na myśli boleją.

Prawo, Bóg

To przyrodzone prawo jest wieczne i nieodmienne, i prawie Boskie, na którym się inne wszystkie budują i z niego jako ze źródła rzeki wychodzą. To prawo grzechami, a zwłaszcza pierworodnym, i grubością⁶¹¹ a niedbałością, a zdradami szatańskimi osłabiło się w ludziach i naruszyło. Bo drudzy dobrego rozumu, który jest tego prawa początkiem, odstępując, grzechów, które rozum przyrodzony ganił, za grzech nie mieli, jako:

⁶⁰²obłudny (daw.) — tu: pozorny, nierzeczywisty. [przypis edytorski]

⁶⁰³Boże (...) Daj królowi, któregoś przez ręce kapłana twego postawił, sądy twoje i sprawiedliwość twoją synowi jego! Niech lud twój sędzi w sprawiedliwości i ubogie twoje w rozsądku! Niech góry i pagórki, to jest rada i panowie jego, przyjmują ludkom twoim pokój — parafraza Ps 71, 1–3. [przypis edytorski]

⁶⁰⁴podły (daw.) — niskiego stanu. [przypis edytorski]

⁶⁰⁵Biada tym, którzy stawiają prawa nieprawe i, pisząc, niesprawiedliwość piszą, aby ucisnęli ubogie na sądach i gwałt czynili w sprawie podłych ludu mego — Iz 10, 1–2. [przypis edytorski]

⁶⁰⁶wykorzeniać (daw.) — tu: niszczyć, gubić. [przypis edytorski]

⁶⁰⁷sznur — w wyd. 1610: prawidło, z gr. kanon, co pierwotnie oznaczało pręt używany przez architektów i rzemieślników jako przyrząd do wykonywania linii prostych. [przypis edytorski]

⁶⁰⁸mandat (daw.) — pisemne polecenie najwyższej władzy; tu: nakaz. [przypis edytorski]

⁶⁰⁹Mandat jest świeca i prawo jest światłość, a droga żywota gromienie karności — Prz 6, 23. [przypis edytorski]

⁶¹⁰Narody, które zakonu nie mają (...) z przyrodzenia to czynią, co zakonnego jest, i prawa takiego nie mając, sami sobie są prawem... — Rz 2, 14–15. [przypis edytorski]

⁶¹¹grubość (daw.) — prostactwo. [przypis edytorski]

nieczystości z wolnemi od małżeństwa osobami albo pożądaną i przyzwolenia serdecznego na grzechy i innych. Dla tego Pan Bóg wznowił zakon ten przyrodzony i napisał go na onych tablicach, i przez Mojżesza rozszerzył. Co jeszcze doskonalej w nowym zakonie przez namilszego Syna swego, Pana i Boga naszego, uczynił, który usty swemi prawo dał nam wszystkim wiernym, które jest świecą dróg naszych i pochodnią spraw pobożności chrześcijańskiej naszej⁶¹². Ty prawa zowią się Boskie pisane, które nad inne wszystkie przodek mają i nawiętsze u nas poważenie.

Lecz są jeszcze trzecie prawa, które ludzie duchowni stanowią, które kościelnymi zowiem, bez których żyćby też nam trudno. I mielibyśmy około wiary i zbawienia naszego wiele zamieszania i wątpliwości, gdybyśmy bez nich zostawali. Takie Pan Bóg przez kapłany i biskupy swoje potrzebnie nam stawia, a zwłaszcza na koncyliach i na stanowieniach najwyższych biskupów, Piotra ś. potomków, na stolicy Apostolskiej siedzących. Których my, wedle rozkazania Pana naszego, słuchacieśmy winni pod zatraceniem dusz naszych, gdyż on rzekł: „Kto Kościoła nie słucha, niechaj będzie jako poganin niewierny”⁶¹³ i do swoich posłańców, którzy nigdy nie ustają, rzekł: „Kto was słucha, mnie słucha”⁶¹⁴.

Ostatnie prawa są królewskie i Rzeczypospolitej, które ludzie dla porządku, sprawiedliwości i karności stawiają na dobre poddanych swoich i na zatrzymanie państw swoich; o których tu się mówi na przestrożę, abyście nie pisali praw złych, ale święte, dobre i sprawiedliwe.

A iż królowie i Rzeczypospolite mają moc stanowić sobie prawa, Pismo samo świadczy, gdy Pan Bóg albo Mądrość jego mówi: „Przez mię królowie królują i zakonodawcy sprawiedliwie skazują”⁶¹⁵. I to, co rzekł, Izajasz też utwierdza, gdy mówi: „Biada tym, którzy niesprawiedliwe prawa stawiają”. A jeśliż takim biada, tedyć tym, którzy dobre i sprawiedliwe prawa stawiają, jest błogosławieństwo.

Na początku świata, póki w ludziach ostrzejszy był rozum i pobożność cnót większa, prawa było nie potrzeba. Sami królowie i panowie prawem swoich poddanych byli, i co oni rozkazali, to być musiało i za prawo się poczytało. Przed Mojżeszem, który pierwszy był, jako *Josephus*⁶¹⁶ powiada, co zakon ludziom napisał, były królestwa, od Nemrota⁶¹⁷ poczęte, assyryjskie i egipskie, i inne, w których samo upodobanie królów wszystkim bez pisanego prawa rządziło⁶¹⁸.

Jednak daleko lepiej do królów prawa przysadzać i jemi moc ich okreszać, dla pewniejszego rządzenia i niedostatków ludzkiej do złego skłonności. Bo panowie nie zawždy dobrzy i prędko się psują, i w pychę, rozkoszy i niesprawiedliwość upadają. Rychlej dwu albo trzech naleść mądrych i świętych, którzy dobre prawa na rządzenie ludzkie napisać mogą, niżli królów i tych, co na urzędzie siedzą, którzyby wszyscy byli mądrzy i dobrzy, a nic nad sprawiedliwość nie czynili. Prawa nie mają żadnych namiętności i uwieść się krzywo nie dadzą. Nie pomagają za powinnym, nie mają w sobie gniewu ani popędlivosti, o dary nie dbają, namówić się do złego i oszukać nie mogą: co się w ludziach najdować zawždy we wszystkich nie może. Prędko się lada czym uwiodą i moc mając wolną, zabłądzą, jeśli ta ich moc prawem się pisanym nie umiarkuje. Przetoż u Mojżesza i na króle, i na sędzie prawo jest napisane, aby tacy byli i wedle napisanych ustaw panowali i sądzili.

Tak potrzebne są statuty w każdej Rzeczypospolitej, jako potrzebne są oczy w ciele. Bo przez nie nie tylo grzechy, jako mówi Apostoł, poznawamy, ale też sprawy wszystkie nasze prostujemy. Dla tegoż Pan Bóg one statuty, które napisał, kazał je i królom ustawicznie w nocy i we dnie czytać i innym pospolitym kazał je i na podwojach u drzwi, któremi

Prawo, Religia

Prawo, Król, Państwo, Lud,
Sprawiedliwość

Król, Prawo, Państwo,
Historia

Prawo, Organizm, Historia,
Bezpieczeństwo

⁶¹²które jest świecą dróg naszych i pochodnią spraw pobożności chrześcijańskiej naszej — parafraza Ps 118, 105. [przypis edytorski]

⁶¹³Kto Kościoła nie słucha, niechaj będzie jako poganin niewierny — Mt 18, 17. [przypis edytorski]

⁶¹⁴Kto was słucha, mnie słucha — Łk 10, 16. [przypis edytorski]

⁶¹⁵Przez mię królowie królują i zakonodawcy sprawiedliwie skazują — por. Prz 8, 15. [przypis edytorski]

⁶¹⁶Józef Flawiusz (37–94) — historyk żydowski piszący po grecku. [przypis edytorski]

⁶¹⁷Nimrod a. Nemrod — postać biblijna, legendarny władca Mezopotamii (Rdz 10, 8–12). [przypis edytorski]

⁶¹⁸Josephus powiada, co zakon ludziom napisał, były królestwa, od Nemrota poczęte, assyryjskie i egipskie, i inne... — Skarga powołuje się tutaj na II księgę tekstu Józefa Flawiusza pt. *Przeciw Apionowi (Contra Apionem)*, przytaczając za pośrednictwem Bellarmina *De controversiis*. [przypis edytorski]

często wchodzą i wychodzą, zawieszac⁶¹⁹. U starych Rzymian praw onych, na 12 tablicach pisanych, i dzieciom się uczyć, i jako piosnki śpiewać kazano⁶²⁰. Co się u nas szczęśliwiej dzieje, gdy dzieciek praw Bożych, na dwu tablicach pisanych, nauczamy i pamiętać je, i śpiewać rano i wieczór rozkazujemy. Co u łódki sternik i woźnica u wozu, i wódz u wojska, to prawo jest w Rzeczypospolitej, którym rząd się wszytek zatrzymawa i ludzki się pokój i dobre rozmnaża. I lepiej być miastu bez murów, rzekł jeden, niżli bez praw⁶²¹, bo obronić się jakim wojskiem może, a bez praw stać i trwać żadne nie może.

Lecz do praw urzędu zawždy potrzeba, któryby od praw mówił i żywym był statutem. Bo nie mogłyby się nigdy prze⁶²² i swary kończyć samym pisanim prawem, jeśliby do nich sędzia przysadzony nie był. Pociągałby każdy prawo za sobą i na swoją stronę kręcił. Potrzeba, jako filozof rzekł, *justum animatum*⁶²³, to jest sprawiedliwości żywej i mówiącej⁶²⁴, gdyż litera i pismo za nikim dekretu nie uczyni, jedno urzędowi ukazuje, jako postąpić ma, i poleca mu okoliczności, które się zawždy mienia i wedle których rozum, jako dusza praw wszytkich, rozsądek⁶²⁵ dobry czyni. Przetoż barzo na szalone poszli owi heretycy, którzy mówią: iż nas samo pisane słowo Boże rozsądzi bez urzędu i sędziego. Nad to nic głupszego być nie może. Bo do Ewangeliej pisanej musi być i żywy Ewangelista, któryby ją opowiadał i wykladał, i od błędów i potwarzy fałszerzów bronil, i oczyszczał.

Takie prawa ludzkie nie są przeciwne wolności chrześcijańskiej: która na tym jest, abyśmy u nieprzyjaciół naszych, u grzechu i czarta, niewolnikami nie byli, a im nie służyli; a nie na tym, abyśmy praw dobrych i świętych ustaw starszych naszych, któremi nas do cnoty i pobożności, i karności wiodą, słuchać nie mieli. Jako rozkazano: „Posłuszni bądźcie i podlegajcie starszym waszym”⁶²⁶. Wolność chrześcijańska nie wyzwala z urzędowego posłuszeństwa i od praw, i statutów kościelnych i świeckich, ale tylo od grzechów, od diabła i piekła. „Wybawieni — mówi Zacharyasz⁶²⁷ — od nieprzyjaciół naszych i niewolej ich, bądźmyż niewolnicy Chrystusowi (i urzędowi a posłańcom jego), służąc mu w świętobliwości i sprawiedliwości”⁶²⁸.

Dla tegoż za pewne się trzymać i wyznawać prawa ma, iż prawa ludzkie, kościelne i królewskie, tak na grzech śmiertelny obwiązują, gdy je kto przestępuje, jako i prawa Boże. Tak grzeszy śmiertelnie ten, co prawo Boże przestąpił, ojca i matki nie czcząc, jako ten, kto Kościoła nie usłuchał, gdy każe w święta Mszej słuchać albo się na Wielkąnoc spowiadać, albo pościć. Takż grzech ma, kto króla i urzędu nie słucha i mandaty jego gardzi. Bo tym tylo różne są ustawy Boże od ludzkich, iż Boskie są trwałe i wieczne, i odmiany nie przypuszczają, a ludzkie są doczesne i odmienić się mogą. Bo w obojgu jednaż jest moc Boża. Jako starościna moc jest królewska moc: co starosta od króla rozkazał, to jakoby sam król rozkazał. Także co król rozkazał, to jako Bóg rozkazał. Gdyż królowie mają moc Boską, jako Pan do Pilata mówi⁶²⁹. I Pismo dla tego króle i przełożone bogami zowie, iż są od Pana Boga jako starostami i namiestnikami jego⁶³⁰. Dla

Prawo, Sędzia, Duch,
Sprawiedliwość

Prawo, Wolność

Prawo, Grzech, Sumienie

⁶¹⁹Dla tegoż Pan Bóg one statuty, które napisał, kazał je i królom ustawicznie (...) dnie czytać i innym pospolitym kazał je i na podwojach u drzwi (...) — Pwt 17, 19 i Pwt 6, 9. [przypis edytorski]

⁶²⁰U starych Rzymian praw onych, na 12 tablicach pisanych, i dzieciom się uczyć, i jako piosnki śpiewać kazano — Cynceron, *O prawach (De legibus)* II, 59. [przypis edytorski]

⁶²¹I lepiej być miastu bez murów, rzekł jeden, niżli bez praw — być może nawiązanie do słów Heraklita z Efezu: „Lud powinien walczyć w obronie prawa, tak jak w obronie murów miasta” (Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów* IX 1.2). [przypis edytorski]

⁶²²prza (daw.) — spór. [przypis edytorski]

⁶²³*justum animatum* (łac.) — w swobodnym przekładzie tzw. „duch prawa” (w odróżnieniu od „litera prawa”). [przypis edytorski]

⁶²⁴Potrzeba, jako filozof rzekł, *justum animatum*, to jest sprawiedliwości żywej i mówiącej — Skarga powołuje się tutaj na słowa Tomasza z Akwinu z dzieła *Summa Theologiae: iudex est iustum animatum et princeps est custos iusti*, w wolnym tłumaczeniu: „sędzia jest wcielonym prawem, a książę jest strażnikiem sprawiedliwości”. [przypis edytorski]

⁶²⁵rozsądek (daw.) — tu: wyrok, orzeczenie. [przypis edytorski]

⁶²⁶Posłuszni bądźcie i podlegajcie starszym waszym — Hbr 13, 17. [przypis edytorski]

⁶²⁷Zacharyasz (I wiek p.n.e.) — postać biblijna z *Ewangelii wg Łukasza*, ojciec Jana Chrzyciciela. [przypis edytorski]

⁶²⁸Wybawieni od nieprzyjaciół naszych i niewolej ich, bądźmyż niewolnicy Chrystusowi (...), służąc mu w świętobliwości i sprawiedliwości — Łk 1,71 w połączeniu z wersetami 74–75. [przypis edytorski]

⁶²⁹Gdyż królowie mają moc Boską, jako Pan do Pilata mówi — nadinterpretacja J 19, 11 (w tłum. Wujka: „Odpowiedział Jezus: Nie miałbyś żadnej mocy przeciw mnie, gdybyć z wierzchu nie dano”). [przypis edytorski]

⁶³⁰I Pismo dla tego króle i przełożone bogami zowie, iż są od Pana Boga jako starostami i namiestnikami jego — zob. Ps 81, 6. [przypis edytorski]

tegoż mówi Augustyn ś.: „Gdy to ociec rozkazuje, co przeciw Bogu nie jest, tak ma być słuchany jako Bóg”⁶³¹. I Bernat ś.: „Choć Pan Bóg, choć człowiek jego namiestnik, jakkolwiek rozkaże, jednakim staraniem ma być pełniono i jednaką czcią przyjmowano, gdy nic przeciw Bogu człowiek nie każe”⁶³². O czym apostołska nauka jest barzo jasna, gdy każe urzędów słuchać, znając, że moc ich od Boga jest. I sprzeciwia się Bogu, kto się mocy jego w urzędach sprzeciwia i przeciw sumnieniu czyni⁶³³.

Lecz wszystko na tym należy, aby prawa były sprawiedliwe, wszystkim pożyteczne, cnoty, a nawięcej bogobojność, szczepiące, chwały i czci Boskiej ochraniające, a nakoniec dobrą egzekucją i karnością opatrzone. Bo które ustawy sprawiedliwości w sobie nie mają a jaką krzywdą ludzką pokrzywione są, nie są prawa, ale złość szczerą, gdyż sprawiedliwość jest fundamentem wszystkiej Rzeczypospolitej. „Które jej królestwa nie mają — mówi ś. Augustyn — nie królestwami, ale rozbójstwem nazwane być słusznie mogą”⁶³⁴.

Które też prawo jednej stronie abo jednemu stanowi służy, a drugiemu wadzi i on psuje, nie ma być prawem nazwane; bo powszechne na pożytek wszystkich obywatelów mają być ustawy. Jako głowa nic jednej ręce nie rozkazuje, coby drugiej szkodzić miało, ale co oboma pożyteczno jest, jak mówi Apostoł: „Członek w ciełe o drugi członek staranie ma i co jeden cierpi, wszystkie z nim cierpią”⁶³⁵ — tak i w Rzeczypospolitej, która jest jedno ciało, nie ma nic jednemu stanowi pomagać, coby drugiemu szkodzić miało, boby się tak wszystko ciało samo od siebie psowało.

A napilniej prawa cnotę ludzką szczepić i one polewać, i obronę jej wszelaką dawać mają; bo to jest koniec każdej zwierzchności, aby ludzie dobre *et bonos cives* czyniła. Gdyż to jest nawiętsze szczęście każdego królestwa, gdy ma w sobie ludzie w poczciwości się kochające, wstyd i trzeźwość, i mierność miłujące, posłuszne, karne, mądre i mężne, a miłością jeden ku drugiemu zaprawione. Do tego wszystkie prawa, jako do celu, skłaniać się i zmierzać mają, wiedząc, iż cnotami takimi każda Rzeczypospolita stoi, a przeciwnemi niewstydy i niepowsiągliwościami, i swowoleństwem wszelakim upada.

A gdzie prawa ludzie do bojaźni Bożej wiodą, tam jest naszczęśliwsza Rzeczypospolita, gdy nie tak srogością praw ludzkich, jako bojaźnią nawyższej na niebie mocy, lud się do posłuszeństwa i inych cnót przywodzi. Nigdy tak prawa ludzkie hamować nie mogą od złego jako bojaźń Boża, która serca przebija, gdy myśli człowiek, iż ludzkiej ręki uść może, ale Boskiej nigdy uść i przed nią się skryć nie może. Przetoż Cyrus mówił: „Daj mi takie poddane, które się na bojaźń Bożą oglądają: tacy i sami sobie, i mnie złego nic czynić nie mogą”⁶³⁶. Dla tego ci, którzy prawa piszą, wszystkiej swojej mądrość na to usadzać mają, chcą-li mieć szczęśliwe królestwo, aby się poddani ich Pana Boga bali, a prawa ich do tego im dawały pomoc.

A które królestwo swoimi prawy i ustawami Boskiej czci przestrzega, a bluźnić imienia Bożego i psować wiary Bożej i chwały jego nie dopuszcza, jako to Nabuchodonozor⁶³⁷ król czynił: takim się też Pan Bóg opieka i krzywdy mu i upadku nie dopuści, i wyrwie z trudności wszelakiej⁶³⁸. Gdy Ezechiasz⁶³⁹ obce bogi, którzy prawego Boga bluźnili, pra-

⁶³¹ *Gdy to ociec rozkazuje, co przeciw Bogu nie jest, tak ma być słuchany jako Bóg* — Skarga powołuje się tutaj na komentarz Augustyna z Hippony do Psalmu 70, zawarty w dziele *Objaśnienia psalmów* (*Enarrationes in Psalmos*). [przypis edytorski]

⁶³² *Choć Pan Bóg, choć człowiek jego namiestnik, jakkolwiek rozkaże, jednakim staraniem ma być pełniono i jednaką czcią przyjmowano, gdy nic przeciw Bogu człowiek nie każe* — Bernard z Clairvaux, *Liber de praecepto et dispensatione*, przez Skargę błędnie wskazany jako „Tract. de praecep. et discipl[in]e”. [przypis edytorski]

⁶³³ *O czym apostołska nauka jest barzo jasna, gdy każe urzędów słuchać, znając, że moc ich od Boga jest. I sprzeciwia się Bogu, kto się mocy jego w urzędach sprzeciwia i przeciw sumnieniu czyni* — Rz 13, 1–2. [przypis edytorski]

⁶³⁴ *Które jej [sprawiedliwości] królestwa nie mają, nie królestwami, ale rozbójstwem nazwane być słusznie mogą* — Augustyn z Hippony, *Państwo Boże* (*De Civitate Dei*) IV, 4. [przypis edytorski]

⁶³⁵ *Członek w ciełe o drugi członek staranie ma i co jeden cierpi, wszystkie z nim cierpią* — 1 Kor 12, 26. [przypis edytorski]

⁶³⁶ *Przetoż Cyrus mówił: „Daj mi takie poddane, które się na bojaźń Bożą oglądają: tacy i sami sobie, i mnie złego nic czynić nie mogą”* — źródła tego cytatu nie udało się ustalić. [przypis edytorski]

⁶³⁷ *Nabuchodonozor* — biblijny król Babilonii, Nabuchodonozor II, władca (605–562 p.n.e.) imperium nowobabilońskiego, który m.in. stłumił powstanie w Judzie, zburzył Jerozolimę i uprowadził większość Żydów do Babilonii. [przypis edytorski]

⁶³⁸ *psować wiary Bożej i chwały jego nie dopuszcza, jako to Nabuchodonozor król czynił: takim się też Pan Bóg opieka i krzywdy mu i upadku nie dopuści, i wyrwie z trudności wszelakiej* — nawiązanie do popularnej opowieści z Dn 3, o niezłomności trzech młodzieńców wobec bałwochwalczych żądań króla, cudownie chronionych wśród płomieni pieca. [przypis edytorski]

⁶³⁹ *Ezechiasz* — król Judy w latach 716–687 p.n.e. [przypis edytorski]

Prawo, Sprawiedliwość

Prawo, Organizm

Prawo, Cnota, Dobro

Prawo, Bóg, Strach, Lud

wy swymi świeckimi wyrzucił⁶⁴⁰, a o bluźnienie się Pana Boga swego rozgniewał i szatę na sobie drapał, i list on bluźnierski przed Panem Bogiem ukazał, żalując i bolejąc jako ta, co rodzi: Pan Bóg mu wielkie dał nad Senacherybem⁶⁴¹ zwycięstwo i od zguby królestwo jego wybawił⁶⁴². Bo Pan Bóg jest barzo wdzięczny i odpłaty nie omieszka oddać temu, który co dla niego czyni. Jeśli to dobry człowiek rad czyni, aby temu, kto mu co da, sowicie zaś oddał, a cóż Pan Bóg? Pewnie takiego królestwa broni, które czi i chwały jego prawy swoimi broni.

Prawo też to żadnego pożytku nie niesie, które się dobrą egzekucją i pilnym wykonaniem nie opatrzy i potężnością do przymuszenia nie przyprawi. Piszem prawa, a więcej tych, które żadnego wypełnienia nie mają. Karty mażem, a papier ukazujem: a po staremu w nierządzie żyjem; na czym to królestwo i ludzie w nim barzo chramie. Mówić, pisać, wywodzić umiemy, a czynić namniej. Niemasz pilnych, niemasz ostrych, niemasz porządnych, nieodproszonych urzędników. Lada czym się od egzekucyj uwiedzie, ustrasz, przedaruje. Urzędy mocy nie mają, któraby ludzie złe hamowała i do dobrego przymuszała. Jurysdyccy⁶⁴³ źle opatrzone, rozerwane i rozmnożone. Jedna drugiej przeszkadza: odjąć się złym i zuchwałym i bronić królewskiej powagi i miejsca Bożego wiele urzędników nie mogą; a drudzy się przykrzyć i nieprzyjaźni nabywać nie chcą. I tym wszystko słabiej: i prawa na kartach, a na ludzkich obyczajach złość i swowolność zostaje.

Wielkiej mądrości i biegłości, i umiejętności wielkiej, i nabożeństwa stawienie praw i opatrzenie egzekucyj ich potrzebuje, aby się w sprawiedliwości i w pożytkach pospolitych, i w dochowaniu całości Rzeczypospolitej nie pochybiło. Na to obierano ludzi, w prawach wszystkich uczone i w rządzeniu ludzkim doświadczone, a k temu nabożne i ducha Bożego mające.

Ci, którzy u pogaństwa prawa pisali, udawali się za te, którzy z Bogiem gadali i z jego opatrności prawa ony mieli. U Egipcyan Trismeistus⁶⁴⁴ Merkuryuszem⁶⁴⁵, Minos⁶⁴⁶ u Kretensów Jowiszem⁶⁴⁷, Likurgus⁶⁴⁸ u Spartanów Apolinem⁶⁴⁹, Solon⁶⁵⁰ u Ateńczyków Minerwą⁶⁵¹, Numa⁶⁵² u Rzymian Egeryą⁶⁵³ się zasłaniali i Boską się powagą szczylicy, gdy prawa pisali, jakoby je od nich mieli. I u Turków Machomet⁶⁵⁴ Gabryelem⁶⁵⁵ się aniołem popisował, jakoby mu Alkoran⁶⁵⁶ podać miał, kredyt⁶⁵⁷ swojemu zakonowi czyniąc.

Prawo, Sprawiedliwość,
Sędzia, Historia, Bóg

⁶⁴⁰Gdy Ezechias obce bogi, którzy prawego Boga bluźnili, prawy swymi świeckimi wyrzucił — 2 Krn 29, 5n; 2 Krn 31, 1; 2 Krl 18, 4 (Ezechiasz nakazał oczyszczenie świątyni oraz zniszczenie pogańskich obiektów i miejsc kultu). [przypis edytorski]

⁶⁴¹Senacheryb a. Sennacheryb — król Asyrii w latach 705–681 p.n.e.; w 701 p.n.e. zaatakował królestwo Judy i obległ Jerozolimę. [przypis edytorski]

⁶⁴²List on bluźnierski przed Panem Bogiem ukazał, żalując i bolejąc jako ta, co rodzi: Pan Bóg mu wielkie dał nad Senacherybem zwycięstwo i od zguby królestwo jego wybawił — 2 Krn 32, 17–21; 1 Krl 19, 1–36 (Senacheryb obległ króla Ezechiasza w Jerozolimie i przysłał mu list urągający Bogu i wzywający do poddania miasta; po modlitwach króla Bóg wysłał anioła, który wytepił tysiące wojowników w obozie asyryjskim, co zmusiło Senacheryba do wycofania się do kraju). [przypis edytorski]

⁶⁴³jurysdykcja — władza sądowa. [przypis edytorski]

⁶⁴⁴Hermes Trismegistos (mit. gr. i mit. rzym.) — Hermes Po Trzykroć Wielki; synkretyczne bóstwo hellenistyczne, połączenie cech greckiego boga Hermesa i egipskiego Thota. [przypis edytorski]

⁶⁴⁵Merkury (mit. rzym.) — rzymski odpowiednik greckiego boga Hermesa. [przypis edytorski]

⁶⁴⁶Minos (mit. gr.) — król i prawodawca Krety. [przypis edytorski]

⁶⁴⁷Jowisz a. Jupiter (mit. rzym.) — najwyższy bóg, bóstwo światłości, piorunów i błyskawic, odpowiednik greckiego Zeusa. [przypis edytorski]

⁶⁴⁸Likurg (IX lub VIII w. p.n.e.) — według tradycji starożytnej prawodawca i twórca ustroju Sparty. [przypis edytorski]

⁶⁴⁹Apollo (mit. gr.) — bóg słońca, opiekun wieszczbiarstwa, sztuk i nauk. [przypis edytorski]

⁶⁵⁰Solon (ok. 640–ok. 560 p.n.e.) — ateński mąż stanu i poeta; wprowadzone przez niego reformy położyły fundamenty pod rozwój ustroju demokratycznego. [przypis edytorski]

⁶⁵¹Minerwa (mit. rzym.) — bogini mądrości, nauki i literatury, utożsamiana z grecką Ateną. [przypis edytorski]

⁶⁵²Numa Pompiliusz (753–673 p.n.e.) — legendarny król rzymski (następca Romulusa), organizator życia religijnego w Rzymie. [przypis edytorski]

⁶⁵³Egeria (mit. rzym.) — nimfa wodna, doradczyni Numy Pompiliusza. [przypis edytorski]

⁶⁵⁴Mahomet (zm. 632) — prorok islamu, założyciel pierwszej wspólnoty muzułmańskiej, przeobrażonej w teokratyczne państwo religijne. [przypis edytorski]

⁶⁵⁵Gabriel — jeden z aniołów w tradycji chrześcijańskiej, judaistycznej i islamskiej, archanioł. [przypis edytorski]

⁶⁵⁶Alkoran (ar. al-Qur’an) — Koran, święta księga islamu. [przypis edytorski]

⁶⁵⁷kredyt (daw.) — tu: zaufanie. [przypis edytorski]

Nie chce mi się tu tego opuścić, jako Machomet, co zaczął sprosną tę sektę, aniołem się szczylić, a Luter⁶⁵⁸, od którego zakon swój Ewangelicy mają i który im to prawo ich pisać począł, djablem się chlubi, iż od niego na zburzenie Mszej ś. rozumu dostał⁶⁵⁹. Mędrzy Turcy, co pod Gabryela anioła zasłoną Alkoran przyjęli, niżli Ewangelicy, którym przodek ich mistrza swego tak jawnie ukazał. U nas chrześcijan w tym omyłki niemasz, iż od samego Boga i Syna jego, w bóstwie Ojcu równego, prawa nasze mamy do prawdy zbawiennej i duchownych dóbr naszych.

Lecz do rządów i do sądów świeckich królestwa chrześcijańskie wewnętrznej sprawy Ducha ś. potrzebują, która się pilnością i umiejętnością wszelaką praw wszystkich ludzkich i nabożeństwem nabywa. Co za prawa ludzie nieumiejętni stawić mogą? A jeśli źli, a cnoty i sprawiedliwości nie miłujący, to jeszcze większa na nie ślepotą, iż nic dobrego i ostrożnego nie napiszą, a wnetże pobłądzą. A jeśli jeszcze heretycy i niewierni — jako słyszę, w Litwie tacy statuta czynili — o Boże mój, jaka tam ślepotą, jakich tam błędów i niesprawiedliwości w ich statutach pełno będzie! Jaka tam ochrona do czci i chwały Bożej, do obrony wiary ś. i kościołów być może?

A tak nie lada jako do stawienia praw przystępujcie, nie lada komu pisać ich zlecajcie. Nie pospółstwu, nie oraczom, nie prostym i nieuczonym, nie złym i podejrzanym w cnocie, nie oziębłym w nabożeństwie ku Bogu: ale tym, którzyby, wszystkie potrzeby umiejętności praw mając i pobożność miłując, godnemi byli przybytkami Ducha ś. I takci już wiele się w tych prawach waszych pobłądziło, wiele się niesprawiedliwości w nie namieszało. O czym już za tą pomocą Bożą mówmy.

Nad złe i niesprawiedliwe prawa nic zaraźliwszego być każdemu królestwu nie może: i dla pomsty Bożej, która takim królestwom nie przepuści, i dla szkody ludzkiej, która za tym następuje. Bo mówi Mędrzec: „Dla niesprawiedliwości przენosi Pan Bóg królestwa od narodu do inego narodu”⁶⁶⁰. A mniejszy grzech jest człowieka zabić, rzekł jeden filozof, niżli na stawieniu prawa pobłądzić; bo ono złe prawo długo będzie i ciała, i dusze ludzkie zabijało⁶⁶¹.

Naprzód w tym królestwie jest szkodliwe i jednej odrobiny sprawiedliwości w sobie nie mające ono prawo, które jurysdyccją duchowną Kościoła Bożego psuje: gdy sądom duchownym żadnej egzekucyjej świeckiej, ręce królewskiej czynić zakazuje. Niesłuchane u wszystkiego chrześcijaństwa, niezbożne, nieludzkie i tyrańskie, nie prawo, ale bezprawie! Bo jeśli sądy duchowne od Pana Boga są ustawione, jako Pismo świadczy⁶⁶²; jeśli osoby duchowne są około sumnienia i rozumu bezpieczniejsze, które na piersiach swoich noszą — jako jest pisano — naukę i prawdę⁶⁶³; jeśli o zbawieniu ludzkim sądy im Pan Bóg porucił i rzekł: „Co zwiążecie albo osądzicie na ziemi, to będzie zawiązano i osądzono na niebie”⁶⁶⁴: jako takimi sądy ich gardzić ma, kto Boga zna i kościół jego, i pasterze swoje, sobie od Boga dane?

Gdy osądził trybunał, sąd jego ma egzekucyją; gdy starosta, także; gdy burmistrz i wójt, także ma wykonanie od świeckiej ręki dekret jego. A gdy osądzi biskup i kapłan Boży, nawyższa na ziemi Boska stolica, której i królewska czasów swoich podległa i która

Religia, Władza, Państwo,
Prawo

Prawo, Zło, Grzech,
Państwo, Upadek

Sąd, Bóg, Sędzia

⁶⁵⁸Luter, Marcin (1483–1546) — niemiecki teolog i reformator religijny, współtwórca luteranizmu. [przypis edytorski]

⁶⁵⁹Luter (...) djablem się chlubi, iż od niego na zburzenie Mszej ś. rozumu dostał — zob. Luter, *De Missa Privata and Sacerdotum Uctione*; tekst ten Luter skierował do swoich rzymskokatolickich krytyków, zachowały się jego trzy kolejne wersje robocze, dyskusja z diabłem pojawia się dopiero w ostatniej z nich i jest najwyraźniej zabiegiem literackim. [przypis edytorski]

⁶⁶⁰Dla niesprawiedliwości przენosi Pan Bóg królestwa od narodu do inego narodu — Syr 10, 8. [przypis edytorski]

⁶⁶¹A mniejszy grzech jest człowieka zabić, rzekł jeden filozof, niżli na stawieniu prawa pobłądzić; bo ono złe prawo długo będzie i ciała, i dusze ludzkie zabijało — Skarga powołuje się tutaj na „Plato, Dialog 5. de justo”, jednak ani pseudoplatoński dialog *De iusto*, ani żaden z dialogów Platona, łącznie z *Państwem*, publikowanym po łacinie jako *De republica vel de iusto libri decem*, nie zawierają niczego przypominającego podobne zdanie. [przypis edytorski]

⁶⁶²sądy duchowne od Pana Boga są ustawione, jako Pismo świadczy — zob. Pwt 17, 8–13 (sądy lewickie). [przypis edytorski]

⁶⁶³jeśli osoby duchowne są około sumnienia i rozumu bezpieczniejsze, które na piersiach swoich noszą (...) naukę i prawdę — zob. Kpł 8, 7–8 (częścią stroju arcykapłana Izraela był pektorał z dwoma kamieniami służącymi jako losy do objawiania wyroków Boga; ich nazwy, *urim* i *tummim*, tłumaczy się jako odpowiednio: „światła” i „doskonałości”, w Wulgacie alegorycznie jako: „doktryna i prawda”). [przypis edytorski]

⁶⁶⁴Co zwiążecie albo osądzicie na ziemi, to będzie zawiązano i osądzono na niebie — Mt 18, 18. [przypis edytorski]

o sumnieniu nawyższych stanów wyroki daje: egzekucyjej nie ma, skutku nie ma, pogwagi nie ma, wzdardę ma, w której sam Pan Bóg wzdardę cierpi, gdy do swego kapłana Samuela mówi: „Nie tobąć wzdardzili, ale mną”⁶⁶⁵. Jako na to, nieszczęśliwe królestwo, oczu nie otworzysz? Co za ślepotą na cię padła?

Skoro Konstantyn wiarę ś. Chrystusowę przyjął, tak kapłański rozsądek uczył, iż od każdego swego sędziaka i pretora⁶⁶⁶ albo prefekta⁶⁶⁷, którzy byli jako wielcy królowie, o rzeczy świeckie do biskupa dopuścił apelacyjej, mówiąc: „iż żaden sąd pewniejszy być nie może jako ten, który od człowieka przeświętego z sumnienia niepokalanego pochodzi”⁶⁶⁸. O czym szerzej się indziej, da-li Bóg, mówić będzie. To tylo namieniam, jakie z takiego niezbożnego i okrutnego prawa szkody chwały Boskiej i ludziom samym nastąpiły. Bo po tym statucie, który roku P. 1563 uczyniony jest, którym się egzekucya sądów duchownych, przez sześć set lat w tym królestwie od zaczętego chrześcijaństwa trwająca, zahamowała, wnetże heretycy kościoły wydzierać katolikom, imiona odejmować, dziesięcin bronić⁶⁶⁹, na duchowne dobra najeżdżać, ministry heretyckie stawić i srodze prześladować kościół Boży poczęli. I do tego czasu przekłete prawo dusze ludzkie ministrami i herezjami zabija, do tego czasu kościoły i kościelne dobra krzywdę cierpią, gdy na łupiestwo takie odciętą egzekucyją sądy duchowne ustały, które przedtym o takie krzywdy sądziły i czyniły.

Grzechy się też rozkwitnęły one, które się sądem duchownym karały: cudzołostwa, kazirodztwa, lichwy, czary i inne, które wedle praw starych i świętych duchowny sąd karał, które teraz żadnego *forum* nie mają i przez wodze i karania zostając, szerzą się, a pomsty samego Boga rychłej i srogiej czekają. O jakie lży nad taką niesprawiedliwością wylewać każdy pobożny może! O jako z Prorokiem temu królestwu nie grozić: „Ziemia się zaraziła od obywatelów swoich, bo przestąpili zakon, odmienili prawo, rozproszyli przymierze wieczne: dla tegoż przekłństwo ziemię poźrze i grzeszyć będą obywatele jej!”⁶⁷⁰. Prawieć połamali prawa starowieczne nie ludziom, ale Bogu, w stanie duchownym, aby im wolno było grzeszyć, a to, co Bogu dano, dziedzictwo kościelne łupić i wydzierać, a za to żadnego karania nie mieć. Lecz Bóg sprawiedliwy nie zaśpi i *zelus*⁶⁷¹ jego o swoją oblubienicę i o kościół swój nie zgaśnie. Przekłństwo puści na to królestwo, w którym pożarte od nieprzyjaciół będzie i zginie, czego uchowaj Boże, jeśli tak złego prawa nie zepsujecie.

I ono drugie jeszcze daleko gorsze, które Konfederacyą⁶⁷² zowiecie, roku P. 1573, w dziesięć lat potym, od niektórych heretyków z oszukanim prostych katolików uczynione, aby każdemu wolno było wiarę sobie, jaką chce, tworzyć i odmiany w kościele czynić, a za to żadnego karania nie odnosić. Jeszcze więtszą ma niesprawiedliwość i więtsze za sobą przekłństwo Boskie ciągnie to prawo, którego acz żaden katolik dobry i sumnienia pobożnego za prawo nie ma, ale iż jeszcze swowolność ta wiar i bluźnienia imienia Boskiego, i wykorznenianie wiary chrześcijańskiej, i szczepienie ateizmu pohamowania nie ma, a stara święta ojców naszych Konfederacya Korczyńska⁶⁷³ zatłumiona jest: wielka się niesprawiedliwość dzieje i gwałt wielki świętym prawom duchownym i świeckim. O sprosności tej Konfederacyjej, jako jest przeciw wszystkim prawom boskim i ludzkim, i koronnym, i przeciw rozumowi przyrodzonemu, i cnotom chrześcijańskim, indziej się mówiło. Nie daj Boże, aby się który wierny i katolik najdował, któryby jej namniejszą

Grzech, Prorok, Proroctwo,
Zemsta, Kara,
Przekleństwo, Bóg

⁶⁶⁵ *Pan Bóg wzdardę cierpi, gdy do swego kapłana Samuela mówi: „Nie tobąć wzdardzili, ale mną”* — 1 Sm 8, 7. [przypis edytorski]

⁶⁶⁶ *pretor* — wyższy urzędnik w starożytnym Rzymie, sprawujący władzę sądową i zastępujący konsula pod jego nieobecność. [przypis edytorski]

⁶⁶⁷ *prefekt* — tytuł wyższych oficerów i urzędników w starożytnym Rzymie. [przypis edytorski]

⁶⁶⁸ *iż żaden sąd pewniejszy być nie może jako ten, który od człowieka przeświętego z sumnienia niepokalanego pochodzi* — Euzebiusz z Cezarei, *Żywot Konstantyna (De Vita Constantini)* IV, 27; Sozomen, *Historia kościelna (Historia ecclesiastica)* I, 9; Skarga cytuje za pośrednictwem Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 3). [przypis edytorski]

⁶⁶⁹ *bronić* — tu: odmawiać, zabraniać. [przypis edytorski]

⁶⁷⁰ *Ziemia się zaraziła od obywatelów swoich, bo przestąpili zakon, odmienili prawo...* — Iz 24, 5–6. [przypis edytorski]

⁶⁷¹ *zelus* (gr. *ζήλος*) — gorliwość, współzawodnictwo, zazdrość. [przypis edytorski]

⁶⁷² *Konfederacya* — Skarga ma tu na myśli Konfederację warszawską, czyli uchwałę podjętą 28 stycznia 1573 r. na sejmie konwokacyjnym w Warszawie, zapewniającą swobody wyznania szlachcie w Rzeczypospolitej. [przypis edytorski]

⁶⁷³ *Konfederacya Korczyńska* — konfederacya zawiązana w 1438 r. w Nowym Mieście Korczynie pod wodzą biskupa Zbigniewa Oleśnickiego (1389–1455), wymierzona przeciwko opozycji szlacheckiej sprzyjającej czeskiemu husytyzmowi. [przypis edytorski]

pomoc dawać, a tak ciężko Pana Boga gniewać i ojczyznę swoją zarażać takim prawem i gubić miał wolą!

Są jeszcze i inne niesprawiedliwe prawa w statutach i konstytucjach waszych, które ktoby mądry i umiejętny, a w prawach Bożych, kościelnych i cesarskich biegły przebieżał, wieleby tam nieprawości nalazł, któremi się sprawiedliwość ściska i zabija. I owoc niedobre prawo, które poimać nawiętszego złoczyńcę nie każe⁶⁷⁴, by i ojczyznę zdradził, i majestat królewski obraził, i sto głów zabił, i domy wylupił, i najechawszy, nazabijał, ile chciał. Nie poimaj go, aż się z nim prawo przetoczy, po kilkunaście i 30 albo 40 lat, tylo na sejmie, na którym ledwie pięć albo sześć, albo co mało spraw osądzicie, mając jeszcze inne tak złe prawo albo zwyczaj, iż okrom sejmu, na którym jest co inego czynić, na którym swarząc się czas trawicie, sądzić się takich złoczyńców nie godzi. O nieszczęsne prawo, które wszystkie sprawiedliwość gubi, a przeklęctwo na to królestwo wlewa!

Dla Boga, uchodźmy tego przeklęctwa i tej biady, którą nam Pan Bóg przez Proroka grozi⁶⁷⁵! Zepsujcie złe, niesprawiedliwe i do sprawiedliwości przeszkadzające prawa. Wszak wiecie, iż koniec ich jest pożytek pospolity, któremu gdy szkodzą, odmienić się mają. Nie mówi się tylo o tych, które zawsze złe były i szkodziły, które żadnej nigdy sprawiedliwości w sobie nie miały, ale i o tych, które mogły być starym ojcom naszym dobre, ale nam czasu tego szkodliwe. Są czasy jedne różne od drugich: dla odmiany ludzkich obyczajów odmieniać się też prawa mają, aby miasto⁶⁷⁶ pożytku szkody wielkiej nie czyniły.

Za ojców naszych tych grzechów i tak swowolnych ludzi i niezbożnych nie było: poczciwością i wstydem, i dobrą sławą wiele się hamowało. Mężobójstw takich nie było, ani sedycy, ani zdrad ojczyzny, ani niewierności ku panom i królom swoim. Teraz tego się wiele nasiało. Ostrzejsze prawa na grzechy być muszą, aby dla trochy złych i niespokojnych wszystko się królestwo nie wzięło, a do upadku, na który się zanoszą, nie przychodziło. Pan Bóg prawa stare nowym zakonem odmienił, bo do czasu były pożyteczne, a gdy inszy czas Messyaszów nastał, znieść się musiały.

Złe prawo gorsze jest niżli tyran naszoższy: bo wždy tyran odmienić się albo namówić, albo umrzeć może i jego tyranstwo ustaje: ale złe prawo zawždy trwa, zawždy zabija i szkodę czyni i na duszy, i na ciele. Jest jako lew i bestya nierozumna, która namówić się nie da, aż ją zabić i umorzyć: tak i złe prawo, które szkody ludziom czyni miasto pomocy, dla której wszystkie się prawa stawiają.

Nie oglądajcie się na stateczność, ale na pożytek ludzki: bo trwanie przy złym i szkodliwym nie czyni żadnego zalecania statku⁶⁷⁷ męskiego; ale raczej upornym się być i głupim taki pokazuje, który ze złego nie wychodzi, a z błota, w które upadł, nie powstaje. Bójcie się Pana Boga swego, który złych i niesprawiedliwych praw pisać zakazuje i srodze o to karze. Maurycyusz⁶⁷⁸ cesarz pisał i wydawał niektóre złe prawa swe, przeciw prawom Boskim i kościelnym. Upominał go o to i gromił ś. papież Grzegorz Wielki⁶⁷⁹. A gdy się na jego przestrożę upamiętać i złych onych praw psować, i odwołać nie chciał, sam go Pan Bóg obiecał karać i upominał go, aby sobie karanie obierał albo na tym świecie, albo na onym. On wołał tu w tym żywocie cierpieć i oznajmił mu Pan Bóg, iż Fokas⁶⁸⁰ żołnierz zabić go miał i dom jego wygubić. O którym gdy się nie rychło dopytał, prędko

Prawo, Sprawiedliwość,
Przeklęctwo, Proroctwo,
Obyczaje

Prawo, Historia, Złoty
wiek, Ojciec, Prawo

⁶⁷⁴owoc niedobre prawo, które poimać nawiętszego złoczyńcę nie każe — chodzi o tzw. przywilej jedlnieński-kra-kowski (1430 i 1433): *Neminem captivabimus nisi iure victum* (łac.: Nikogo nie uwięzimy bez wyroku sądowego), zasadę gwarantującą w Rzeczypospolitej nietykalność osobistą szlachcie (szlachcic nie mógł być uwięziony bez wyroku sądowego). [przypis edytorski]

⁶⁷⁵Dla Boga, uchodźmy tego przeklęctwa i tej biady, którą nam Pan Bóg przez Proroka grozi — aluzja do Iz 10,1–2: „Biada, którzy ustawiają prawa niezbożne, i piszący, niesprawiedliwość napisali! Aby ucisnęli na sędzie ubogie, i gwałt uczynili sprawie poniżonych ludu mego: aby były wdowy łupem ich, a sieroty aby odzierałi” (tłum. Wujka). [przypis edytorski]

⁶⁷⁶miasto (daw.) — zamiast. [przypis edytorski]

⁶⁷⁷statek (daw.) — tu: rozum. [przypis edytorski]

⁶⁷⁸Maurycjusz (539–602) — cesarz wschodniorzymski (bizantyński) w latach 582–602. [przypis edytorski]

⁶⁷⁹Grzegorz I zw. Wielkim (ok. 540–604) — papież (od 590), reformator organizacji kościelnej; autor kazań i licznych listów; jeden z tzw. ojców Kościoła. [przypis edytorski]

⁶⁸⁰Fokas (ok. 570–610) — wojskowy, później cesarz wschodniorzymski (602–610); przejął władzę w wyniku jako buntu wojskowego, na jego rozkaz zabito poprzedniego cesarza, Maurycjusza, oraz jego krewnych. [przypis edytorski]

nań z wojskiem małym przypadszy, onego i syny jego, i żonę pomordował. A umierając w pokucie tylo ony słowa mówił: „Sprawiedliwy jesteś, Panie, i sądy twoje prawe są”⁶⁸¹.

Nie życcie sobie i potomstwu swemu takich szkód dusznych i zwierchnych, które ze złych praw pochodzą: pohamujcie ty bestye nierozumne, aby niewinnych nie mordowały i nie uciskały! Nie skwapiajcie się też na pisanie i rozmnażanie konstytucyj, po których ugęszczaniu złe obyczaje i niezbożność ludu waszego poznać. Lepiej się na nie dobrze rozmyślić, a imi nie zagęszczać, a praw się Boskich i ludzkich dokładać, a potężną im i nieodwłoczną egzekucyą dawać, prosząc Pana Boga, aby on oczy wasze oświecał, a Ducha ś. zesłał, mówiąc: Zakonodawco nasz, JEZU Chryste, rządź ty sam nas i sprawuj, a z ręki i karności swej nas nie wypuszczaj! Pisz prawa twe palcem twoim na sercach naszych, abyśmy cię i bliźnie nasze dla ciebie, i Rzeczpospolitą naszą uprzejmie miłowali, a w prawach naszych czci świętej twojej i Kościoła twego ochraniali i wszystkie na dobre ludu twego i pomnożenie pobożności katolickiej pisali i wykonywali. Który z Ojcem i Duchem ś. królujesz, Bóg jeden na wieki. Amen.

Modlitwa

KAZANIE ÓSME. O SZÓSTEJ CHOROBIE RZECZYPOSPOLITEJ, KTÓRA JEST DLA GRZECHÓW JAWNYCH I NIEKARNOŚCI ICH

Państwo, Choroba, Grzech, Ojczyzna, Kara

*Królestwo się przenosi od narodu do narodu, dla niesprawiedliwości i krzywd, i potwarzy, i dla rozmaitych zrad.*⁶⁸²

Ecclesiastici 1.

O szóstej i ostatniej chorobie, która królestwa umarza, już nam mówić przychodzi na tym rozjachaniu waszym, którą leczyć możecie nie tylo na sejmie, ale i doma, i wszędzie, byleście sami chcieli. To jest grzechy, które do Pana Boga o pomstę wołają, któremi się ziemia maże i pożerać chce obywatele swoje, jako Prorok mówi: „Ziemia zaraziła się od obywatelów swoich, bo przestąpili zakon, odmienili prawa, rozsypali przymierze wieczne. I dlatego przeklęstwo poźrze ziemię, i ustanie wesele bębnów i śpiewanie weselących się. Nie będą śpiewać pijąc, ale gorzki będzie napój ich. Zgruchoce się miasto próżności i domy zawarte będą, a nikt wchodzić w nie nie będzie”⁶⁸³. I wiele jest takich pogroźek u proroków, któremi królestwom upadek opowiadają, jako i Mędrzec oznajmił w tych słowach, na czoło postawionych. Przełożę wam i ja, niegodna proroczyna wasza, niesprawiedliwości, krzywdy, potwarzy, zdrady, któremi to królestwo i obywatele jego uwichłani są, a wychodzić z nich i poprawować się nie chcą. Dla których ziemia ta was podobno wyrzuci, a Pan Bóg innym ją narodem osadzi, a od was i synów waszych królestwo odejmie i da je obcym nieprzyjacielom waszym, pogubiwszy was i syny wasze, jeśli się nie upamiętacie. Jako uczynił onym siedmiom narodom Chananejskim⁶⁸⁴ w ziemi świętej, które, jako Pismo mówi, dla grzechów i złości ich z ziemi onej wykorzenił i wygubił, a innemi, które sobie obrał, królestwa one osadził⁶⁸⁵.

Grzech, Proroctwo, Prorok, Przekleństwo, Państwo, Upadek, Bóg

Naprzędniejszy grzech jest i przenasroższa niesprawiedliwość tego królestwa: zbluznienie Pana Boga chrześcijańskiego, w Trójcy jedyne, którego dopuszcza i rozmnażać się jemu daje, iż kto chce, nie tylo mową, ale i pismem, i drukami bez bojaźni najwyższego Boga naszego w Trójcy, którego nam światłość ś. Ewangeliej i z nieba objawiona wiara chrześcijańska przyniosła. Sekta Nowochrześcijańska abo raczej pogańska wszędzie

Grzech, Wiara, Zdrada, Religia

⁶⁸¹Maurycyus cesarz pisał i wydawał niektóre złe prawa swe, przeciw prawom Boskim i kościelnym... — Skarga powołuje się tutaj na tekst Aimoinusa, *Libri Quinque, De Gestis Francorum* IV, 3, w którym jednak nie ma wzmianki o ostatnich słowach Maurycjusza. [przypis edytorski]

⁶⁸²Królestwo się przenosi od narodu do narodu, dla niesprawiedliwości i krzywd, i potwarzy, i dla rozmaitych zrad. — Syr 10, 8. [przypis edytorski]

⁶⁸³Ziemia zaraziła się od obywatelów swoich, bo przestąpili zakon, odmienili prawa, rozsypali przymierze wieczne... — Iz 24, 5-10, z pominięciem wersetu 7. [przypis edytorski]

⁶⁸⁴Chanaan a. Kanaan — starożytna kraina na wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego; jej pld. część wskazywana jest w Biblii jako ziemia obiecana Izraelitom przez Jahwe; siedmiom narodom Chananejskim: po przybyciu do Kanaanu Izraelici mieli pokonać i zniszczyć siedem potężnych narodów, by zająć ich ziemię (Pwt 7, 1). [przypis edytorski]

⁶⁸⁵dla grzechów i złości ich z ziemi onej wykorzenił i wygubił, a innemi, które sobie obrał, królestwa one osadził — por. Pwt 9, 4. [przypis edytorski]

się rozsiewa. W Litwie zwłaszcza, w Lubelskiej ziemi, w Wielkiej i w Małej Polsce, w Prusiech bluźnią przenaświętszą Trójcą Boga chrześcijańskiego. I to bluźnienie rozmnażają, jako chcą, bez żadnego zakazania i bronienia. I wszystko się królestwo takim przyzwoleniem maże, i w ten grzech i pomstę Boską zawodzi.

Bo jeśli grzech jednego Achana wojsku wszystkiemu do zwycięstwa przeszkadzał i nie dał Pan Bóg szczęścia na nieprzyjaciół, aż się on grzech ukarał⁶⁸⁶: daleko większą pomstę Boską tak wiele ludzi, bluźniących Pana Boga, na tych przywiodą, którzy im tego nie bronią, a nie mówią, jako on Finees⁶⁸⁷ z towarzyszymi swymi do Rubenitów i Gadytów⁶⁸⁸ mówił: „Wyście dziś Pana Boga opuścili, a jutro na waszytek lud gniew się jego oburzy”⁶⁸⁹, to jest na ty, którzyby milczeli, a wam tego dopuścili. O krzywdę Boską i zbluźnienie imienia jego upadkiem wszystkiego królestwa grozi Izajasz: „Biada — prawi — narodowi grzesznemu, ludowi ociężałemu w złości: opuścili Pana, zbluźnili ś. Boga Izraelskiego”. A cóż za to? „Ziemia wasza spustoszała, miasta wasze wypalone ogniem, pola wasze przed oczyma waszemi obcy pożerają. I będziecie jako kuczka przy winnicy i jako chłodniczek⁶⁹⁰ przy ogrodzie, i jako miasto zwojowane”⁶⁹¹.

A co się o bluźnieniu na Boga w Trójcy jedynego i Nowokrzęścianach mówi, toż się rozumie o wszystkich heretykach, którzy, jako jest w Objawieniu, bluźnią przybytek Boży, to jest ś. kościół jego i sługi święte jego, którzy w niebie mieszkają⁶⁹². Którym iż królestwo żadnego odporu sobie własnego, prawnego i świeckiego, nie daje, za to karania Boskiego nie ujdzie; bo nie tylko czyniący, ale czyniącym przyzwalający — mówi Apostoł — godni są śmierci⁶⁹³. A kto milczy, a nic nie czyni, będąc winien czynić, co może, pewne ma przyzwolenie i ucześnictwo grzechu cudzego.

A łupiestwa kościołów Bożych i spustoszenie służby Bożej w tym królestwie na wielu miejsc, i zaraza dusz prostych ludzkich, i wydzieranie imion, dochodów i dziesięcin Panu Bogu nadanych, jaką ma sprawiedliwość? Wielka to krzywda, za którą na królestwo wszystko, które tego ostrością swoich praw nie broni, pomsta Boska następuje: „Biada — mówi Prorok — temu, który łupi i wydziera, bo też sam złupiony będzie”⁶⁹⁴.

Ono samo ukrzywdzenie czci Boskiej i stanu duchownego, którym sądy kościelne i kapłańska jurysdykcja zepsowana jest (za czym się wielkie łupiestwa kościołów Bożych wznieciły i wiele się grzechów, które się prawem kościelnym hamowały, rozmnożyło), dosyć ma mocy na zgubienie tego, obroń Boże, królestwa. Które tego nie żałuje ani się w tym poprawuje i w tej wzdargdzie sądów duchownych i klątw, jako jakie niewierne i pogańskie państwo, zostaje. Gdyż Pan Bóg sąd kapłański i duchowną jurysdykcją postawił i wyniósł pierwej i wyższej niżli świecką w swojej ś. Ewangelii i we wszystkim na świecie chrześcijaństwie⁶⁹⁵.

Opuszczenie też i odwołanie sprawiedliwości świeckiej, a zwłaszcza tych krzywd, które na sejmach rok mają, jako może być bez wielkiej bojaźni pomsty Boskiej? Gdyż tak wiele ukrzywdzonych i od mocniejszych uciśnionych zostaje, którzy się od sejmu do sejmu włócząc, ostatek utracają i wiele się nędze nacierpią, których głos do Pana Boga wstępuje na niebo i bez wysłuchania i karania być nie może! Miłosierniejszy Pan Bóg jest, niżli on sędzia, który się Boga nie bał i ludzi nie wstydził, jednak wdówkę dla jej

Grzech, Milczenie

Kradzież, Złodziej,
Prorocтво, Kara

Prawo, Religia, Sąd

⁶⁸⁶grzech jednego Achana wojsku wszystkiemu do zwycięstwa przeszkadzał i nie dał Pan Bóg szczęścia na nieprzyjaciół, aż się on grzech ukarał — Achan po zdobyciu Jerycha naruszył nałożoną na miasto klątwę, przywłaszczając sobie część łupów, przez co Izraelici ponieśli klęskę przy próbie zdobycia miasta Aj; jako winny został ukamienowany i spalony wraz z dziećmi i całym dobytkiem (zob. Joz 7). [przypis edytorski]

⁶⁸⁷Finees a. Pinchas — biblijny arcykapłan w czasach Jozuego, syn Eleazara, wnuk Aarona. [przypis edytorski]

⁶⁸⁸Rubenici i Gadyci — dwa plemiona izraelskie, do których należeli potomkowie Rubena i Gada, synów Jakuba. [przypis edytorski]

⁶⁸⁹Wyście dziś Pana Boga opuścili, a jutro na waszytek lud gniew się jego oburzy — Joz 22, 18. [przypis edytorski]

⁶⁹⁰chłodniczek (daw.) — tu: altanka. [przypis edytorski]

⁶⁹¹Biada narodowi grzesznemu, ludowi ociężałemu w złości: opuścili Pana, zbluźnili ś. Boga Izraelskiego... — Iz 1, wersety 4, 7, 8. [przypis edytorski]

⁶⁹²jako jest w Objawieniu, bluźnią przybytek Boży, to jest ś. kościół jego i sługi święte jego, którzy w niebie mieszkają — Ap 13, 6. [przypis edytorski]

⁶⁹³nie tylko czyniący, ale czyniącym przyzwalający godni są śmierci — por. Rz 1, 32. [przypis edytorski]

⁶⁹⁴Biada temu, który łupi i wydziera, bo też sam złupiony będzie — Iz 33, 1, cytat skrócony. [przypis edytorski]

⁶⁹⁵Gdyż Pan Bóg sąd kapłański i duchowną jurysdykcją postawił i wyniósł pierwej i wyższej niżli świecką w swojej ś. Ewangelii i we wszystkim na świecie chrześcijaństwie — Skarga wskazuje tutaj Mt 16[, 17–19] i 18[, 17–18] oraz J 20[, 22–23] i 21[, 15–17] (najważniejsze fragmenty tekstów Nowego Testamentu przywoływane jako argumenty za hierarchiczną władzą kościelną). [przypis edytorski]

nabiegania sędzić musiał i odprawić⁶⁹⁶. Pewnie Pan Bóg o takie sieroty i wdowy, i inne podeptane i złupione, którzy do niego we dnie i w nocy wołają, czynić będzie, a królestwu nie przepuści: O którym się ony słowa mówić u Salomona mogą: „Widziałem potwarzy, które się pod słońcem dzieją, i płacz niewinnych, których żaden nie cieszy, którzy się gwałtom odjąć nie mogą, od pomocy wszystkich odbieżani”⁶⁹⁷.

Samy mężobójstwa i krwie sąsiedzkiej ustawiczne bez karności rozlewania potępić to królestwo mogą. W którym mężobójca, rozbójnik, najezdnik domowy, zabiwszy jednego i drugiego, i dziesiątego, nie może być nigdy poiman i prawa się nie boi, aż za dziesięć, trzydzieści i czterdzieści lat! W którym czasie albo ich więcej nazabija, albo ojczyznę zdradzi, wolne mając do kilanaście lat i dalej uciekanie. Do tego przyszło, iż i ten, co ojca własnego zabił na tym przeszłym sejmie, bez karania, mając wolny czas do schronienia się, został.

A Pan Bóg w prawie swoim napisał: „Brac pieniędzy nie będziecie od tego, który się krwią zmasał: zaraz sam umrzeć ma. Nie plugawcie krwią ziemię mieszkania swego, która się niewinną krwią maże i nie może inakszego rozgrzeszenia albo oczyszczenia brać, jedno przez krew tego, który krew drugiego rozlał. I tak dzierżawy wasze oczyszczone będą, gdy z wami mieszkać będą”⁶⁹⁸. Obacz, jako krew niewinna niekarana wszystkie ziemie i królestwo plugawi i do pomsty Boskiej pobudza. O Boże mój, jako wiele krwie Ablów⁶⁹⁹ niewinnych ziemia ta w się przyjęła i przyjmuje, która z ziemi ustawicznie o pomstę do Pana Boga woła.

A ona krew albo pot żywych poddanych i kmiotków, który ustawicznie bez żadnego hamowania ciecze, jakie wszystkiemu królestwu karanie gotuje? Powiedacie sami, iż niemasz państwa, w którymby barziej poddani i oracze uciśnieni byli pod tak *absolutum dominium*, którego nad nimi szlachta bez żadnej prawnej przeszkody używa. I sami widzimy nie tylko ziemiańskich, ale i królewskich kmiotków wielkie opresye, z których żaden ich wybawić i poratować nie może. Rozgniewany ziemianin albo starosta królewski nie tylko złupi wszystko, co ubogi ma, ale i zabije, kiedy chce i jako chce, a o to i słowa złego nie ucierpi.

Tak to królestwo poddane robaczki nędzne, z których wszyscy żyjem, opatrzyło! Przetoż Pan grozi u Izajasza: „Wyście wypaśli winnice moje i łupiestwa ubogich w domu waszym. Czemu tak kruszycie lud mój i twarzy ubogich moich mieście?”⁷⁰⁰. Jako ziarna pod młyńskim kamieniem, tak ci kmiotkowie pod pany swemi! I mówi dalej Prorok, dając znać, jako z onego łupiestwa ubogich stroją żony i córki swoje zbytniami i wymyślnymi koszty, a nakoniec taką pomstę opowiada: „Miasto⁷⁰¹ woniej wdzięcznej przystąpi smród; miasto złotych pasów — powrozy; miasto skędzierowanych włosów — ogolenie i łysość; miasto białych chust — włosiennicą odziani będziecie. I przesłiczni mężowie twoi mieczem, i moczarze twoi na wojnie poginą. I płakać będą bramy twoje, i spustoszała na ziemi usiedzie”⁷⁰².

A lichwy i złe nabywania majątności jako się rozmnożyły? Są ludzie, którzy wszystkie Żydy przechodzą: dziesięć i 20, i 30 od sta biorą. I gubią domy potrzebnych⁷⁰³, i prawie je pożerają, a nic z miłosierdzia nad nędznym nie uczynią. O co się Pan Bóg wielce gniewa⁷⁰⁴ i srodze takich kradzieźnych i rozbójnych zysków zakazał⁷⁰⁵.

„Łakomstwo u wszystkich — mówi Prorok — na głowie, od małego do wielkiego

Morderstwo, Prawo, Kara,
Sąsiad

Krew, Zemsta, Kara, Bóg

Państwo, Szlachcic,
Niewola, Wolność, Lud,
Władza

Złodziej, Kradzież, Zemsta,
Prorok, Proroctwo, Lud,
Vanitas

Pieniądz, Kradzież

Grzech, Próżność, Vanitas,
Chciwość

⁶⁹⁶ Miłosierniejszy Pan Bóg jest, niżli on sędzia, który się Boga nie bał i ludzi nie wstydział, jednak wdówkę dla jej nabiegania sędzić musiał i odprawić — zob. Łk 18, 3–8 (przypowieść o sędzim i wdowie). [przypis edytorski]

⁶⁹⁷ Widziałem potwarzy, które się pod słońcem dzieją, i płacz niewinnych, których żaden nie cieszy, którzy się gwałtom odjąć nie mogą, od pomocy wszystkich odbieżani — Koh 4, 1. [przypis edytorski]

⁶⁹⁸ Brac pieniędzy nie będziecie od tego, który się krwią zmasał: zaraz sam umrzeć ma. Nie plugawcie krwią ziemię mieszkania swego, która się niewinną krwią maże i nie może inakszego rozgrzeszenia albo oczyszczenia brać, jedno przez krew tego, który krew drugiego rozlał. I tak dzierżawy wasze oczyszczone będą, gdy z wami mieszkać będą — Lb 35, 31–34, z pominięciem wersetu 32. [przypis edytorski]

⁶⁹⁹ Abel — postać biblijna, syn Adama, zamordowany przez swego brata, Kaina. [przypis edytorski]

⁷⁰⁰ Wyście wypaśli winnice moje i łupiestwa ubogich w domu waszym. Czemu tak kruszycie lud mój i twarzy ubogich moich mieście? — Iz 3, 14–15. [przypis edytorski]

⁷⁰¹ miasto (daw.) — zamiast. [przypis edytorski]

⁷⁰² Miasto woniej wdzięcznej przystąpi smród... — Iz 3, 24–26. [przypis edytorski]

⁷⁰³ potrzebnych — tu: potrzebujących. [przypis edytorski]

⁷⁰⁴ lichwy i złe nabywania majątności (...) O co się Pan Bóg wielce gniewa — por. Kpl 25, 36. [przypis edytorski]

⁷⁰⁵ lichwy i złe nabywania majątności (...) O co się Pan Bóg wielce gniewa i srodze takich kradzieźnych i rozbójnych zysków zakazał — por. Kpl 25, 36 i Pwt 23, 19. [przypis edytorski]

począwszy⁷⁰⁶; wszyscy się ćwiczą w złym nabywaniu i łakomym zbieraniu⁷⁰⁷. Żaden się pieniędzmi, których nigdy więcej w Polsce nie było, nie nasyci. Nikt nie mówi: dosyć mam, każdy przyczynić chce, choć mu zbywa: jedni, aby chowali i za bogi pieniądze mieli; drudzy, aby hardości swej i wyniosłości utratami i próżnościami dosyć czynili.

O Boże mój, jakie zbytki w to się królestwo wniosły, które miłosierdzie wszystko wypędziły! Począwszy od małych aż do wielkich, wszyscy mierność świętą i proste używanie opuścili i onym staropolskim a żołnierskim życiem wzgardzili. Każdy chce wino pić: już nie tylko woda, na której jechmy przestawali, ale i piwo niezdrowe młodym i zdrowym; jedną na dzień kwartą⁷⁰⁸ wina do roku sto złotych blisko utraci. Rzadki panosza bez jedwabiów; bez poszostnych koni, bez kilanaście pachółków i barwy jedwabnej, bez kolebek i strojnych obitych koczych⁷⁰⁹ jeździć nie chcą. Już siodła tylko woźnicze zostały, w wozie koń za kila set złotych. Z jazdy szlacheckiej stali się wozownicy, podusznicy, pierznicy; z łózkami, z pierzynkami jadą. Zbrojny i jezdny pacholek zginął i siła męska rozkoszami struchlała. Białogłowy tak w ubiorach i strojach swoich przebrały, iż końca utratom niemasz. Na jedwabie, złotogłowy, ogony i ferety⁷¹⁰, i karety utrat nie przeliczysz. Na półmiski i liczbę niezwykłą potraw musi stawać, byle się pokazać, a marności czci i sławy ludzkiej, która za nic nie stoi, nabywać.

A miłosierdzie zginęło i ku Rzeczypospolitej! Nikt w takim dostatku zamków i murów nie opatruje. Wszystka Rzeczpospolita uboga, domy tylko pojedynkowe bogate. Niemasz czym przykryć i tego, co ojcowie dla obrony pobudowali. Niemasz pieniędzy na żołnierza, na sypanie wałów, na działa i prochy, na opatrzenie twierdziej. Niemasz na kościoły, na ubogie i nędzne poddane, i na inne potrzeby pobożne i zbawienne. Wszystko na zbytkach i sprośnych utratkach ginie i w chlewach zostaje. I tak się na nas uiszczą przyczyny zguby Sodomskiej, o której Prorok mówi: „Ta była złość Sodomka: hardość, nasycenie chleba i dostatek, i próżnowanie, a iż ręki do nędznego i ubogiego nie ściągnęli⁷¹¹. O sprośna Sodomo, z utratami i próżnowaniem, i zbytkiem twoim, i z okrucieństwem twoim na poddane i niedostateczne, jako się rychło zapaść i ogniem zginąć możesz!

Nikt z serca Rzeczypospolitej nie miłuje! Taki się *peculatus*⁷¹², to jest kradzież dóbr pospolitych, w tym królestwie zamnożyła, iż ludzie o to ledwie jakie sumnienie mają. Gdy jest co wziąć z poborów i dochodów pospolitych, to nasmaczniejsza kradzież, o którą się i karania żadnego bać nie potrzeba. A gdy co dla dobrego pospolitego uczynić, wnet ciężko i trudno, i niemasz! Lecz dla pompy i sejmów, i żołnierzów, i hajduków, i pomsty nieprzyjaciół, i dla okazałości, i pychy by i wioskami przyplacić, tedy być musi! Gdy skarb pospolity piastują, o Boże, jako ręce swoje mażą, iż ledwie połowica z ubogich kmiotków i mieszczan na opatrzenie pospolite dochodzi. Takie niewstydlive i niemilosiernie ojczyzny i matki miłej obłupienie nastąpiło! Niemasz, jako świadomi powiadają, żadnej tak nieszczęśliwej Rzeczypospolitej, któraby mniej przyjaźni u swoich dzieci i synów miała, jako ta nasza.

A kto wyliczy nasze potwarzy u prawa, w pozwach, i zdrady w sprawach i w sądach, i oszukania, i obłudności, i pokrytości między nami? Kto wyliczy kazirodztwa niewstydlive i jawne cudzołóstwa, krzywoprzysięstwa, fałszywe świadectwa i inne sprośności, które i *forum* do karania nie mają? Nie dotykam swowolności i nieczystości, i niewstydu ludzi młodych, którym wszystko się ziemia zaraziła. Jednego tylko nowego grzechu i niesprawiedliwości nie zamilczę. Zostanie sierota panna: powinni i opiekunowie połowicę albo część niemalą jej dziedzictwa i posagu odejmują, z zięciami się przyszlęmi stargowawszy, za męż panny nie dadzą aż im ono z mężem daruje, co chcą i co sobie złupili

Vanitas, Próżność,
Szlachcic, Obyczaje

Miłosierdzie, Ojczyzna,
Bieda, Proroctwo, Prorok,
Upadek

Kradzież, Samolubstwo,
Próżność, Pycha, Vanitas

Grzech, Zdrada, Fałsz,
Kłamstwo, Kradzież, Sierota

⁷⁰⁶Łakomstwo u wszystkich na głowie, od małego do wielkiego począwszy — Jr 6, 13. [przypis edytorski]

⁷⁰⁷wszyscy się ćwiczą w złym nabywaniu i łakomym zbieraniu — por. Jr 8, 10; Skarga podaje również odniesienie do Am 9[1], gdzie w Wulgacie widnieje: *Percute cardinem, et commoveantur superliminaria; avaritia enim in capite omnium* (wg Wujka: „Uderz w zawiasę, i niech się wzruszą naproźniki; łakomstwo na głowie wszystkich”), ale *avaritia*-łakomstwo jest błędem przekładu tekstu hebrajskiego. [przypis edytorski]

⁷⁰⁸kwarta (daw.) — tu: dawna miara objętości, równa czwartej części garnca, tj. ok. 1 litra. [przypis edytorski]

⁷⁰⁹koczy (daw.) — powóz, kareta. [przypis edytorski]

⁷¹⁰feret (daw.) — ozdoba złotnicza, służąca jako przybranie stroju. [przypis edytorski]

⁷¹¹Ta była złość Sodomka: hardość, nasycenie chleba i dostatek, i próżnowanie, a iż ręki do nędznego i ubogiego nie ściągnęli — Ez 16, 49. [przypis edytorski]

⁷¹²peculatus (łac.) — przestępstwo finansowe, defraudacja, malwersacja. [przypis edytorski]

dobrzy opiekalnicy i krewni. Są i inne niezliczone złości i niesprawiedliwości królestwa tego, które o pomstę wołają w niebo.

Cóż mam z tobą czynić, nieszczęśliwe królestwo? Kto tu na was, ze wszech stron królestwa zebrane, i na głowy ludu patrzy, i wasze obyczaje i sprawy widzi, domyślać się może, jakie niezbożności i grzechy po wszytkiej Koronie panują.

Bych był Izajaszem⁷¹³, chodziłbych boso i na poły nagi⁷¹⁴, wołając na was, rozkoszniki i rozkosznice, przestępniki i przestępnice zakonu Bożego: „Tak was złupią i tak łyskać łystami⁷¹⁵ będziecie, gdy nieprzyjaciele na głowy wasze przywiedzie Pan Bóg i w taką was sromotę poda! I będzie wam złość wasza jako mur porysowany wysoki, który, gdy się nie spodziejecie, upadnie. I jako garncarska fiasza, mocno uderzona, z której się nie najdzie skorupka na noszenie trochy ognia i na poczerpnięcie trochy wody z dołku⁷¹⁶. Ustawicznie się mury Rzeczypospolitej waszej rysują, a wy mówicie: Nic, nic, nierządem stoi Polska! Lecz gdy się nie spodziejecie, upadnie i was wszytkich potłucze!

Bych był Jeremiaszem⁷¹⁷, wziąłbych pęta na nogi i okowy, i łańcuch na szyję⁷¹⁸ i wołałbych na was grzeszne, jako on wołał: „Tak spętają pany i pożoną⁷¹⁹ jako barany w cudze strony⁷²⁰. I ukazałbych zbótwiałą i zgnojoną suknią, którą trząsnąwszy, gdyby się w perzyny rozleciała, mówiłbych do was: „Tak się popsuje i w niwecz obróci, i w dym a w perzynę pójdzie chwała wasza i wszytki dostatki, i majątności wasze⁷²¹. I wziąwszy garniec gliniany, a zwoławszy was wszytkich, uderzyłbych go mocno o ścianę w oczach waszych, mówiąc: „Tak was pogruchocę, mówi Pan Bóg, jako ten garniec, którego skorupki spoić się i naprawić nie mogą⁷²².

I wołałbych, jako i on, płacząc: „Kto głowie mojej doda wody i źródło łez oczom moim, abych we dnie i w nocy oplakał pobite ojczyzny i narodu mego? Uciekłbych na pustynię i odbieżałbych ludu mego, bo wszyscy wyrodkowie (jakoby nie onych dobrych ojców synowie) i skupienie zbrodniów⁷²³. Wyciągnęli język swój jako łuk kłamstwa a nieprawdy. Strzeż się każdy brata swego i nadzieje w nim nie miej: w uściech mają pokój, a tajemnie sidła podkładają⁷²⁴. Dla tego mówi Pan Bóg: „Nakarmię ich piolunem i napój dam im wodę żółci”. Zwołajcie narzekalniczek⁷²⁵, niech nad nami lamentują, mówiąc: „Puszczajcie łzy oczy nasze i powieki nasze opływajcie wodą! O jakóśmy zwojowani i wielce pohańbieni! Przyszła śmierć przez okna nasze, werwała się w domy nasze, pobiła przed sienią dzieci i młodzieńce po ulicach! Trupy jako gnój po polu leżą, jako trawa za kosarzem, a niemasz tego, ktoby je pogrzebał⁷²⁶.

Bych był Ezechielem⁷²⁷, ogoliwszy głowę i brodę, włosybych na trzy części rozdzielił. I spaliłbych jedną część, a drugąbych posiekał, a trzeciąbych na wiatr puścił i wołałbych na was: „Jedni z was poginiecie głodem, drudzy mieczem, a trzeci się po świecie rozpro-

Polska, Państwo, Ojczyzna,
Choroba, Grzech, Lud,
Obyczaje

Prorok, Proroctwo,
Przekleństwo, Kara,
Upadek, Ojczyzna, Polska,
Władza, Państwo, Grzech

⁷¹³Izajasz (ok. 765–ok. 701 p.n.e.) — jeden z największych proroków *Starego Testamentu*, wiązany z *Księgą Izajasza*. [przypis edytorski]

⁷¹⁴Bych był Izajaszem, chodziłbych boso i na poły nagi — zob. Iz 20, 2. [przypis edytorski]

⁷¹⁵łyst (daw.) — łydka. [przypis edytorski]

⁷¹⁶I będzie wam złość wasza jako mur porysowany wysoki, który, gdy się nie spodziejecie, upadnie. I jako garncarska fiasza, mocno uderzona... — Iz 30, 13–14. [przypis edytorski]

⁷¹⁷Jeremiasz (ok. 650–ok. 570 p.n.e.) — jeden z największych proroków *Starego Testamentu*, tradycyjnie uznawany za autora *Księgi Jeremiasza*, *Lamentacji* oraz *Księg Królewskich*. [przypis edytorski]

⁷¹⁸Bych był Jeremiaszem, wziąłbych pęta na nogi i okowy, i łańcuch na szyję — zob. Jr 27, 2. [przypis edytorski]

⁷¹⁹pożoną (daw.) — pogonią; forma 3.os.lm od żenąć: gnać, pędzić. [przypis edytorski]

⁷²⁰Tak spętają pany i pożoną jako barany w cudze strony — swobodna interpretacja Lm 1, 6 wg Wulgaty (w tłum. Wujka: „stały się księżęta jej jako barani nie najdujący paszy, i poszli bez siły przed obliczem goniącego”). [przypis edytorski]

⁷²¹I ukazałbych zbótwiałą i zgnojoną suknią, którą trząsnąwszy, gdyby się w perzyny rozleciała, mówiłbych... — zob. Jr 13, 1–11. [przypis edytorski]

⁷²²Tak was pogruchocę, mówi Pan Bóg, jako ten garniec, którego skorupki spoić się i naprawić nie mogą — Jr 19, 11. [przypis edytorski]

⁷²³zbrodniów (daw.) — zbrodniarzy; D. lm od zbrodzień: zbrodniarz. [przypis edytorski]

⁷²⁴Uciekłbych na pustynię i odbieżałbych ludu mego (...) w uściech mają pokój, a tajemnie sidła podkładają — Jr 9, 1–4, ze skrótami. [przypis edytorski]

⁷²⁵narzekalniczka (daw.) — płaczka, kobieta wynajmowana do lamentowania i oplakiwania zmarłych na groźbach. [przypis edytorski]

⁷²⁶Dla tego mówi Pan Bóg: „Nakarmię ich piolunem i napój dam im wodę żółci”. (...) Trupy jako gnój po polu leżą, jako trawa za kosarzem, a niemasz tego, ktoby je pogrzebał — Jr 9, 14–21, z opuszczeniami. [przypis edytorski]

⁷²⁷Ezechiel (ok. 622–ok. 570 p.n.e.) — jeden z największych proroków *Starego Testamentu*, autor *Księgi Ezechiela*. [przypis edytorski]

szycie⁷²⁸. I nie wychodziłbym z mieszkania mego drzwiami ani oknem, alebych ścianę przekopał, w rzeczy⁷²⁹ uciekając. I wołałbym na was: „Tak się z wami stanie, żadne was zamki i twierdze nie obronią: wszyscy nieprzyjacieli wywróci i was pogubi”⁷³⁰.

Bych był Jonaszem⁷³¹, chodząc po ulicach wołałbym na was: „Czterdzieści dni nie wynidą, a Niniwe⁷³² albo to królestwo wasze upadnie”⁷³³.

Bójcie się wždy tych pogroźek! Jać objawienia osobliwego od Pana Boga o was i o zgubie waszej nie mam: ale poselstwo do was mam od Pana Boga i mam to poruczenie, abych wam złości wasze ukazał i pomstę na nie, jeśli ich nie oddalicie, opowiadał. Wszytki królestwa, które upadały, takie posłańce Boże i kaznodzieje miały, którzy im wymiatali na oczy grzechy ich i upadek oznajmiali. Jako mieli Żydowie przed Babilońską niewolą, o czym Pismo mówi: „Posyłał Pan Bóg posły swoje do nich, rano wstając i co dzień upominając, przeto iż chciał pofolgować ludowi swojemu i mieszkaniu swemu. Ale się oni z posłów Bożych śmiali i natrzęsali — mówiąc: Dawno nam grozicie, a nic niemasz, chwała Bogu — i lekce uważali słowa Boskie, aż przyszedł gniew Boży na nie i lekarstwo żadne być nie mogło”⁷³⁴.

Gdy Galię⁷³⁵ wszytkę, chrześcijany osadzoną, Francuzowie⁷³⁶ poganie na on czas zwojować mieli, pisze Sydoniusz⁷³⁷, biskup i kaznodzieja ich, iż takie były łupiestwa i uciśnienie ubogich od chrześcijańskich rzymskich urzędników⁷³⁸, iż lud radby był Goty⁷³⁹ Aryany za pany przyjął, jedno dla religiej nie śmiał. Lecz Francuzi pogany przyjąć wołał, rozumiejąc, iż mniej religiej szkodzić i takiego tyraństwa, jako chrześcijanie, czynić nie mieli. I tak się stało. Francuzowie wszytkę Galię opanowali i chrześcijany zostali, a on się zły naród chrześcijan popsowanych wykorzenił.

Toż pisze *Salvianus*⁷⁴⁰ o Afryce i *Victor Uticensis*⁷⁴¹: Gdy Wandali osieść ją i wszytko chrześcijaństwo uciśnić i wygubić mieli, biskupi ich i prorocy kaznodzieje za srogie grzechy i nieczystości, i łupiestwa ubogich pomstą im Boską grozili. Która, gdy się poprawować nie chcieli, rychło na nie padła.

Gdy greckie państwa upaść a Carogród⁷⁴² wziąć Turcy mieli, Mikołaj papież⁷⁴³ przed

Proroctwo, Bóg, Gniew

Proroctwo, Strach, Bóg,
Gniew, Potop, Niewola, Syn

⁷²⁸Bych był Ezechielem, ogoliwszy głowę i brodę, wlosybych na trzy części rozdzielił (...) „Jedni z was poginiecie głodem, drudzy mieczem, a trzeci się po świecie rozproszycie” — Ez 5, 1–2 i 12, z opuszczeniami. [przypis edytorski]

⁷²⁹w rzeczy (daw.) — pozornie. [przypis edytorski]

⁷³⁰I nie wychodziłbym z mieszkania mego drzwiami ani oknem, alebych ścianę przekopał, w rzeczy uciekając... — Ez 12, 4–5 ze skróceniami i parafraza 12, 11. [przypis edytorski]

⁷³¹Jonasz (VIII w. p.n.e) — prorok biblijny, główny bohater *Księgi Jonasza*. [przypis edytorski]

⁷³²Niniwa — starożytne miasto w północnej Mezopotamii, jedna ze stolic Asyrii. Według Biblii Niniwa została uratowana przez Jonasza przed gniewem Jahwe. Potem Asyryjczycy powrócili jednak do złych praktyk i miasto ostatecznie zostało zniszczone. [przypis edytorski]

⁷³³Bych był Jonaszem wołałbym (...) „Czterdzieści dni nie wynidą, a Niniwe albo to królestwo wasze upadnie” — Jon 3–4. [przypis edytorski]

⁷³⁴Posyłał Pan Bóg posły swoje do nich, rano wstając i co dzień upominając... — 2 Krn 36, 15–16. [przypis edytorski]

⁷³⁵Galia — kraina hist. w Europie Zach., obejmująca tereny ob. Francji, Belgii, Szwajcarii i pln.-zach. Włoch. [przypis edytorski]

⁷³⁶Francuzowie poganie — Frankowie, lud germański, który w V w., pokonując inne plemiona, opanował Galię i utworzył własne państwo, w szczytowym okresie, za panowania dynastii Karolingów, będące europejskim imperium (jego rozpad w 843 dał początek Francji, Niemcom i Włochom). Na terenach ob. Francji stopniowo zasymilowali się z ludnością galorzymską i ulegli romanizacji. Pierwszym królem Franków, który przyjął chrześcijaństwo, był Chlodwig (pomiędzy rokiem 496 a 508). [przypis edytorski]

⁷³⁷Sydoniusz Apolinary (ok. 430–489) — rzymski poeta, dyplomata i biskup Clermont, święty katolicki; autor licznych listów, stanowiących cenne źródło informacji historycznych. [przypis edytorski]

⁷³⁸pisze Sydoniusz (...), iż takie były łupiestwa i uciśnienie ubogich od chrześcijańskich rzymskich urzędników — Sidonius, *Epistulae* II, 1. [przypis edytorski]

⁷³⁹Goci — jedno z największych plemion germańskich, mówiące językiem gockim. Tu mowa o ich odłamek zwanym Wizygotami. Wskutek działalności misyjnej Wulfili Wizygoci w IV w. przyjęli chrześcijaństwo wyznania ariańskiego. W V w. najechali cesarstwo rzymskie, złupili Rzym i podbili pld.-zach. prowincje rzymskie, tworząc królestwo ze stolicą w Tuluzie, obejmujące pld.-zach. Galię i większość Hiszpanii. W pocz. VI w. wyparci z Galii przez Franków, przenieśli stolicę do Toledo (542). W VIII w. ich królestwo zostało podbite przez muzułmanów z Afryki pln. [przypis edytorski]

⁷⁴⁰Salwian z Marsylii (ur. ok. 400) — wczesnochrześcijański pisarz, związany z Galią. Skarga przywołuje tutaj jego dzieło *De vero iudicio et providentia dei* za pośrednictwem Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 5). [przypis edytorski]

⁷⁴¹Wiktor z Wity (ok. 429–510) — biskup Afryki, znany przede wszystkim jako autor dzieła historycznego *Dzieje prześladowania Kościoła w Afryce przez Wandarów (Historia persecutionis Africanae provinciae sub Geisericu et Hunirico regibus Wandalorum)*, na który to tekst powołuje się tutaj Skarga za pośrednictwem Baroniusza *Annales ecclesiastici* (t. 5). [przypis edytorski]

trzem laty państwa upadek ich opowiedział, gromiąc złości i odszczepieństwo ich, a ona im siekierą i wycięciem drzewa niepożytecznego na trzeci rok, wedle Ewangeliej, groził⁷⁴⁴. I tak się stało, gdy pokutować nie chcieli.

Daje nam Pismo ś. znać, iż jedny są pogroźki Boskie, które się odmienić mogą, gdy ludzie pokutują, a wypraszają się z gniewu Boskiego. Jako Niniwczycowie od zapadnięcia⁷⁴⁵ i jako Ezechiasz król od śmierci się wyprosił: choć mu powiedziano: „Rozpraw dom swój; bo już umrzesz, a żyć nie będziesz”, on się wyplakał i wymodlił, iż Pan Bóg dekret swój odmienić raczył⁷⁴⁶.

Drugie są pogrożenia Pańskie, które się nie iszczą rychło, ale aż na potomstwie i synach grzeszących i ojców złych naśladowujących. Takie było o potopie, które się nie ziściło, aż we sto lat i dwadzieścia. I ono o Babilońskiej niewolej, o której prosił tenże Ezechiasz Pana Boga, aby ono złupienie domu królewskiego i pobranie w niewolę synów jego nie przychodziło za czasów i dni jego, gdy mówił do Izajasza: „Już wszystko dobrze, co Pan Bóg uczyni, choć nas tak srogo pokarze i pogubi; jednak proszę, aby był pokój za dni moich, abych ja na to nie patrzył”⁷⁴⁷.

Trzecie pogroźki są, które żadnej odmiany mieć nie mogą. Gdy widzi Pan Bóg, iż się ludzie do pokuty nie udadzą ani skłonią, tedy czyni na zgubę ich nieodmienny swój dekret. Jaki uczynił na Faraona, gdy mówił: „Ja zatwardzę serce jego, iż nie usłucha ani prawej pokuty czynić będzie”⁷⁴⁸. To jest, wiedział Pan Bóg (bo mu tę wiadomość trudno odejmować), iż wolnej wolej swojej nie miał na dobre użyć i przeto łaskę swoją od niego oddalił; które oddalenie zatwardzeniem się zowie. A jednak na oświadczenie wolnej wolej ludzkiej kazał go Mojżeszowi upominać i karać, i często mu, gdy się modlił, przepuszczać. I tak go leczył jako napilniejszy lekarz, jednak wiedział, iż mu żadne lekarstwa pomagają nie miały.

Toż uczynił Jeremiasz z onym swoim ludem. Wiedział, iż zginąć mieli i pokutować nie mieli, i przeto im pewny dekret Boski na zgubę ich przynosił. A jednak mówił: „Posłał mię Pan Bóg, abych wam zgubę waszą, jako słyszycie, opowiadał. Lecz czyńcie dobre drogi wasze i starania wasze i słuchajcie głosu Pana Boga waszego, a Pan Bóg odmieni to karanie, którym wam pogroził”⁷⁴⁹. To mówił, wolną wolą ludzką wyświadczając, iż jej Pan Bóg swoim dekretem i postanowieniem gwałtu nie czyni, ale wie, co ma być, jeśli pokutować mamy albo nie.

Z jakimiż pogroźkami posłał mię do was Pan Bóg, przezacni Panowie moi? Jeśli mię spytacie: z pierwszymi czy z wtóremi, czy z trzecimi?, ja odpowiem: Nie wiem. To tylo wiem, iż jedna z tych trzech was nie minie. A ja wam, namilszym bratom moim, i ludowi memu, i ojczyźnie milej mojej, pierwszej życzę: aby wam Pan Bóg tak groził, jakoby wam dał pomoc do powstania i pokuty na odmianę dekretów i pogroźek swoich; abyśmy nie ginęli, ale się przestraszywszy, do ubłagania gniewu Pańskiego wszystko serce i myśli obrócili.

Tyś Panie rzekł: „Mówić będę przeciw narodowi i królestwu, abych je wykorzenił, skaził i rozproszył; lecz jeśli naród on pokutować będzie, opuszczając złość swoją, ja też odmienię to złe, którem umyślił uczynić im”⁷⁵⁰. Umie Pan Bóg odmienić wyroki swoje, jeśli my odmienim złości nasze. Pokutujmyż a wracajmy się do Pana Boga naszego, a on sam uleczy, jako poczał. Zrani serce nasze prawą za grzechy nasze skrucą i samże one ra-

Wolność

Modlitwa, Bóg, Gniew,
Kara, Miłosierdzie

⁷⁴²Carogród — dawna słowiańska nazwa Konstantynopola (ob. Stambuł), stolicy cesarzy bizantyjskich. [przypis edytorski]

⁷⁴³Mikołaj V (1397–1455) — papież (od 1447). [przypis edytorski]

⁷⁴⁴wycięciem drzewa niepożytecznego na trzeci rok, wedle Ewangeliej, groził — odniesienie do przypowieści z Łk 13, 6–9. [przypis edytorski]

⁷⁴⁵Jako Niniwczycowie od zapadnięcia [się wyprosilili] — zob. Jon 3, 4–10. [przypis edytorski]

⁷⁴⁶choć mu powiedziano: „Rozpraw dom swój; bo już umrzesz... — zob. Iz 38, 1–6. [przypis edytorski]

⁷⁴⁷Już wszystko dobrze, co Pan Bóg uczyni, choć nas tak srogo pokarze i pogubi; jednak proszę, aby był pokój za dni moich, abych ja na to nie patrzył — parafraza Iz 39, 8 na podst. Wulgaty, z wtrąceniem. [przypis edytorski]

⁷⁴⁸Ja zatwardzę serce jego, iż nie usłucha ani prawej pokuty czynić będzie — por. Wj 10, 1; dodana druga część zdania. [przypis edytorski]

⁷⁴⁹Posłał mię Pan Bóg, abych wam zgubę waszą, jako słyszycie, opowiadał... — Jr 18, 11–12, z dodaną zapowiedzią warunkowego odstąpienia od kary. [przypis edytorski]

⁷⁵⁰Mówić będę przeciw narodowi i królestwu, abych je wykorzenił, skaził i rozproszył... — por. Jr 18, 7–8. [przypis edytorski]

ny zleczy, jako mówi Prorok: „Ożywi nas i po dwu dniu, i trzeciego dnia wzbudzi nas”⁷⁵¹. Pierwszy dzień niech będzie żałości i skruchy prawej, i spowiedzi grzechów naszych; drugi — poprawy i nagrody wszelkiej, do pokuty prawej potrzebnej, a trzeci dzień usprawiedliwienia naszego. „A któż Tobie podobny Panie (w dobroci i miłosierdziu)? Ty znosisz nieprawości i mijasz grzech tych ostatków ludu twego (chrześcijańskiego na północy) i dziedzictwa twego. Nie rozpuścisz już dalej gniewu twego, bo się ty w miłosierdziu kochasz. Obrócisz się do nas i zmiłujesz się nad nami, i złożysz z nas złości nasze, i wrzucisz w głębokość morską wszystkie grzechy nasze”⁷⁵². Uiścisz się nam w prawdzie twojej — dla namilszego Syna twego, Jezusa Chrystusa, i niewinnego rozlania krwi, i śmierci jego. Który z tobą i z Duchem ś. króluj, Bóg jeden na wieki. Amen.

⁷⁵¹Ożywi nas i po dwu dniu, i trzeciego dnia wzbudzi nas — Oz 6, 3. [przypis edytorski]

⁷⁵²A któż Tobie podobny Panie (...) znosisz nieprawości i mijasz grzech tych ostatków ludu twego... — Mi 7, 18–19. [przypis edytorski]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z *Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur*.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na Licencji Wolnej Sztuki 1.3. Fundacja Nowoczesna Polska zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w *Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur*. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/skarga-kazania-sejmowe/>

Tekst opracowany na podstawie: Piotr Skarga, *Kazania sejmowe*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1925.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Kopec-Gryz, Danuta Pustówka, Elżbieta Sekuła, Paulina Chormańska, Wojciech Kotwica.

Okładka na podstawie: *Kazanie Skargi (fragment)*, Jan Matejko (1838–1893), domena publiczna

ISBN 978-83-288-6633-1

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Dołącz do Towarzystwa Przyjaciół Wolnych Lektur i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.